

god. XII., br. 2, 2012.

časopis za međunarodne odnose, vanjsku politiku i diplomaciju
MEĐUNARODNE STUDIJE

god. XII., br. 2, 2012.

MEĐUNARODNE STUDIJE

CENTAR ZA MEĐUNARODNE STUDIJE
HRVATSKE UDRUGE ZA MEĐUNARODNE STUDIJE, ZAGREB
VISOKA ŠKOLA MEĐUNARODNIH ODNOSA I DIPLOMACIJE
DAG HAMMARSKJÖLD, ZAGREB

Međunarodne studije

god.12, br.2, 2012

MEĐUNARODNE STUDIJE

Časopis za međunarodne odnose, vanjsku politiku i diplomaciju
God.12., Br 2/2012.

Godišnje izlaze četiri broja časopisa

Naklada / 500 primjeraka

Časopis ima inozemne recenzije

Prilozi objavljeni u časopisu referiraju se u CSA/
Worldwide Political Science Abstracts, Sociological Abstract
Social Services Abstracts

Nakladnici

Centar za međunarodne studije Hrvatske udruge za međunarodne studije, Zagreb
Visoka škola međunarodnih odnosa i diplomacije Dag Hammarskjold, Zagreb
Euroavangarde d.o.o. Zagreb

Uredništvo

Goran Bandov, Luka Brkić, Lidija Čehulić Vukadinović, Jadranka Dujić Frlan, Gordan Grlić
Radman, Drago Lovrić, Mladen Nakić, Jadranka Polović, Ivo Šlaus, Radovan Vukadinović

Glavni i odgovorni urednik

Radovan Vukadinović

Izvršni urednik

Luka Brkić

Lektura

Iva Čupić

Tajnici

Stanislava Jerkić, Kristijan Kotarski

Klasifikacija članaka prema UDK

Blaženka Peradenić-Kotur

Tehnički urednik / prijelom

Denis Kondaš, kondasd@gmail.com

Međunarodno izdavačko vijeće

Dr. Nadia Arbatova, Russian Academy of Science, Moscow
Dr. Theodore Columbus, ELIAMEP, Athens / Dr. John Groom, Kent University, Canterbury
Dr. Charles Chudde, University of Boston
Dr. Anton Grizold, Fakultet za društvene vede, Ljubljana
Dr. Shi Ze, Institute for International Relations, Beijing
Dr. Lidija Georgieva, University St. Cyril and Methodius, Skopje
Dr. Dragan Simić, Fakultet političkih nauka, Beograd
Dr. Dragan Vukčević, UDG, Podgorica / Dr. Stefano Piloto, University of Trieste
Dr. Peter Stania, International Institute for Peace, Vienna

međunarodne
studije

god.12, br.2, 2012

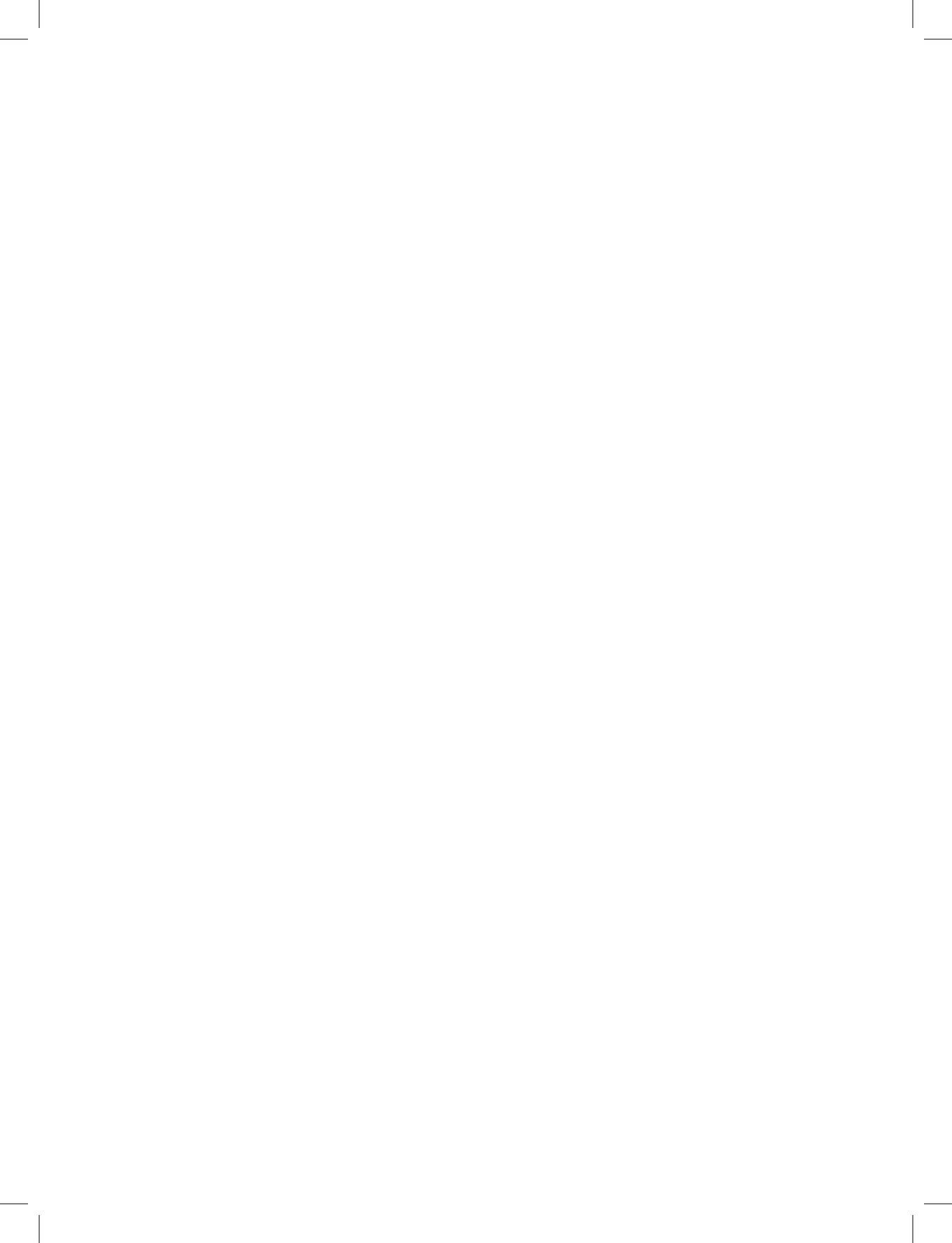
Sadržaj

STUDIJE

Nedžad Bašić	
Globalne strukturalne promjene i nova Sigurnosna paradigma	9
Siniša Kuko	
Ukrajina i utjecaj Rusije	26
Marijana Musladin	
Politike EU-a prema susjedima: Euromediteransko i Istočno partnerstvo	44
Marta Zorko, Silvija Londero	
Geopolitika klimatskih promjena	70
Dubravko Žirovčić	
Pokušaj određenja gospodarske diplomacije	90

RECENZIJE, PRIKAZI, OBAVIJESTI

Hanns-Seidel-Stiftung i Diplomatska akademija JAVNA DIPLOMACIJA: IMIDŽ NACIJE I BRENDIRANJE Filip Dragović, Robert Mikac	109
Daron Acemoglu & James A. Robinson, Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity and Poverty, Crown Business, New York, 2012, 529 p. Kristijan Kotarski, znanstveni novak, FPZG	112
Reynold Humphries Hollywood's Blacklists: A Political and Cultural History Jadranka Dujčić Frlan	118
Rašeljka Bučević Prikaz konferencije „enlargEDUCATION: THE EUROPEAN SUITCASE FOR ENLARGEMENT“	123
11. Međunarodna ljetna škola – Koločep Rea Poljak	127

studije

*Nedžad Bašić**

Globalne strukturalne promjene i nova sigurnosna paradigma

Sažetak

Globalne strukturalne promjene koje su zahvatile međunarodnu zajednicu krajem 20. i početkom 21. stoljeća današnji svijet čine kompleksnijim, a odnose u tom svijetu teže dokučivim i složenijim za razumijevanje. U prethodnim fazama razvoja međunarodne zajednice odnosi u svjetskoj zajednici prvenstveno (ili isključivo) su se svodili na odnose između suverenih i formalno te pravno jednakih državnih zajednica. Danas ti odnosi čine samo jedan dio globalnih odnosa koji se uspostavljaju između različitih subjekata, koji svojim djelovanjem čine globalne odnose znatno drugačije od međunarodnih odnosa u prethodnim fazama razvoja ljudske zajednice. Danas se usporedno s državom pojavljuje čitav niz novih subjekata koji svojim neovisnim ili interaktivnim djelovanjem s drugim subjektima i/ili državama stječu veliku moć utjecaja na međusobne odnose između država, ali i na globalne odnose u svjetskoj zajednici, što ih čini mnogo težim i kompleksnijim za razumijevanje. Pojava novih aktera međunarodnih odnosa, stvaranje njihovih različitih interesa, usložnjavanje komunikacije koja se među njima odvija te posljedice koje otud proizlaze stubokom mijenjaju klasične odnose u međunarodnoj zajednici, kako na kulturnoj, političkoj i ekonomskoj, tako i na razini nacionalne, regionalne i globalne sigurnosti. Pojavom globalnih političkih, ekonomskih i sigurnosnih čimbenika postojeća paradigma međunarodnih odnosa prerasta u novi proces, u kojem uloga države prestaje biti ekskluzivnost te postaje nužnost partnerstva s novim subjektima globalnih odnosa. Pitanje sigurnosti u modernoj literaturi sigurnosnih studija danas je bez dvojbe najuže povezano s pitanjem ekonomskog i tehnološkog razvoja, globalnog siromaštva, globalnog identiteta i novom generacijom ljudskih prava, kao i s pitanjima ekološke zaštite okoliša, trgovine opojnim drogama, zaraznih epidemija, organiziranoga kriminala, međunarodnoga terorizma te pitanjem dosezanja globalne socijalne pravde, što je izravno povezano s pitanjem preraspodjele društvenoga bogatstva u globalnoj zajednici. Vojna sila i moć, iako funkcionalno i strukturalno promijenjene, i dalje se smatraju značajnim, no ne i određujućim instrumentima pružanja nacionalne i globalne sigurnosti. Nije rijetko da upravo

* Nedžad Bašić, profesor Međunarodnih odnosa i sigurnosnih Studija i Evropskih studija na Pravnom fakultetu, Univerzitet u Bihaću, adjunct prof. Međunarodnih odnosa i Međunarodnog prava na Concordia University u Montrealu i na Međunarodnom Islamskom univerzitetu u Islambadu.

zbog nerazumijevanja globalnih strukturalnih promjena i prevladavajućeg tradicionalnog shvaćanja uloge vojne sile u pitanjima sigurnosti brojni čimbenici sigurnosti, koji stubokom mijenjaju globalno sigurnosno okruženje u kojem se pojavljuju nove prijetnje i izazovi nacionalnoj i globalnoj sigurnosti, i dalje ostaju u sjeni sile kao sigurnosne paradigme. Stvaranje novog oblika globalne proizvodnje, trgovine, financija i monetarne politike vodilo je stvaranju novoga globalnog oblika međuovisnosti država i globalnih nedržavnih čimbenika, što je sve izraženije vodilo transformaciji društvene moći od klasičnog nositelja te moći (države) ka novim transnacionalnim čimbenicima društvene moći koji su u stanju djelovati internacionalno, izvan kontrole nacionalne države, čime se i proces donošenja odluka umnogome pomaknuo od odlučivanja na nacionalnoj razini prema utjecaju na donošenje odluka na supranacionalnoj razini. Pomicanje procesa odlučivanja s nacionalne na supranacionalnu razinu sve značajnije mijenja međudržavni sukob, sukob između država, u unutardržavni sukob, sukob između države i društva, kao određujući oblik sukoba u eri globalizacije. Pomicanje procesa odlučivanja od donošenja odluka na nacionalnoj razini ka procesu utjecaja na donošenje odluka na supranacionalnoj razini te istovremeno sve izraženija transformacija međudržavnoga sukoba u sukob između države i društva traži novu specifikaciju sigurnosnog pitanja u globalnoj zajednici. Donošenje odluka na globalnoj razini u cilju rješavanja problema na nacionalnoj razini, koji uzrokuju unutardržavni sukob, ukazuje na kompleksnost posljedica koje uzrokuju strukturalne promjene na sigurnosnom planu. Kontroverze koje se pojavljuju unutar tih procesa čine sadržaj multipliciranoga kompleksa sigurnosti.

Ključne riječi: neo-realizam, relativna dobit, neo-institucionalizam, teorija demokratskog mira, globalne strukturalne promjene, promjena prirode moći države, promjena prirode suvereniteta..

Tradicionalistički pristup sigurnosnom pitanju

U realističkoj predodžbi svijeta vizija sigurnosti određena je determinacijom međunarodnog sustava kao anarhičnog, prema kojem se odnosi kao prema sustavu bez središnje autoritativne vlasti. Kako u međunarodnim odnosima nema središnjeg autoriteta, država nikada ne može biti sigurna u pogledu namjera drugih država, koje su sklone prijevarama, a zbog čega mora posjedovati vojne kapacitete dovoljne da odvrate drugu državu ili druge države od namjere da ugroze njezin opstanak.

U takvom međunarodnom političkom okruženju država mora biti koncentrirana na strateško pitanje preživljavanja u međunarodnom anarhičnom sustavu. U kontekstu realističke tradicionalne paradigme sigurnost je određena kao ofenzivno-defenzivna politika, što svijet inherentno vodi u stalnu sigurnosnu dilemu sa stalnim natjecanjem oko pitanja kapaciteta posjedovanja sile i moći. Države se u međunarodnom sustavu boje jedna druge i očekuju prijevaru, prijetnju i opasnost u međusobnim odnosima,

što ostavlja malo prostora za njihovo međusobno povjerenje. U takvoj predodžbi sigurnosti, u smislu jamstva preživljavanja, to znači da svaka država mora biti sposobna maksimalizirati svoju moć, prije svega vojnu silu, u odnosima s drugim državama ako želi preživjeti u anarhičnom i brutalnom međunarodnom okruženju.¹

Iz takve predodžbe preživljavanja države slijedi koncept „sigurnosne dileme“ u kojem svaka obrambena priprema države ima značenje agresivne prijetnje drugim državama, što vodi stvaranju straha i gubljenju povjerenja među državama.² Tako suradnju između država posebno otežava mogućnost prijevare i zabrinutosti države oko relativne dobiti. Problem prijevare i relativne dobiti vezan je za pitanje ostvarivanja dominacije među državama, odnosno za promjenu moći između država, što suradnju između njih čini otežanom. Taj problem posebno dobiva na težini kada je u pitanju mogućnost brzog transfera komercijalne u vojnu tehnologiju, defenzivne moći u ofenzivnu moć, gdje je teško otkriti namjeru država.³

Kritičari realističke „sigurnosne dileme“ nalaze da su države suočene sa stalnim natjecanjem koje vodi u rat i neprekidnu utrku u naoružavanju, orijentirane prema podcjenjivanju rizika i nesigurnosti, prema prihvaćanju nejednake raspodjele relativne dobiti te prihvaćanju **rizika prijevare, a ne prihvaćanju rizika koji proizlaze iz nemilosrdne utrke u naoružavanju**, što u konačnici najčešće vodi u sukob s neizvjesnim ishodom.⁴ Na ishodištu tog teorijskoga koncepta oblikuje se teza da zbog visokog stupnja međuovisnosti sigurnosti nacionalnih država u eri globalnih strukturalnih promjena nacionalni sigurnosni koncept, zasnovan na politici samopomoći, u konačnici prerasta u samorazarajući koncept sigurnosti.

Pristajući uz središnju ideju realističke tradicionalne sigurnosne paradigme da je osnova preživljavanja države posjedovanje sile i moći, institucionalistička teorija u prvi plan stavlja metodu redistribucije relativne moći, a ne isključivo ostvarivanje ili posjedovanje većega kapaciteta relativne dobiti u međusobnim odnosima, što bi trebalo omogućiti preživljavanje države u odnosima s drugim državama. U tom smislu predstavnici institucionalističke teorije u prvi plan stavljaju međunarodnu instituciju, odnosno pravnu normu, putem koje se reguliraju i institucionaliziraju odnosi između država. **Međunarodna institucija državama pruža mogućnost da osiguraju više informacija o međusobnim namjerama, o raspoloživim kapacitetima sile i moći, o njihovim**

1 John J. Mearsheimer, “The False Promise of International Institutions“, *International Security*, svezak 19., br. 3 (zima 1994./95.), str. 11

2 John Herz, “Idealist Internationalism and the Security Dilemma“, *World Politics*, 2(2), 1950.

3 Greg Bruno, *Iran's Nuclear Program*, Council of Foreign Relations, ožujak 2010.

4 Charles Glaser, “Realists as Optimists: Cooperation as Self-Help“, *International Security*, zima 1994./95., svezak 19, br. 3, str. 58-60

mogućim interesima i strategijama, što im omogućuje da podignu rizik i cijenu sukoba i time stvore uvjete za međusobnu **redistribuciju relativne dobiti kako bi se izbjegao sukob**, što im pak omogućuje vođenje politike preživljavanja u međusobnim odnosima.

S razvijanjem ideje da međunarodne institucije mogu relativizirati značaj relativne dobiti putem podizanja cijene mogućeg sukoba, a time sniziti mogućnosti prijevare i straha među državama, što bi omogućilo lakšu suradnju među njima i rješavanje problema u međudržavnim odnosima suradnjom, a ne sukobljavanjem, institucionalistička teorija pomiče sigurnosno pitanje od posjedovanja sile i moći ka institucionalnoj redistribuciji moći, a time i mogućoj suradnji.⁵

Takvo će shvaćanje biti osobito prihvaćeno u Europi u posthladnoratovskom razdoblju, što je imalo velikog utjecaja na širenje uloge i značaja EU-a, NATO-a, OSCE-a (engl. Organization for Security and Co-operation in Europe) i WEU-a u koncipiranju novog sigurnosnoga kompleksa Europe. I u drugim regijama svijeta koncept institucionalizirane regionalne sigurnosti doživio je veliku renesansu. U Jugoistočnoj Aziji (ASEAN) i Africi (Organizacija afričkih država) to su institucije koje osiguravaju suradnju između država koje su u prošlosti bile u stalnim oružanim sukobima, oblikujući na taj način novu međunarodnu sigurnosnu paradigmu.

Još jedan pristup sigurnosnoj paradigmi, koji će se razvijati na dvostrukim postavkama realističke i institucionalističke koncepcije sigurnosne paradigme, tzv. teorija demokratskog mira (engl. *democratic peace theory*), potencirat će značaj liberalno-demokratskih institucija u procesu oblikovanja nove sigurnosne paradigme. U globalnom sustavu međuovisnosti demokratske države s političkim sustavom koji proizlazi iz demokratskih izbora s političkim predstavnicima koji imaju punu odgovornost prema razvoju i zaštiti prava i sloboda čovjeka više su sklone svoje međusobne nesuglasice i sporove rješavati diplomatskim putem (medijacija, pregovaranja) nego korištenjem sile. Prema tom konceptu demokracija izrasta u jedan od **određujućih koncepata sigurnosti** u svijetu.⁶

5 "Liberal theory argues that institutions provide valuable information, and information about the distribution of gains from cooperation may be valuable if the relative gains logic is correct. Institutions can facilitate cooperation by helping to settle distributional conflicts and by assuring states that gains are evenly divided over time, for example by disclosing information about the military expenditures and capacities of alliance members... Prevention of cheating is not only a mechanism by which institutions facilitate cooperation. By creating issue linkages, they allow for more effective retaliation against cheaters and also create scope mutual beneficial exchange" (Robert O. Keohane, Lisa L. Martin, "The Promise of Institutional Theory", *International Security*, svezak 20., br. 1 (ljeto 1995.), str. 45-46, 49)

6 Michael Doyle, Kant, "Liberal Legacies and Foreign Affairs", *Philosophy and Public Affairs*, 1982., 12:205-35 – 323-53

Nešto drugačiji pristup donosi određenje koncepta sigurnosti u okviru škole društvenoga konstruktivizma (engl. *social constructivist theory*) koja određenje sigurnosti promatra u okviru anarhičnog međunarodnog okruženja u kojem države ne mogu imati povjerenja jedna u drugu, što ih vodi ka težnji posjedovanja ofenzivnih i defenzivnih kapaciteta moći u cilju osiguravanja svoga preživljavanja. Međutim, i usto što prihvaćaju iste polazne reference kao i neorealistička i neoinstitucionalistička škola, pristaše škole društvenoga konstruktivizma u središte pozornosti stavljaju sigurnosnu dilemu koja je temeljena na strukturi društvenih odnosa koji su određeni zajedničkim saznanjima, razumijevanjem i zajedničkim očekivanjima država, što ih vodi u mirno rješavanje sukoba. U tom konceptu međunarodne sigurnosti glavna snaga leži u ideji koja ima moć utjecaja na ponašanje pojedinca i elite, a time i države, u međunarodnim odnosima, što vodi stvaranju mirne sigurnosne zajednice.⁷

Postmodernistički pristupi sigurnosti

Za razliku od neorealističkog i neoinstitucionalističkog pristupa sigurnosti koji u prvi plan stavljaju nacionalnu sigurnost države u međunarodnim odnosima, jedna skupina komentatora smatra da državocentrični način određivanja sigurnosti u eri globalnih strukturalnih promjena nije odgovarajući model određenja sigurnosti u globalnom društvu. Skupina autora smatra da se za određenje sigurnosti mora uzimati globalno društvo, a ne nacionalna država koja sve više naginje procesu disagregacije i procesu disperzije moći prema drugim globalnim nedržavnim subjektima, odnosno međunarodnim organizacijama. Pristaše ovog „društvenoga koncepta sigurnosti“ smatraju da brojni rizici i prijetnje sigurnosti u eri globalizacije (kao što su globalno zatopljenje, slom globalnog monetarnog sustava, slom globalnog sustava upravljanja, globalno siromaštvo i glad, kronična koruptivnost vlada, globalni terorizam, *cyber*-napadi, velike zarazne epidemije, trgovina ljudima i narkoticima i sl.) ostaju izvan kontrole nacionalne države te da samo globalna zajednica može uspješno odgovoriti tim izazovima. Stoga smatraju da se, pored djelovanja država, u koncept određenja sigurnosnog pitanja moraju uključiti interesi i djelovanja brojnih drugih čimbenika i subjekata globalnih odnosa.⁸

Autori postmodernističkoga koncepta sigurnosti drže da je nužno izvršiti otklon od klasičnog „diskursa opasnosti“ (međunarodnih odnosa koncipiranih na prijetnji, prijevari, nepovjerenju, sili i moći) prema novom „komunitarnom diskursu“, u okviru

7 Aleksandar Wendt, *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, 1999.

8 Jonathan Friedman (ur.), *Globalization, The State and Violence*, Oxford, AltaMira Press, 2003.

kojeg bi se globalna sigurnosna paradigma promatrala kroz prizmu različitih kultura, tradicija, religija i različitih interpretacija stvarnosti kroz povijest. Oni odbijaju promatrati globalnu sigurnost kao univerzalnu anarhiju i moć, gdje je politika sile viđena kao rješenje problema preživljavanja države. Oni traže rekonceptualizaciju ideje koncepta sigurnosti putem otvaranja novih sigurnosnih pitanja koja su u klasičnim teorijama sigurnosti marginalizirana.⁹

Sigurnosna politika u procesu globalnih strukturalnih promjena

U drugoj polovini 20. stoljeća iskazivala se sve vidljivija potreba za oblikovanjem novog teorijskog modela sigurnosti koji bi obuhvaćao okvir promjena u tehnološkom, ekonomskom, političkom, ekološkom i vojnom okruženju nakon sloma globalnog bipolarnog sustava i utjecaj tih promjena na sigurnosno pitanje o suvremenim globalnim odnosima.¹⁰

Globalne strukturalne promjene koje su prouzrokovale kolaps koncepta Hladnog rata pokrenule su novi oblik razmišljanja o sigurnosnom pitanju, što je otvorilo mnoga aktualna pitanja, kako u teoriji, tako i u praksi međunarodnih odnosa.¹¹ Mnoga pitanja povezana sa sigurnosnim pitanjem potaknula su teorijsku raspravu o novim izgledima mira i suradnje u globalnim odnosima.

9 "The whole nature of global politics can be transformed, and the traditional security dilemma can be overcome, if post-modern epistemic communities play their part in spreading communitarian ideals." (John Baylis, u John Baylis; Steve Smith, *The Globalization of World Politics*, Oxford University Press, str. 315, 2005.)

10 Više vidjeti u: Roma Declaration on Peace and Co-operation, NATO Press Communique S-1(91) 86, NATO, Bruxelles, 7. studenog 1991.; New Strategic Concept, NATO Press Communique S-1 (91) 85, NATO, Bruxelles, 7. studenog 1991.; Philip H. Gordon, "Does the WEU Have a Role", *The Washington Quarterly*, zima 1997., str. 125-140.; Daniel N. Nelson; Thomas S. Szayna, "NATO's Metamorphosis and Central Europeans Politics: Effects of Alliance Transformation", RAND, P-8010; James E. Goodby, "Collective Security in Europe After the Cold War", *Journal of International Affairs*, svezak 46., br. 2, zima 1993., str. 299-321; Max Jakobson, "Collective Security in Europe Today", *The Washington Quarterly*, proljeće 1995., str. 59-70; Victor-Yves Ghebali; Brigitte Sauerwein, "European Security in the 1990s: Challenges and Perspectives", United Nations, New York, Ženeva, 1995.

11 "The field of security studies seems poorly equipped to deal with the post-cold war world, having emerged from the cold war with a narrow military conception of national security and a tendency to assert its primacy over other public policy goals. Its preoccupation with military statecraft limits its ability to address the many foreign and domestic problems that are not amenable to military solutions. In response, many of the authors reviewed here have called for the development of a new ways to think about international relations and national security." (David A. Baldwin, "Security Studies and the End of Cold War", *World Politics*, 48, listopad 1995., str. 132)

Jedno od pitanja koje je najčešće raspravljano bilo je sljedeće: je li kraj Hladnog rata donio suštinske promjene u prirodi međunarodne sigurnosti te kako ostvariti globalnu i nacionalnu sigurnost u okruženju oblikovanom globalnim strukturalnim promjenama? O odgovoru na ta pitanja umnogome je ovisilo u kojem će pravcu dalje krenuti razvoj sigurnosnih studija kao znanstvene discipline, koja je trebala dati odgovore na pitanja o prirodi i konceptu sigurnosti u novom tisućljeću.

Jedna skupina teoretičara argumentirala je da je kraj Hladnog rata jedinstven i kompleksan povijesni proces, s revolucionarnim promjenama koje su uvjetovane ne samo slomom sigurnosne strukture Sovjetskog Saveza već prije svega strukturalnim promjenama koje su nastale u procesu tehnološkog razvoja, globalizacije ekonomije, informacija, financija i tako dalje, što je imalo određujući utjecaj na promjenu globalnog sigurnosnog okruženja, implicirajući takvim stavom nužnost novog pristupa sigurnosnom pitanju u posthladnoratovskoj eri.¹²

Druga skupina teoretičara zastupa sasvim drugačiji pristup tome pitanju. Ne poričući značaj promjena u sigurnosnom okruženju nakon sloma Sovjetskog Saveza, kao ni promjena koje su nastale u procesu modificiranja proizvodnje, trgovine i financija, ipak ne smatraju da proces globalizacije značajno utječe na temeljni koncept sigurnosnog pitanja u međunarodnoj zajednici. Prema tumačenju tih teoretičara, glavni koncept sigurnosti i dalje ostaje usmjeren na hijerarhijski odnos sile i moći između država, koje i dalje ostaju dominirajući subjekti u međunarodnim odnosima, u anarhičnom okruženju međunarodne zajednice.¹³

Treća skupina teoretičara međunarodnih odnosa naginje ka kompromisnom pristupu tome pitanju s prihvaćanjem argumenata i prvog i drugog mišljenja, ali unoseći nove argumente u raspravu. Oni smatraju da kraj Hladnog rata nije donio značajnije revolucionarne promjene u odnosima između nerazvijenih zemalja, dok je priroda odnosa između visokorazvijenih zemalja dramatično promijenjen.¹⁴ **Shvaćanja te sku-**

12 Ernest Otto; James J. Rosenau (ur.), *Global Changes and Theoretical Challenges: Approach to the World Politics for the 1990s*, Lexington, Mass: D.C. Heath, 1989.

13 "Every time peace breaks out, people pop up to proclaim that realism is dead. That is another way of saying that international politics has been transformed. The world, however, has not been transformed; the structure of international politics has simply been remade by the disappearance of the Soviet Union, and for a time we will leave with unipolarity. Moreover, international politics was not remade by the force and factors that some believe are creating a new world order. Those who set the Soviet Union on the path of reform where old Soviet apparatchiks trying to right the Soviet economy in order to preserve its position in the world." (Kennet N. Waltz, "Structural Realism after the Cold War", *International Security*, svezak 25, br. 1, ljeto 2000., str. 39)

14 Stephen G. Brooks, *Producing Security: Multinational Corporations, Globalization, and the Changing Calculus of Conflict*, Princeton and Oxford University Press, 2005., str. 1-316

pine teoretičara globalne strukturalne promjene čine jednu dimenziju međunarodnog sigurnosnog pitanja sasvim novom, dok druga dimenzija sigurnosti ostaje gotovo nepromijenjena. Oni posebno naglašavaju značajan pad klasične uloge vojne sile u odnosima između visokorazvijenih zemalja u razdoblju nakon Hladnog rata, što će nužno prouzročiti potrebu novog, mnogo šireg multipliciranog pristupa nacionalnoj i međunarodnoj sigurnosnoj politici.¹⁵

Bez obzira na valjanost argumenata svake pojedine skupine teoretičara, ostaje otvorenim pitanje oblika, sadržaja, dometa i posljedica novih oblika prijetnje nacionalnoj i međunarodnoj sigurnosti u posthladnoratovskom razdoblju. To se pogotovo tiče pitanja funkcionalne prijetnje nevojnoga karaktera kao dominantnog oblika sigurnosne prijetnje u novom političkom i sigurnosnom okruženju u razdoblju nakon Hladnog rata. Siromaštvo, ekološke promjene, industrijska konkurencija, migracije, trgovina drogom, organizirani kriminal, koruptivnost vlada, nedostatak izvora pitke vode, zarazne epidemije, visok stupanj socijalnih nejednakosti i tako dalje pojavljuju se kao funkcionalne prijetnje individualnoj, nacionalnoj i globalnoj sigurnosti.¹⁶

Pitanja koja su artikulirala ovu sigurnosnu raspravu iskristalizirala su značajno pitanje koje je tražilo hitan aplikativni oblik: kako izvore koji su bili oblikovani za otklanjanje vojne prijetnje specifičnog oblika u razdoblju Hladnog rata preoblikovati u izvore koji mogu služiti za otklanjanje novih oblika vojnih prijetnji i novih oblika funkcionalnih prijetnji sigurnosti koje nisu vojnoga karaktera?¹⁷ Pitanje kako preoblikovati vojne potencijale koji su bili namijenjeni odvratanju i sprečavanju globalnog nuklearnog i konvencionalnog sukoba između velikih nuklearnih sila i vojnih blokova i prilagoditi ih novom determinirajućem obliku vojnog sukoba koji se pojavljuje najčešće u vidu unutarnjih nacionalnih, vjerskih ili socijalnih sukoba ili globalnih terorističkih prijetnji ostalo je jedno od središnjih problema novog pristupa konceptu sigurnosti.

Taj je problem otvorio novo pitanje koje se izravno odnosilo na pitanje odnosa između vojne sigurnosti i drugih ciljeva nacionalne politike u novim političkim okolnostima. Vojna sigurnost, iako i dalje ostaje jedna od središnjih komponenti nacionalne sigurnosti država, zasigurno više nije jedina i određujuća dimenzija preživljavanja države u postmodernom razdoblju razvoja međunarodne zajednice.¹⁸

15 David A. Baldwin, "Security Studies and the End of Cold War", *World Politics* 48 (listopad 1995.), str. 118

16 "The collapse of the Cold War Order will create new policy problems and new research puzzle", Stephen M. Walt, "The Renaissance of Security Studies", *International Studies Quarterly*, 35, 1991., str. 222

17 David A. Baldwin, "Security Studies and the End of Cold War", *World Politics* 48 (listopad 1995.), str. 126

18 "Although it is true that military security is an important goal of states, it is not true that conflict with other goals of public policy will always – or should always – be resolved in favour of security." (David A. Baldwin, "Security Studies and the End of Cold War", *World Politics* 48, listopad 1995., str. 128)

Dok jedna skupina teoretičara ostaje pri klasičnom realističkom određenju vojne moći kao najrelevantnijeg izvora sigurnosti,¹⁹ druga skupina autora polazi od određenja sigurnosti kao ravnoteže između individualnih i skupnih potreba, čime se uloga vojne sile u pružanju nacionalne i međunarodne sigurnosti umnogome relativizira.²⁰

Prva skupina teoretičara dominantno neorealističke provenijencije u središte analize sigurnosnog pitanja stavlja vanjsku prijetnju koja dolazi od strane države ili skupine država i isključivo je usmjerena ka državi kao temeljnom subjektu u međunarodnim odnosima. Unutar toga koncepta prijetnja koja je stvorena od strane države prema pojedincima i skupinama te prijetnja koja dolazi od strane nedržavnih čimbenika dominantno ostaje izvan koncepta sigurnosne analize. Tako se određenja sigurnosti, pitanje unutarnjeg organiziranog i institucionaliziranog nasilja od strane vojnih i policijskih snaga, koji su nadzirani od strane državne birokracije, smatraju tek funkcijom obrane države od vanjske ili unutarnje prijetnje. Određenje sigurnosnog pitanja isključivo s aspekta vanjske prijetnje i nalaženje opravdane primjene nasilja prema vlastitim građanima u funkciji zaštite nacionalne sigurnosti isključuje svaku odgovornost režima za počinjene brutalnosti i nasilje nad ljudskim pravima.²¹ Takav pristup sigurnosnom pitanju čini se diskutabilnim i nepotpunim za oblikovanje nacionalne sigurnosne politike u novom globalnom političkom okruženju.²²

Druga skupina teoretičara polazi od činjenice da je proces globalizacije oblikovao novo, potpuno različito globalno socijalno, političko i ekonomsko okruženje u kojem ekonomska, ekološka, socijalna i vojna dimenzija sigurnosti dobivaju novu ulogu u

19 Stephen M. Walt, "The Renaissance of Security Studies", *International Studies Quarterly*, 35, 1991., str. 213

20 "Aspects of this case also provide support for the specific notion that the benefits of conquest are likely to be particularly constrained as a state shifts toward an economy reliant upon knowledge." (Stephen G. Brooks, *Producing Security*, Princeton University Press, 2005., str. 195)

21 "As the society of states moves gradually toward a world society of peoples the issue of legitimacy of a particular regime's rule become increasingly difficult to ignore as a critical security issue." (Edward A. Kolodžijev, "Renaissance in Security Studies", *International Studies Quarterly*, 1992., 36, str. 423)

22 "The rational, manipulative techniques, and coercive measures and institutionalised forms of repression of authoritarian regimes are proper and primary objects of study for security analysts and practitioners. Death squads in Central and Latin America, the totalitarian regimes of Nazi Germany, Stalinist Russia, and Pol Pot's Cambodia, as well as the causes of the Holocaust, the Gulag, and killing fields are security issues of the first magnitude... Also worthy of study are the armed pursuit, strategies, and claims of non-state actors, like Kurds, Serbs, or Tamil Tigers, guerrilla warfare, terrorism, and low-intensity warfare, as the arm of the weak and disenfranchised, or no less central to security studies. These forms of armed conflict are likely to become increasingly more important as ethnic and nationality wars, within nation states and so called internationalised civil wars that spill over national boundaries, such as Lebanon, become more frequent." (Edward A. Kolodžijev, "Renaissance in Security Studies", *International Studies Quarterly*, 36, str. 422, 1992.)

procesu preživljavanja države kao društvenog organizma.²³ Visoka razina tehnološke i ekonomske globalne međuovisnosti može bitno umanjiti značaj vojne, političke i socijalne funkcije države u procesu osiguravanja unutarnjeg blagostanja za vlastito stanovništvo, o čemu umnogome ovisi odanost stanovništva prema vlastitoj državi, što pak ima određujuću ulogu u preživljavanju države. Kako su multinacionalne kompanije (MNC), kao globalni ekonomski akteri koji djeluju na globalnom tržištu i umnogome se nalaze izvan kontrole države, sposobne znatno umanjiti značaj socijalne politike države, ekonomsko i socijalno pitanje pojedinca uvodi se na izravan način u sigurnosno pitanje kao jedan od najznačajnijih segmenata sigurnosne politike.

Prema tome, neslaganje između moći MNC-ova da kontroliraju čimbenike proizvodnje na otvorenim globalnim tržištima s jedne strane i njihovih zahtjeva da ostanu izvan kontrole države s druge strane sve više ukazuje na napetosti između socijalnih potreba društva i interesa supranacionalnoga kapitala. U tom sukobu socijalne funkcije države i ekonomske funkcije globalnog tržišta oblikuje se glavna prijetnja nacionalnoj sigurnosti koja dolazi od strane potencijalnog unutarnjeg sukoba između države i društva.²⁴ Sukob države i društva najčešće poprma naznake multietničkog, multivjerskog ili multirasnog sukoba, što nužno zahtijeva i novi model njegova rješavanja, bitno drugačiji od onog koji proizlazi iz njegova sadržaja. To neslaganje suštine sukoba i oblika njegove vanjske manifestacije predstavlja najveću poteškoću u rješavanju prevladavajućeg oblika sukoba u posthladnoratovskom razdoblju.

23 “To confine security analysts to force and violence and to insulate security analyses from the other disciplines and their tested findings about non-violent human behaviour is akin to asking physicist to confine himself to classical mechanism when he knows quantum mechanism is more suitable. Similarly, if the security analyst must begin with perceived threats of coercion, it does not follow that threats can be distinguished finally from the values that are at risk – what people value and care about.” (Edward A. Kolodžijev, “Renaissance in Security Studies”, *International Studies Quarterly*, 36, str. 422); “States are surely concerned about prosperity, and thus economic calculations are not trivial for them. However, states operate in both an international political environment and an international economic environment, and the former dominates the latter in case where the two come into conflict. The reason is straightforward: the international political system is anarchic, which means that each state must always be concerned to ensure its own survival. The state can have no higher goals than survival, since profits matter little when the enemy is occupying your country and slaughtering your citizens” (John Mearsheimer, u Graham Allison; Gregory F. Treverton (ur.), *Rethinking America’s Security: Beyond Cold War to New World Order*, New York, 1992., str. 222)

24 “As a consequence of growing economic global interdependence, domestic conflict over welfare and the economic and coercive structure of the internal welfare system can no longer be isolated from the struggle between states and the imperatives of global market competition that work to redistribute wealth and material capabilities among states.” (Edward A. Kolodžijev, “Renaissance in Security Studies”, *International Studies Quarterly*, 36, str. 428, 1992.)

Mnogi teoretičari i političari još uvijek nastoje definirati sve promjene i posljedice nastale u novom obliku globalne proizvodnje, kao i promjene koje su nastale eliminacijom Hladnog rata, te definirati nove izazove nacionalnoj i globalnoj sigurnosti, što je vrlo kompleksno pitanje.²⁵

U definiranju novih izazova nacionalnoj, dakako i globalnoj sigurnosti, nužno je poći od samih promjena koje nastaju u procesu globalizacije, kao i od posljedica do kojih te promjene dovode. Ovdje se prije svega imaju u vidu tehnološke promjene, uvođenje novih tehnologija i tehnoloških procesa u sam proces proizvodnje, što vodi stvaranju globalnog oblika proizvodnje, što pak nužno vodi promjeni određujućih čimbenika proizvodnje. Promjena samih čimbenika proizvodnje vodi i promjeni prirode moći, što intenzivno utječe i na promjenu prirode države i odnosa između država. Promjene u polju proizvodnje koje su nastale kao posljedica uvođenja mikroelektronike, telekomunikacija, novih materijala, nanotehnologije, molekularne biologije, genetskog inženjeringa, upotrebe računala i interneta u proces globalne proizvodnje sve više pomiče čimbenike proizvodnje od zemlje, rada i kapitala ka novim znanjima, kreativnoj mobilnosti i inovativnoj proizvodnji kao novim čimbenicima globalne proizvodnje, što stvara novi *spilower*-učinak, koji vodi u novi oblik globalne mrežne funkcionalne međuovisnosti, iz koje izrasta novi teritorijalno neograničen globalni mrežni sustav.

Dramatičan rast moći novoga globalnog mrežnog sustava da osigura nevjerovatnu fleksibilnost u stvaranju i implementaciji novih ideja, da osigura spektakularan rast financijske moći, da učinkovito utječe na javno mnijenje i donošenje odluka, mijenja prirodu starih izazova i donosi nove izazove sigurnosti u svijetu. Prijetnja stvaranja kronične fiskalne neravnoteže, prijetnja kraha globalnog financijskog sustava te opasnost od uspostavljanja velikih nerazmjera između nacionalnog dohotka i cijena hrane i energije na globalnom tržištu određujući su ekonomski izazovi koji se nameću ovom

25 "Unless one is willing to argue that military threats to national well-being are the only ones that matter, it is difficult to justify labelling the study of the threat, use, and control of military force as 'security studies'. National security is therefore not just another label: it is a powerful political symbol. Everyone agrees that security issues are important and deserving of national prominence and financial support." (David A. Baldwin, "Security Studies and the End of Cold War", *World Politics* 48 (listopad 1995.), str. 139): "I think that International Security Studies should not, and probably, cannot be incorporated within Strategic Studies. It should not be because Strategic Studies is, and should remain, a body of experts on the military aspects of international relations... Security Studies could provide the field as a whole within an integrating framework that would help to tie together sub-fields such as Strategic Studies, Human Rights, Environmental Political Economy that are now too isolated from each other." (Barry Buzan, *People, States and Fear: The Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, Boulder, Colorado, 1991., str. 24)

novom globalnom mrežnom sustavu. O tome koliko će globalni mrežni sustav biti sposoban odgovoriti na te izazove ovisit će i njegova sposobnost da odgovori sigurnosnim izazovima koje donosi novi val tehnološkog razvoja. Porast emisija stakleničkih plinova, nužnost učinkovite i brze prilagodbe klimatskim promjenama, sposobnost brzog i učinkovitog odgovora prijetnjama koje dolaze od potencijalnih masovnih *cyber*-napada, masovnih digitalnih prijevара, krađa i dezinformacija danas predstavljaju glavne izazove globalnoj, dakako i nacionalnoj sigurnosti.

Ti novi izazovi ne samo da mijenjaju prirodu natjecanja između država, prirodu odnosa između država i prirodu kontrole nad društvom već isto tako stubokom mijenjaju prirodu moći države koja se sve više pomiče od vojno-političke strukture ka komercijalno-znanstvenoj i tržišnoj strukturi moći, koja inherentno traži i promjenu sustava donošenja odluka, koji se sve više pomiče od sustava donošenja odluka na nacionalnoj razini ka sustavu utjecaja na donošenje odluka na supranacionalnoj (globalnoj) razini. Nerazmjer koji se pojavljuje između moći utjecaja nacionalne države na donošenje odluka na supranacionalnoj razini i njezinog ekonomskog i institucionalno-demokratskog razvoja čini jednu od određujućih nepoznanica određenja nacionalne, dakako i globalne sigurnosne paradigme.²⁶

Definicija sigurnosti: poteškoće u definiranju sigurnosti

Kako bi se pitanje sigurnosti u novom globalnom okruženju moglo uspješno promatrati, javlja se potreba za specificiranjem definicije sigurnosti kao razvojno-političkog cilja, a kako bi se mogla oblikovati odgovarajuća politika u cilju ostvarenja učinkovitog uključivanja države u globalne znanstvene i tržišne integracijske procese u okviru kojih se i određuju dimenzije sigurnosnog pitanja. Određenje sigurnosnog pitanja u novom globalnom okruženju nužno vodi u razmatranje pitanja potencijalnih uzroka sukoba, prije svega oružanog sukoba, koji se još uvijek iskazuje kao temeljna prijetnja sigurnosti u svijetu.

Imajući u vidu globalne strukturalne promjene i posljedice koje su otud proizašle, kao što su visok stupanj međuovisnosti i senzibilnosti između globalnog proizvođača i lokalnog potrošača, visok stupanj financijske i monetarne ovisnosti, visok stupanj disagregacije države i MNC-ova, danas je teško uzroke sukoba pronaći isključivo u tzv. psihološkom kontekstu, gdje određujuću ulogu igraju priroda čovjeka i osobnosti

26 Više vidjeti u G. Gamberalli; M. J. Holler, *Power Measures III (Homo Oeconomikcus 22*, München, Accedo Verlag, 2005., str. 589-604; Manfred Holler, *EU Decision-making and the Allocation of Responsibility*, Institute of Socio-Economics IAW, University of Hamburg, 2011., str. 2)

političkih vođa država, osobito vođa velikih sila.²⁷ Ne isključujući značaj psihološkog trenutka, najveći broj teoretičara međunarodnih odnosa okreće se širem kontekstu uzroka sukoba u globalnoj zajednici u kojem se uz ljudsku prirodu u razmatranje uvode i tehnološki razvoj, posljedice koje tehnološki razvoj ostavlja na ekonomskim i političkim odnosima, što mijenja samu prirodu države, prirodu odnosa između država, kao i prirodu odnosa između država i drugih subjekata međunarodnih odnosa, što vodi potrebi za novim određenjem prirode sigurnosti, a samim tim i novom određenju prirode moći.

Tradicionalno određenje pitanja sigurnosti izravno je vezano za pitanja moći, odnosno za to kako pojedinac ili skupina mogu dobiti ono što žele koristeći silu, prijetnju ili neke druge metode prisile te zašto i kako koristiti prisilne metode za ostvarivanje političkih ili nekih drugih ciljeva. U kontekstu ovih polaznih odrednica tradicionalnog određenja sigurnosti sigurnosno pitanje izravno je vezano i intimno određeno iz perspektive vojno-političke moći nacionalne države, odnosno mogućnosti njezina vojnog djelovanja u cilju osiguravanja preživljavanja države, što u suvremenom okruženju uključuje ostvarenje njezine vanjske politike.²⁸

Dezintegracija bipolarnog političkog okruženja i proces globalnih strukturalnih promjena i međuovisnosti koji se brzo širio, osobito nakon završetka Hladnog rata, vodili su promjenama koje su imale snažan utjecaj na način razmišljanja i psihologiju državnika i donositelja odluka od najviše do najniže razine državne i međunarodne hijerarhijske strukture. Te promjene snažno su motivirale teoretičare međunarodnih odnosa i sigurnosnih studija da pojam sigurnosnog pitanje znatno prošire od tradicionalno-ortodoksnog fokusa, državocentričnog shvaćanja sigurnosti, gdje je to pitanje uvijek razmatrano u odnosu rata i mira, ka novom globalnom transnacionalnom fokusu gdje se sigurnost shvaća kao kompleksno pitanje koje je nužno povezano s utjecajem čovjeka na promjene u globalnom okruženju i utjecaj globalnih promjena na njegovo ponašanje.²⁹

27 Copeland, D. C., *The Origins of Major War*, Cornell University Press, London, 2000.

28 "...Security's identification with the state is not surprising. Throughout history, it was the consolidation of the state's military capabilities, and the bureaucratisation this engender, that accelerated the consolidation of the state itself. As its violence capability (both defensive and offensive) developed in tandem, the state becomes not only the chief interpreter: for much of history, 'security' simply meant what the rulers said it meant." (Stephen J. Del Rosso Jr., "The Insecure State: Reflections on 'the State' and 'Security' in a Changing World", *Daedalus* (Journal of the American Academy of Arts and Science), proljeće 1995., str. 183)

29 Emma Rothschild, "What is Security?", *Daedalus*, svezak 124, br. 3 (ljetno 1995.), str. 53-107

Kako država kao jedan od najznačajnijih čimbenika globalnih odnosa još uvijek postoji u interesno podijeljenom globalnom sustavu koji je utemeljen na državi kao osnovnom subjektu međunarodnih odnosa, tako je i sigurnosno pitanje u suvremenim globalnim odnosima još uvijek određeno prije svega kao nacionalna sigurnost te kao regionalna ili globalna (međunarodna) sigurnost, što podrazumijeva komplementarnost vanjske i unutarnje dimenzije toga pitanja. Stroga komunikacija između vanjske (globalne) i unutarnje (nacionalne) dimenzije sigurnosnog pitanja u suvremenim uvjetima ima značenje promidžbe minimuma ekonomskog, političkog, ekološkog i socijalnog razvoja i jamstva postojanja minimalnog održivog razvoja i stabilnosti u svijetu.

Takav pristup sigurnosnom pitanju inherentno uključuje kako vojne tako i nevojne aspekte sigurnosti kao što su klimatske promjene, erozija zemljišta, nedostatak hrane i vode za piće, zdravlje ljudi, njihovo obrazovanje, siromaštvo, rast populacije, urbanizacija i slično.³⁰ U kontekstu ovakvog određenja pojma sigurnosti država ne može omogućiti nacionalnu sigurnost bez minimalnih jamstava preživljavanja pojedinca, što uključuje mogućnost preživljavanja i zaštitu temeljnih prirodnih prava i sloboda čovjeka. Ako postoji značajan nerazmjer između nacionalne sigurnosti i prijetnje temeljnim prirodnim pravima i slobodama čovjeka, to bi mogao biti značajan uzrok stvaranja osjećanja nesigurnosti pojedinca ili skupine, što onda vodi stvaranju osjećanja neloyalnosti pojedinaca ili skupina prema državi, što bi svakako imalo katastrofalne posljedice za opstanak i preživljavanje te države.³¹

Nacionalna sigurnost uvijek znači mogućnost preživljavanja zajednice i pojedinca, što čini temelj globalnog, međunarodnog, sigurnosnog pitanja. Odnos između nacionalnog i globalnog sigurnosnog pitanja ima značenje prijelaza iz stanja međunarodne zajednice, gdje je sigurnost bila kontroveržno protumačena kao vojna sila i moć korištena od strane država, ka stanju u kojem su pojedinac i zajednica suočeni s prijetnjama bez neprijatelja, u kojem stari koncept sile i stare ideje ne mogu jamčiti sigurnost u suvremenom svijetu strukturalnih promjena.³²

30 Laster Brown, "Redefining National Security", *World Watch Institute Paper* br. 14, Washington D. C., listopad 1977.

31 Više u Barry Buzan, *People, States and Fear*, Boulder, Colorado, 1991., str. 35-56

32 Gwyn Prins, citat iz Stephen J. Del Rosso Jr., "The Insecure State: Reflections on 'the State' and 'Security' in a Changing World", *Daedalus* (Journal of the American Academy of Arts and Science), proljeće 1995., str. 183

Završne napomene

Sa završetkom Hladnog rata svijet je ušao u novu fazu dinamičnih promjena i nepredvidljivog ponašanja sudionika na međunarodnoj sceni. Zahvaljujući globalizaciji, sigurnosno pitanje određeno je prije svega odnosom između države i globalnog tržišta. Razumijevanje unutarnje zakonitosti interakcije između globalizacije i međuovisnosti država i drugih sudionika u međunarodnim odnosima može državi pomoći predvidjeti unutarnju strukturu i dinamiku potencijalnog sukoba i predvidjeti kako unutarnja dinamika sukoba može utjecati na promjenu globalnog i lokalnog sigurnosnog okruženja.

Bez obzira na mogućnost prognoziranja događanja u globalnom sigurnosnom okruženju, na temelju analiza dinamičnih interakcija između procesa globalizacije i međuovisnosti država i predvidljivosti ponašanja sudionika u sustavu globalnih ekonomskih integracija i makropolitike međuovisnosti, država nije u mogućnosti zastaviti promjene koje uvjetuju pojavu sukoba budući da se te promjene više ne nalaze pod njezinom kontrolom, što je čini nemoćnom da izravno kontrolira promjene u globalnom sigurnosnom okruženju.

Međutim, imajući u vidu da je država i dalje jedan od glavnih sudionika u procesu globalizacije, država sa svojim aktivnostima može ohrabriti mnoge aktere u međunarodnim odnosima, prije svega MNC-ove, internacionalne komercijalne banke, međunarodne institucije i tako dalje da izbjegavaju podržavanje sukoba kao instrumenta ostvarenja njihovih ekonomsko-komercijalnih interesa podržavanjem svojeg konstruktivnog i racionalnog ponašanja u pravcu dosezanja komercijalnih i tržišnih interesa. Tako država dobiva mogućnost neizravnog utjecaja na globalno sigurnosno okruženje, ohrabrujući i podržavajući mirne promjene u svjetskoj zajednici.

Takav pristup utjecaju države na globalno sigurnosno okruženje zahtijeva promatranje prijetnje globalnoj i nacionalnoj sigurnosti u širem strateškom konceptu interesa svih sudionika u novom globalnom okruženju.

Literatura

David A. Baldwin (ed. 1993), *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate*, Columbia University Press, New York,

Baumeister, R.F., & Leary, M.R., The need to belong: Desire for interpersonal attachment as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, 117, 497-529, 1995.

John Baylis & Steve Smith (eds.2005), *The Globalization of World Politics*, Third Edition, Oxford University Press

- Stephen G. Brooks (2007), *Producing Security: Multinational Corporations, Globalization, and the Changing Calculus of Conflict*, Princeton University Press
- Simon Chesterman (2001), *Just War or Just Peace? Humanitarian Intervention and International Law*, Oxford University Press: Oxford,
- Brahma Chellaney, America's Troubling Support for Oil-Reach Islamist Regimes, *The Japan Times*, Tuesday, November 2011
- Steve Charnovitz, Nongovernmental Organization and International Law, *The American Journal of International Law*, vol. 100, no. 2. (april 2006), pp348-372),
- Copeland, D.C., (2000), *The Origins of Major War*, London, Cornell University Press
- Stephen Engelberg, Holy Warriors : A Network of Terror, *The New York Times*, January 2001.
- Graham E. Fuller, The Future of Political Islam, *Foreign Affairs*, March/April 2002,
- Thomas L. Friedman (2005). "The World is Flat: A Brief History of the Twenty-First Century." Fanar, Straus, and Giroux. New York,
- Goetze, David and Charles Anthony Smith. "Reports of Ethnic Violence as Spurs to Conflict Mobilization." *Human Rights Conflict Prevention Centre Research Papers*, University in Bihac, Vol. I, no.2 (2000)
- Global Risk 2012, Seventh Edition, World Economic Forum,
- Hirsch, Michael (2002). "Bush and the World." *Foreign Affairs*. V 81, no. 5, September/October.
- Robert Jackson and Georg Sørensen (2010), *Introduction to International Relations: Theories and Approaches*, (Fourth Edition), Oxford University Press
- J. Kovel (2002), *The Enemy of Nature: The End of Capitalism or the End of the World?*, London
- Leonard, Mark, "Diplomacy by Other Means." *Foreign Policy*. September/October, 2002.
- Jay Mazur, Labour's New Internationalism, *Foreign Affairs*, vol. 79. no. 1. January-February 2000, pp81-82)
- Keit McClary, Sun January 16, 2005, Report of the National Intelligence Council 2000
- O'Meara, Patrick and et al (2000), *Globalisation and the Challenges of a New Century*, Indiana University Press,
- Mancur Olson, Why Some Nations Are Rich, and Others Poor, *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 10. No. 2. Spring 2006, p.3-24

- Samuel Palmisano, "The Globally Integrated Enterprise" in *Foreign Affairs*, May/June 2006, Vol. 85, Number 3.;
- Daniel Pipes, *God and Mammon: Does Poverty Cause Militant Islam*, *National Interest*, Winter 2002
- G. Porter, J. Welsh Brown, and P. Chasek's *Global Environmental Politics* (Boulder, Colorado: Westview, 2000).
- Report of the National Intelligence Council's, 2020 Project
- John Ralston Saul (2006), "The Collapse of Globalism" Penguin, Canada
- Kobrin Stephen (2003), *Technological Determinism, Globalization, and the Multinational Firm*, Wharton School, University of Pennsylvania
- Michael P. Todaro & Stephen C. Smith (2003), *Economic Development*, Addison Wesley, Boston, San Francisco, New York,
- Emmanuel Todd (), *After the Empire: The Breakdown of the American Order*, Columbia University Press, New York,
- Martin Wolf, *Will the Nation-State Survive Globalisation?*, *Foreign Affairs*, January-February 2001, vol. 80. no.1
- Lenoardo Maugery (2012), *Oil: The Next Revolution*, Belfer Center for Science and International Relations, J.F. Kennedy, Harvard University, June 2012.
- World Development Report 2012, *Gender Equality and Development*,

Summary

On the end of the 20th century the theory of International Relations have increasingly sought a new paradigm of national and global security policy. In this new security paradigm all segments of structural changes in technological, economic, political, environmental and military development after the Second World War, and the impact of these changes on the contemporary international relations, should be incorporated. Global structural changes caused by collapse of the concept of the Cold War have produced a new form of thinking on security issues which raised many relevant questions in both, theory and practice in international relations. Many issues related with new security paradigm have supported theoretical debate about new prospect of peace and security in global society in 21st century.

*dr. sc. Siniša Kuko**

Ukrajina i utjecaj Rusije

Sažetak

Ukrajinska politička elita, nerazvijeno civilno društvo te ukrajinski politički sustav ne mogu ni nakon dva desetljeća neovisnosti samostalno dovršiti unutarnje postkolonijalne i postsovjetske transformacije te ostvariti prosperitetno i demokratsko ukrajinsko društvo i ugledne državne institucije, dok međunarodni položaj i proeuropske ambicije Kijeva ostaju zasjenjeni bilateralnim odnosima većine zapadnih prijestolnica s Moskvom. Uslijed unutarnje europske krize i opće strateške energetske ovisnosti Europljana i Kijeva prema energetskej supersili Rusiji, pitanje euroatlantskih ambicija Kijeva ostalo je podređeno ruskom protivljenju, pa je od strane Zapada Kijev ostavljen u zoni integracijskog vakuuma. Premda ta pozicija naizgled pogoduje slobodnom vanjskopoličkom izboru Kijeva u međunarodnim odnosima, uslijed snažne gravitacijske sile Rusije opcije Kijeva ostaju ograničene istočnoeuropskim sigurnosnim kompleksom, gdje glavnu riječ ima faktor Rusije, a ne zapadni polovi moći ili međunarodno pravo. Unijska politika prema Kijevu svedena je na nedovoljno uspješan supstitut procesu proširenja, na funkcionalno nedovoljno učinkovitu Europsku politiku susjedstva.

Ključne riječi: Ukrajina, stabilnost, sigurnost, sustav, međuovisnost, multipolarnost, ovisnost, faktor Rusije, EU, SAD, NATO, Europska politika susjedstva, modelski trokut, regionalni sigurnosni kompleks.

Uvod

Visoke ljudske i liberalne vrijednosti, međunarodno pravo, pa i naglasak na međuovisnosti u posthladnoratovskom međunarodnom okruženju ne uspijevaju zaživjeti u dovoljnoj mjeri te proizvesti stabilizirajuće, mirotvorne i trajne demokracijske učinke u većini postsovjetskih zemalja, pa se ne može govoriti o trajnoj stabilnosti i neugrozivu miru ni na europskom kontinentu, a neke stare (ili nove) geopolitičke pretpostavke i tumačenja međunarodnih odnosa kao stalnog strateškog nadmetanja jednih

* dr.sc. Siniša Kuko

na račun drugih, kao i hegemonije, i dalje su prisutne. Ako se europsko međunarodno okruženje doživljava kao sustav, onda valja imati na umu da sustavi funkcioniraju onda kada su u zadovoljavajućoj mjeri homeostatični iznutra, i/ili kada raspolažu sredstvima kojima se mogu suprotstaviti inače razmjerno anarhičnoj prirodi međunarodnih odnosa, čime bi se mogli uspješno suprotstaviti nefunkcionalnim i destabilizacijskim pritiscima koji ugrožavaju njihov opstanak. Određene krize (vrijednosne, strukturne, kriza eurozone) već su više godina nerješive u Europskoj Uniji, a ni optimizam na Zapadu više nije onoliko prisutan kao nakon okončanja Hladnog rata. Nadalje, svaka rasprava o međunarodnom sustavu uključuje uočavanje podsustava kao regionalnih „minisustava“, kao komponenata u visokostrukturiranom pankontinentalnom makrosustavu te uočavanje međusobne konstelacije koja se difuzijom širi unutar i izvan tih podsustava. Ni europski sustav nije u potpunosti izdvojiv iz šireg međunarodnog sustava, a u pravu su i neorealisti koji ističu važnost države kao osnovne jedinice međunarodnog sustava uopće.

Iz systemske i sociološke strukturalno-funkcionalističke teorijske perspektive kao analitičkog okvira može se analizirati geopolitičko okruženje Ukrajine i mogu se ponuditi neki odgovori za tu zemlju, teritorijem najveću u Europi, geografski smještenu u središnjem i važnom vezivnom paneuropskom prostoru, istovremeno na geopolitičkoj periferiji u odnosu na cjelokupni Zapad, posebice EU, ali i Rusiju. Istovremena središnja geografska i periferna geopolitička smještenost Ukrajine u Europi ne implicira nužno da ona jest ili nije, a ako jest, onda uolikoj mjeri za polove moći u svijetu i Europi strateški prioritet, te da se oni odnose prema njoj na podjednak način i s podjednakom dubinom interesa. Uočavanje sigurnosnih značajki ukrajinskog međunarodnog geopolitičkog okruženja važno je u onoj mjeri u kojoj su određene mogućnosti vanjskopolitičkog sustava Kijeva da nakon više od dva desetljeća neovisnosti samostalno određuje svoje strateške ciljeve i provodi politiku približavanja euroatlantskim integracijama. Osim toga, nužno je uočiti korelaciju i interakciju vanjskopolitičke domene s unutarnjim ukrajinskim uvjetima i ukrajinskim političkim sustavom. Ovdje je zapravo na djelu toliko snažan utjecaj, hegemonijski i sveobuhvatan, povijesni, tradicijski i aktualni društveni, posebice identitetski, religijski, jezični,¹ iredentistički i sovjetonostal-

1 Aktualne okolnosti u Ukrajini idu na ruku procesu kojim dvojezični govornici (ukrajinofo i rusofoni) u Ukrajini postaju u sve većoj mjeri rusofoni. Ukrajinofo postaju sve neodlučniji govoriti ukrajinski u javnosti zbog više razloga: ukrajinski postaje „neprivlačan“ jezik, „svi razumiju ruski“, a sve je prisutniji „agresivniji“ nastup rusofona koji brane svoje pravo na ruski jezični izričaj i nekorištenje ukrajinskog jezika. Prema članku: Oleksandr Komar, „Russification Via Bilingualism“, str. 28-29, u: *The Ukrainian Week*, br. 29, Kijev, 2012.

gični mentalitetski te unutarnji političko-sistemska,² posebice ekonomski, energetska, financijski, trgovinski, zatim politički, diplomatski i sigurnosni kumulativni utjecaj, pa i utjecaj u smislu *cyber*-sigurnosti,³ da se s pravom može govoriti o utjecaju snažnog „faktora Rusije“ na Ukrajinu. On se pojavljuje iznutra i izvana, stalan je, unatoč neovisnosti Ukrajine.

Tijekom prošlog stoljeća i u posthladnoratovskom razdoblju teorijski i praktični interes i pozornost Zapada prema istoku Europe stalan je, dok Moskva istovremeno stoljećima okupira teritorij te „srce i dušu“ istoka Europe. Zapadnji dio današnjeg istoka Europe za Zapad je i Moskvu „dijeljeno okruženje“; mada je konkretno EU zapravo geopolitički debitant na tom prostoru, teorijska je okrenutost tom prostoru znatno starija. Iz teorijskoga kuta, interes Zapada prema Istočnoj Europi više je racionalistički. Zapadni stručnjaci koji su liberalni intergovernmentalisti tradicionalno ističu zabrinutosti oko immanentnih regionalnih nestabilnosti koje se tiču ostatka Europe, ili pak drugih pitanja poput pitanja geoekonomije. S druge strane, konstruktivisti ističu gotovo mesijanski zapadni „izvoz“ liberalnih i demokratskih vrijednosti i normi na prostore koje treba „popravlјati“, u kojima je dotad carevao totalitarizam ili autoritarizam. Istovremeno su na tragu i američke wilsonovske idealističko-liberalne tradicije, kao i intervencionizma prisutnog posebice u američkoj vanjskoj politici unatoč istovremenim namjerama izolacionizma. Mada najnoviji trend nalaže da se danas primarna pozornost nekadašnjeg hladnoratovskog predvodnika Zapada – SAD-a, uslijed rasta potencijalnih ugroza na drugim stranama u međunarodnom sustavu usmjerava u većoj mjeri

2 Primjerice implementacija prilagodbe Europskoj Uniji u Ukrajini „zapela“ je u političko-institucionalnom okruženju kronične nestabilnosti, nepovjerenja u institucije, međusobnog interinstitucionalnog nepovjerenja i neučinkovitosti. Tako su strukture odgovorne za eurointegriranje uspostavljene u svim granama vlasti bez primjerene koordinacije, pa time bivaju podređene osobnim interesima, kao i interesima oligarhija i klanova.

3 Energetska sigurnost (*energosisigurnost*) složena je pojava u međunarodnim odnosima i pri razmatranju aktualnosti nacionalne sigurnosti i sigurnosti uopće. Prema Cvrtili i Bariću (2008:29), danas se obilježja koncepta energosisigurnosti očituju u iscrpljivanju resursa i geografskoj koncentraciji (izvora) energenata, pa je definiraju kao: „(...) sposobnost osiguravanja zadovoljavanja budućih energetskih potreba putem postojanja adekvatnih domaćih resursa koji se iskorištavaju pod ekonomski prihvatljivim uvjetima ili se održavaju kao strateške rezerve, i kroz pristup dostupnim vanjskim izvorima.“ Svakako, energosisigurnost je u 21. st. „(...) važan dio energetske strategije država, ali i dio njihove sigurnosne politike.“ (ibid, 28). Do 2006. godine udio ruskog kapitala u Ukrajini, primjerice na području proizvodnje nafte, porastao je na 90 posto kontrole, a po pitanju opskrbe naftom na čak 85 posto (Suško, 2010:332). Rezultat je to „ekspanzivne energetske strategije“ Moskve, koja je sada u stanju voditi i „energetske ratove“ (Gončar, 2008:29), da bi se posljednjih godina pojavile i tendencije pobjede faktora Rusije na polju informacijskog postsovjetskog prostora.

drugdje (Daleki i Bliski istok), još se uvijek može inicijalno ustvrditi da je (zbog nekih tek donekle i nekih znatno izmijenjenih razloga u posthladnoratovskom razdoblju) stalan zapadni interes prema ovom prostoru nužan.

Što određuje vanjskopolitičke opcije Kijeva od uspostave neovisnosti?

Za razliku od teze da globalni „sustav međuovisnih podsustava“ presudno utječe na sve subjekte i činitelje međunarodnih odnosa na sličan način, autori kopenhavske škole međunarodnih odnosa smatraju kako ovo gledište ne odgovara stvarnoj situaciji. Naime u 21. stoljeću u svijetu postoje regije nestabilnosti i/ili u stalnim sukobima, s druge strane postoje i regije u kojima su države i drugi akteri uspješno uspostavili sigurnosne zajednice koje suzbijaju sukobe i potiču suradnju koja rezultira prosperitetom. Time se kao alternativa globalnom sustavu nudi teorija „regionalnih sigurnosnih kompleksa“ (engl. *regional security complexes*). Europski postsovjetski prostor mogao bi biti jedan takav skup sigurnosnih dilema koncentriranih na jedan razmjerno zaokružen prostor, odnosno razmjerno autonoman sigurnosni kompleks (Buzan; Wæver, 2003:397-442).⁴ Istočnoeuropski sigurnosni kompleks stvarno je i metodološki odvojiv od ostatka Europe, ali i iz šireg (postsovjetskog) prostora. Njegova glavna razlikovna karakteristika u odnosu na cijeli europski prostor sadržajno je određena obilježjima koja se ne mogu tumačiti drugačije nego činjenicom da je dugotrajno bio gotovo neprikosnovena ruska domena, a kad ga se gleda kao postsovjetski prostor, tada bi razlika u odnosu na ostatak tog prostora bila ta da je on ipak civilizacijski europski, pa makar i na specifičan način, čak uz teorijsku mogućnost integriranja u euroatlantske integracije. Pritom nije nevažno ni to da je taj prostor geopolitički izravan susjed današnjoj Europskoj Uniji. Ako se on sastoji od Rusije, Bjelorusije, Ukrajine i Moldavije, morao bi iznutra biti asimetričan u korist Rusije, odakle izvire snažan centripetalni i reintegrirajući utjecaj kao glavni faktorski sadržaj ovome kompleksu.

4 Prema Buzan; Wæver, 2003:6-89: globalni sustav sastoji se od niza podsustava, međusobno različitih regionalnih sigurnosnih kompleksa u okviru kojih postoje svugdje drugačiji subjekti, činitelji i dinamika te specifični sigurnosni problemi. Jedna od njihovih odrednica jest međuovisnost subjekata unutar granica kompleksa, te je određena specifičnim obilježjima regije. Dinamika odnosa unutar regionalnog sigurnosnoga kompleksa određena je materijalnim činiteljima (distribucija moći unutar regije, različite sposobnosti država) te socijalno određenim obrascima ponašanja (suparništvo, kompatibilnost). Promjene unutar kompleksa nastaju pod utjecajem unutarnjih (promjena režima u nekoj od država u regiji) i vanjskih procesa (nestanak ili nastanak država), vanjskih intervencija od strane sila, polova moći ili difuzijskog širenja ideologija, trendova izvan tog područja, pa kompleks, mada relativno autonoman, nije potpuno izoliran od ukupnog međunarodnog sustava.

S druge strane politike Zapada bile su prenošene na europski postkomunistički prostor Srednje i Istočne Europe procesom koji sociolozi nazivaju difuzijom, kao na prostor postbipolarnog sigurnosnog vakuuma i složene postsovjetske društvene anomalije, što za posljedicu ima geopolitičko širenje euroatlantskih integracija do današnjih granica, a to su zapadne granice tih zemalja.⁵ Glavni sadržaj difuzijskog procesa širenja europskih normi, civilizacijskih vrijednosti i interesa Zapada istočno, europskom *soft*-diplomacijom, nominalno se svodio na implementaciju procesa i normi demokratizacije i europeizacije, time i do željene stabilizacije tog prostora. Ali politike i instrumenti difuzije oscilirali su i imali sumnjive učinke, ponekad samo deklarativnu vrijednost, te su izazivale veću ili manju podozrivost na Istoku, kako se pokazalo, kao što ni liberalizacija politike i privrede ne donose brze koristi. Kao odgovor na postbipolarni utjecaj i (pre)moć Zapada, u Rusiji su razvijene dvije glavne adaptivne koncepcije: vesternizacija i izolacionizam (Cigankov, Cigankov, 2008:21-4), s korijenima u općoj ruskoj tradiciji. Kako je ruski izolacionizam dublje korespondirao s idejom suparništva sa Zapadom (ibid., 23) te primjerice starom (iz 21. stoljeća) zamisli „euroazijanizma“ i sličnim idejama, on je u konačnici prihvaćen te je evoluirao u kremaljski projekt „neoeuroazijanizma“, koji podrazumijeva Moskvu kao jedno od ključnih središta moći multipolarnog svijeta. Prema konturama neoeuroazijanizma koji promiče ruski predsjednik V. Putin, Rusija treba biti „europska prema Aziji, slavenska prema Europi, a sveruska prema Slavenima“ (Pahljovska, 2011:51). Riječ je o tzv. ruskom miru („ruskom svijetu“, odnosno domeni ili prostoru).⁶ Time relativno ekspanzivna komponenta tradicionalnog ruskog nacionalizma više nije toliko otvorena, pa ni militantna kao prije, mada su i vojna prisutnost i intervencija u neposrednom „ruskom susjedstvu“ i nadalje prema Kremlju legitimna opcija. Slučaj Rusko-gruzijskog rata iz 2008. godine najbolji je, no ne i jedini primjer ruskog vojnog angažmana u njihovu susjedstvu u postbipolarnom dobu. Zapravo, otvorenim, „vrućim“ ratom prema Gruziji započinje istočnoeuropsko 21. stoljeće u znaku vojnog intervencionizma ruskog susjeda. Sama zamisao neoeuroazijanizma više nije otvoreno imperijalna nego kriptimperijalno-hegemonijska ideja „nove Rusije“, prijemčiva na svim razinama ruskog društva, pa i u stručnoj zajednici,

5 U taj sustav naizgled je moguće uključiti i zemlje Južnoga Kavkaza, s kojima postoje brojne sličnosti, mada one nisu geopolitički susjedi EU-a i NATO-a, te su identitetski neslavenske, te same po sebi trebaju biti promatrane kao posebna situacija. Moldavija, iako neslavenska, ipak jest neizdvojjim dijelom istočnoeuropskog sustava. Unijina zamjenska politika za dosadašnje politiku i proces proširenja EU-a – Europska politika susjedstva (ENP) te Istočno partnerstvo – uključuje ove zemlje u zajednički diskurs).

6 Ovaj je koncept promican putem ruske države pomoću dva ključna instrumenta: ruske pravoslavne crkve i Fonda 'Ruski svijet' utemeljenog Putinovim ukazom (2007.). Ovaj Fond uključuje predstavnika predsjedničke administracije, ministra vanjskih poslova i ministra obrazovanja. Vidjeti: <http://russkiymir.ru>

naravno i u Kremlju. Faktorskim utjecajem koji Rusija provodi putem proruske demografske (Hmeljko, 2004:3-12) i mentalitetske sovjetonostalgичne slike *homo sovieticus*, kojima je Rusija supstitut idealizirane i selektivno konstruirane prošlosti, kao i mita o nepobjedivoj Crvenoj armiji, ovo se odražava na društvene uvjete te autonomnost, sa- držaje i taktiku vanjskopolitičkog sustava Ukrajine.⁷

Dakle nakon pada 1990-ih godina novim jačanjem Rusije i razmjernim slabljenjem difuzijskoga kapaciteta Zapada zapravo se razvijaju stremljenja da se nominalno miro- ljubiva međuovisnost i normativno-interesna difuzija Zapada, kao i neke realpolitičke antiruske međunarodne organizacije, suzbiju stvarnim interesom i akcijom Kremlja. Na Zapadu zamišljeno nominalno multilateralno odlučivanje na razini „novog svjet- skog poretka“, koje je pak funkcioniralo na razini unipolarnosti, zapravo se pretvara u multipolarni svijet koji podrazumijeva najmanje dvije hegemonije u Europi, u svijet novih hegemonija i ravnoteža snaga. U tom svijetu Rusija na svom hegemonijskom prostoru, ali i šire, organizira jačanje sa svoje strane vođene asimetrične „međuovi- snosti“ (zapravo ovisnosti) i „integracije“. Rusija je razvila iskorištavanje ambicija po- jedinih članica EU-a kako bi ih upotrijebila jedne protiv drugih, kao i protiv striktnih stavova središnjih unijskih institucija.⁸ Diplomatska podrška izvan „ruskog mira“ ova- kvim nastojanjima razvija se, između ostalog, i kao sustav bilateralnih odnosa s onima koji nisu sastavnim dijelom Zapada, ili gdje se mogu pojaviti ili gdje postoje napukline u ionako upitnom posthladnoratovskom zapadnom jedinstvu. Takav razvoj događanja u funkciji je neslužbene potvrde i prihvaćanja na svim stranama ruske (neo)hegemoni- je u Istočnoj Europi i prema Ukrajini kao ključnoj neruskoj postsovjetskoj državi kao primjerenog pragmatičnog i zakonitoga koncepta. Pritom se oblikovao razmjerno au- tonoman regionalni sigurnosni kompleks. Ali provjerimo postojanje toga kompleksa

7 Prema istraživanjima neovisnog kijevskog Razumkovog centra zamjetan je porast postotka ispitanih u svim ukrajinskim „oblastima“ koje smatraju da službeni Kijev treba prioritarno razvijati odnose s Ru- sijom (2008.; 51,1 posto), dok se postotak onih koji preferiraju EU kao prioritet zadržava na oko 27,5 posto, a SAD doživljava kontinuirani pad popularnosti kao prioritet (0,6 posto). Vidjeti: http://www.ra- zumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=305. Danas ukrajinska vladajuća, a onda vodeća opozicijska stran- ka regija V. Janukoviča, koja predstavlja rusofone, istok i jug Ukrajine, biznise u Donbaškom bazenu, te Donbaški i Dnjepropetrovski klan, iskoristila je rastuću nepopularnost Zapada i potpisala (4. kolovoza 2007.) memorandum s Putinovom strankom Jedinствена Rusija o potvrdi ranijih suradničkih sporazu- ma o bliskoj suradnji i koja je potvrdila njihovu spremnost na „produblјivanje strateškog partnerstva“ između njihovih zemalja. Vidjeti: <http://www.partyofregions.org.ua/pr-east-west/46b46dc99e43c>. U kasnijoj predsjedničkoj kampanji Janukovič je koristio ovu vektorsku platformu prema Rusiji, ističući kako „Rusija jest i ostaje strateški partner, prijateljska i bratska država“. Vidjeti Janukovičev izborni pro- gram: <http://www.pravda.com.ua/news/2004/07/12/3001102/>.

8 Primjerice V. Putin ponudio je Berlinu bliske energetske odnose kako bi ga udaljili od interesa istočnih članica, kao i interesa Ukrajine. Tako se jaz između briselske retorike i stvarnosti zapravo produblјuje. Rusija je odbila i odredbe predložene Energetskom poveljom koje je podrazumijevala. S druge strane po pitanjima ruske eksklave Kalinjingrad, Rusija može računati na razumijevanje Pariza, Rima i Madrida.

u svjetlu utjecaja koji imaju na Istočnu Europu drugi polovi u multipolranom svijetu. Najznačajniji su: NATO, predvođen nezamjenjivim SAD-om; EU, s internom dominacijom „Stare Europe“ i strateške osovine Berlin-Pariz, dok udio u vanjskoj politici EU-a prema Ukrajini imaju i postkomunističke i relativno proameričke članice EU-a („Nova Europa“). Uz NATO i EU kao pretpostavljena dva pola moći te Rusiju, moglo bi se govoriti i o modelu strateškog trokuta odnosa oko Ukrajine, ali ta se teza čini upitnom. Zapravo, uočavanjem značajki sadržaja i primjera akcije tih pretpostavljenih polova moći i karakteristike njihovih međusobnih odnosa te je li, i ako jest, na koji način Ukrajina danas u fokusu njihovih odnosa, mogla bi se potvrditi, korigirati ili odbaciti teza o postojanju regionalnog istočnoeuropskog sigurnosnog kompleksa koji određuje vanjskopolitičke mogućnosti Kijeva. Kriterij za uspostavu strateškog trokuta oko Ukrajine proizlazi iz odgovora na pitanje: *Uzimaju li ova tri aktera u obzir jedan drugoga, zanimaju li se oni za Ukrajinu?* U dodatku tradicionalnim američko-ruskim susretima na vrhu, pojavljuje se nova tradicija uobičajenih euro-ruskih samita, dok NATO-ova uloga u svijetu ponekad potpuno zasjenjuje sigurnosne ambicije nedovoljno složnog EU-a predvođenog osovinom Pariz-Berlin, ali u kojemu se nalaze i neutralne i postkomunističke (s određenim negativnim sentimentima prema Rusiji) države, s nekim svojim partikularnim preferencijama (primjerice Bukurešt prema Kišinjevu, ili Varšava prema Kijevu). Zajednički vanjskopolitički sustav Unije pokušava se stalno održati u okvirima „zajedništva“ i utjelovljivati Zajedničku vanjsku i sigurnosnu politiku EU-a (engl. Common Foreign and Security Policy – CFSP). Relativnost njegove autonomnosti i zajedništva ne izvire samo iz specifičnog odnosa prema primjerice NATO-u, već je upitno i CFSP-ovo stvarno postojanje. Naime EU nije dokinuo vanjsku politiku zemalja članica.⁹ Rusija time ima priliku ignorirati EU kao cjelinu i uspostavljati partikularne veze primjerice s Berlinom ili Parizom, utječući time i na NATO-ovo zajedništvo, a funkcioniranje NATO-a biva ograničeno ponajprije općepoznatom nužnosti konsenzusa među članicama unatoč vodstvu SAD-a (Bukureštanski samit NATO-a 2008. godine, unatoč velikom zagovoru SAD-a, ignorirao je želje Kijeva i Tbilisija da im se otvore vrata ulaska u NATO). Prožetost zajedničkim članstvom u NATO-u i EU-u jest argument koji dovodi u pitanje postojanje ovih dviju članica pretpostavljenog trokuta „imperijalnih kolega“. Zajedništvo unutar CFSP-a jedva da je prepoznatljivo i

⁹ U odnosu na NATO, u pitanju je i (uglavnom) preklapanje u članstvu u dvije organizacije, ali i Europljani imaju i svoj poseban „identitet“ u NATO-u: Zajednička sigurnosna i obrambena politika (engl. Common Security and Defence Policy – CSDP), otprije znana kao Europska sigurnosna i obrambena politika (engl. European Security and Defence Policy – ESDP), čija je domena vezana za obrambeni i vojni vid te „politike“ EU-a. Iako CFSP institucionalno postoji te ponekad učinkovito funkcionira (primjer uspješnog razdruživanja Srbije i Crne Gore), praksa je pokazala da jednako tako može biti i jednim dijelom ili u potpunosti zanemaren u „korist“ onih zemalja-članica koje procijene da im pogoduje „soliranje“ na međunarodnoj sceni (Kuko, 2006:45-6).

ponekad je marginalnog značaja. CFSP razvija formaliziranu¹⁰ Europsku politiku susjedstva (engl. European Neighbourhood Policy – ENP) u okviru inicijative Europske komisije još 2003. godine, u smislu strateškog projekta Proširene Europe (engl. Wider Europe) koji je podrazumijevao, nakon Unijinog megaproširenja iz 2004. i 2007., EU kao potentnu regionalnu međuovisnu „meku silu“ i „demokratsku hegemoniju“ u Europi i u njezinu susjedstvu. ENP je u okviru Proširene Europe isprva neizdiferenciran te usmjeren i znatno šire,¹¹ prema cjelokupnom kontinentalnom susjedstvu, a ne samo prema zemljama koje se tada tek „stidljivo“ terminološki izdvajaju iz postsovjetskog formata ZND-a (Ukrajina, Moldavija i Bjelorusija kao *Western Newly Independent States*).¹² Kasnije je unutar ENP-a napravljena razlika koja istočneuropske zemlje stavlja u okvir tzv. **Istočnog partnerstva** (inaugurirano u Pragu 7. svibnja 2009.), dok je za ostale predviđen okvir tzv. **Unije za Mediteran** (od 2008.). S druge strane NATO nije razvio posebno terminološko tretiranje takvih zemalja premda je jedno vrijeme njegova pozornost prema Ukrajini, kao najvažnijoj od tih zemalja, bila povećana. Ali nakon spomenutog Bukureštanskog samita, tada ukrajinski premijer pa predsjednik,

10 Početno „soliranje“ postkomunističke Poljske u odnosu na istok Europe, pomoću tzv. Istočne dimenzije CFSP-a, bila je neslužbena inicijativa Varšave neposredno prije njezina uključivanja u EU u statusu ravnopravnog člana i indikator je posebnosti interesa država članica prema Kijevu kao dijelu ukupnog istočnoeuropskog prostora.

11 Upitna je svrsishodnost stavljanja u isti koš svih Europskoj Uniji susjednih zemalja različitih po svom geopolitičkom položaju, demografskim potencijalima, interesima, razvoju, kulturi... Nedostatak diferencijacije očit je jer se unutar projekta Proširene Europe nalaze i zemlje Magreba (Maroko, Alžir, Tunis, Libija), Mašreka (Egipat, Izrael, Jordan, Palestinska Samouprava, Libanon, Sirija) te južokavkaske zemlje (Gruzija, Armenija, Azerbajdžan). Nakon što je 12. lipnja 2004. ENP proširen na Gruziju, Armeniju i Azerbajdžan, sve su zemlje crnomorske regije uključene u razvitak „bliskih odnosa“ s EU-om u skladu sa željom predsjednika Europske komisije R. Prodića o razvitku *prstena prijatelja* oko proširenog EU-a.

12 Ukrajinski autor Kopijka (2008:248) ističe da je „status susjedstva“ priznat Kijevu (kasnije i drugima) od strane EU-a kompromisno rješenje između s jedne strane otvorenih nastojanja oko zadobivanja jasnih naznaka o članstvu Ukrajine u EU-u od strane vanjskopolitičkog sustava Kijeva od 2002., kao avangardnog u tim nastojanjima u odnosu na sve ostale zemlje kasnije uključene u ENP, koje su dakle dobile status „susjeda“. To se dogodilo nakon samita EU-a u Luksemburgu (travanj 2002.). S druge strane kompromisa riječ je dakle o stvarnom interesu, težnjama i mogućnostima Bruxellesa nakon megaproširenja iz srpnja 2004. Otad se, uslijed „zasićenosti proširenjima“, Bruxelles morao okrenuti strategiji strateške obustave procesa proširenja prema ostatku Europe, izuzevši Zapadni Balkan („strateško unutarnje dvorište“ budućeg proširenog EU-a), a da se obustava procesa proširenja izričito ne spominje na taj način. Kako je Kijev bio najambiciozniji i zapravo jedini mogući kandidat iz postsovjetskog prostora nakon nadolazećeg proširenja iz srpnja 2004., taj je kompromis izgledao kao dovoljno optimalan odgovor kijevskim eurointegracijskim težnjama, a da se potencijal i momentum reformi ne ponište. To pak znači da je Ukrajina razmjerno nezasluženo stavljena ipak u isti koš s onima koji tada nisu ispunjavali ni minimum Kopenhaških (1993.) i Madridskih (1995.) kriterija i koji zbog unutarnjeg stanja i neotpčinjanja demokratske tranzicije ne „zaslužuju“ podršku Bruxellesa (Bjelorusija) te s onima koji nemaju ni teoretsku mogućnost ulaska u EU (sjevernoafričke i bliskoistočne zemlje).

Janukovič, uspješno odbacuje pitanje uključivanja Ukrajine u NATO, čime ona ponajprije ostaje u okvirima predodžbe NATO-ova bilateralnog instrumenta PfP-a (engl. Partnership for Peace – Partnerstvo za mir) stvorenog za sve postkomunističke zemlje.

Ukrajina kao četvrti akter, uslijed objektivnih danosti u međunarodnim odnosima, pokazalo se, „igra“ pasivnu ulogu, odnosno više je objektom nego subjektom međunarodnih odnosa. U suprotnosti s prvotnim očekivanjima Zapada, Kijev nije uspio postati regionalnim vođom među zemljama WNIS-a, na Crnom moru ili u okviru proameričkog GUAM-a,¹³ a ni u smislu razrješenja pridnjestrovskog sukoba u Moldaviji, i/ili drugih inicijativa. Mada se *a priori* podrazumijevalo da je Rusija umanjene važnosti u odnosu na nekadašnji SSSR, ona je osobito u doba V. Putina zadobila geopolitičku, sigurnosno-vojnu i geostratešku poziciju ključnog igrača na istočneuropskom prostoru kao energetska supersila (Goldman, 2008:1-11; 14-6). Energetska ovisnost o Rusiji očitovala se i na unutarnjoj slozi Zapada i na euroatlantskim ambicijama Kijeva. Rast cijena zemnog plina i nafte doveo je Moskvu u asimetrično bolju poziciju od konzumenata na Zapadu, koji otad preferiraju povoljne odnose s Moskvom.¹⁴ Također, Ruska Federacija intenzivno traži nove načine i formalne okvire u obliku ZND-a i novouspostavljenih

13 Tijekom (za Zapad) optimističnih 1990-ih godina odvijali su se pokušaji od strane američke politike koji su trebali rezultirati čvrstim organizacijskim i interesnim povezivanjem zemalja poput Ukrajine i Moldavije s južokavkaskim zemljama (Gruzija i Azerbajdžan) u GUAM, čime bi se zapravo stvorio specifičan regionalni sigurnosni kompleks na južnom obodu Rusije, ali bez sudjelovanja Kremļa, dok bi s druge strane bili uključeni SAD i NATO. Od početka GUAM nije samo forum za razmjenu mišljenja i zajednički nastup četiriju zemalja, on postaje dijelom ukupnih napora alijanse koji su trebali uroditi povećanom američkom i smanjenom ruskom prisutnošću na Crnom moru i Kavkazu povećanjem stupnja energetske sigurnosti. Odmah po uspostavi naglašeno je da zemlje GUAM-a *pozdravljaju Povelju o posebnom partnerstvu između NATO-a i Ukrajine*. Vidjeti: *Joint Communiqué of the Meeting of the Presidents of Azerbaijan, Georgia, Moldova and Ukraine*, Strasbourg, 10. listopada 1997. Također, zajednički nastup GUAM-a trebao je pospješiti rješavanje drugih sigurnosnih pitanja na energetsom koridoru Europa-Središnja Azija. Ipak, neuspjeh u temeljnim zadaćama zabilježen je te je izazvano povećano rusko nezadovoljstvo.

14 “Strategist in Brussels no longer talk sweetly of encircling the enlarged European Union with a ‘ring of friends’”, vidjeti *The Economist*, članak “Russia and the European Union, Dark skies to the east”, svezak 370, br. 8363, 21. veljače 2004., str. 27-8. „Putinova“ Rusija tijekom vremena izražava nezadovoljstvo nedostatkom političke volje EU-a da nastavi institucionalizaciju sigurnosnih odnosa kako bi se uspostavilo zajedničko rusko-unijsko tijelo, kao što je to NRC s NATO-om. Moskva nije bila zadovoljna ni pokušajima EU-a da tretira ruske sudionike u Bruxellesu kao manje važne u zajedničkim operacijama. Sve to dovelo je do obezvređivanja rusko-unijskog strateškog partnerstva, što se odrazilo u činjenici da **u kontekstu postsovjetskog prostora EU više ne može računati na suradnju Rusije** (Samokhvalov, 2007:21-2). Aktivnosti EU-a i NATO-a u nekadašnjim sovjetskim republikama i ruskom interesnom prostoru (Gruzija i Moldavija), zanemarujući ruske sigurnosne strukture i interese, izazivale su osjećaj isključenosti Moskve. Ukrajinska kriza iz 2004. godine postala je novim indikatorom da sigurnosne strukture predložene od strane NATO-a i EU-a imaju veću političku težinu na prostoru bivšeg SSSR-a od ruskih pokušaja, čemu se Kremlj počeo odlučno odupirati.

međunarodnih organizacija kojima je ona na čelu,¹⁵ a za povećanje i osnaženje (re)integrativnih silnica, tretirajući postsovjetske zemlje kao domenu od posebnog strateškog interesa (*Koncepcija*, 2008), i uz latentnu prijetnju vrlo relativistički shvaćene neovisnosti i suverenosti.¹⁶ S druge strane EU razvija specifične organizacijske inicijative na prostoru WNIS-a, a i šire. Crnomorska ekonomska suradnja (engl. Black Sea Economic Cooperation – BSEC) uspostavljena je kao okvir i forum nadahnut teorijskom manтром o nužnosti međuovisnosti po „mekim“ sigurnosnim pitanjima, što uključuje bilateralne i multilateralne napore u pretvaranju tzv. šire crnomorske regije u zonu mira, suradnje i stabilnosti, ali koji uključuje i Tursku (nezadovoljnu primjerice nekim drugim rješenjima, poput GUAM-a) i Rusiju, čime se za jednim stolom mogu naći oni koji su protiv povećanja ruskog utjecaja u Crnomorju i Moskva.¹⁷ EU 2007. godine usvaja još dvije zasebne inicijative, Europska komisija (1. travnja) stvara *Crnomorsku sinergiju – novu regionalnu suradničku inicijativu* (engl. Black Sea Synergy – BSS) kao interakcijski okvir EU-a i BSEC-a; te (5. prosinca) *Pojačani ENP* (engl. Strengthened European Neighborhood Policy) s naglaskom na „implementaciji“ postojećih posvećenosti partnerskih zemalja i EU-a. Ipak, učinci BSEC-a i BSS-a u demokratizaciji crnomorskih zemalja, kao i u rješavanju zamrznutih sukoba u Pridnjestrovlju, na Južnom Kavkazu, Krimu i drugdje **zanemarivi** su.¹⁸ No Kijev ne postaje regionalnim igračem, a pretpostavljeni geostrateški i geopolitički trokut, ukoliko ga se može i uočiti, gubi na svojoj važnosti.

15 CSTO (Collective Security Treaty Organization) predstavlja *Taškentski ugovor* (2002.), kao vojnu komponentu ZND-a i panadan NATO-u (Samokhvalov, 2007:13-4). Uz carinske unije (*Eurasian Economic Community – EurAsEC*) potpisane 29. ožujka 1996. i Šangajske inicijative (*Shanghai Cooperation Organization – SCO*) koje Rusiju povezuju s Kinom, tu su i druge organizacije. **Jedinstveni ekonomski prostor** (*Single Economic Space – SES*) oblikovan je u rujnu 2003. na samitu ZND-u na Jalti. Međutim, sam Kijev odmah je blokirao SES već pri potpisivanju dokumenta.

16 Povlačenje bilo koje bivše sovjetske republike iz okvira ZND-a povlači sa sobom mogućnost preispitivanja granica, na osnovi članka 5. Sporazuma o uspostavi ZND-a iz Bjeloveže u Bjelorusiji (prosinac 1991.), ali su neupitne dok je zemlja članica ZND-a.

17 **Za EU, BSEC je organizacija na tragu EU-ove politike ENP-a, i tu Kijevu nije namijenjena značajnija uloga.** Inače, BSEC uključuje sve crnomorske, ali i neke zemlje koje to nisu (Ukrajina i Rusija, Gruzija, Armenija, Azerbajdžan, Turska, Grčka, Albanija, Srbija, Bugarska, Rumunjska i Moldavija). Predložena polja suradnje EU-a i BSEC-a prema BSS-u jesu: modernizacija proizvodnje energije i njezina transporta, zatim trgovina i razvoj, borba protiv organiziranoga kriminala, *trafficking* oružja i ljudi, borba protiv terorizma, zaštita okoliša, dobra uprava i unapređivanje demokratskih institucija, te se načelno ohrabruju inicijative i dijalog oko zamrznutih sukoba.

18 Neke druge inicijative EU-a jesu: **Zajednica demokratskog izbora** (*Community of Democratic Choice – CDC*). Vidjeti: Jean-Christophe Peuch, *Ukraine: Regional Leaders Set Up Community Of Democratic Choice*, RFE/RL 2. prosinca 2005., <http://www.rferl.org/content/article/1063461.html>), pa **Crnomorski forum za partnerstvo i dijalog** (*Black Sea Forum for Partnership and Dialogue – BSF*), kao inicijativa Bukurešta (lipanj 2006.) Vidjeti: <http://www.blackseforum.org/>.

Inicijative i mogućnosti vanjskopolitičkih koncepcija Kijeva i faktor Rusije

Druga perspektiva kojom bi se otkrilo postojanje faktora Rusije pretočenog u regionalni istočnoeuropski sigurnosni kompleks značila bi uočavanje djelovanja i rezultata vanjske politike Kijeva. Od prvog ukrajinskog predsjednika¹⁹ L. Kravčuka (1991. – 1994.) i u doba ruskog predsjednika B. Jeljcina Rusija je aktivno promovirala tezu da je regionalni kontekst (Istočne Europe) važan diskurs ruske sigurnosti, od Karaganove doktrine iz 1992. godine kojom Ruse u Istočnoj Europi treba koristiti kao „humanitarno oruđe“ u ruskom „bliskom susjedstvu“ u svrhu dugoročnih strateških interesa Rusije²⁰ do danas (Manžola, Hiljko, 2010:37). „Multivektorizam“ drugog ukrajinskog predsjednika L. Kučme (1994. – 2004.) bio je dezideologizirani i „pragmatični“ pokušaj podjednakog usmjerenja svih pravaca (vektora) vanjske politike prema mnogim „strateški važnim“ vanjskim međunarodnim akterima. EZ/EU i NATO odgovaraju relativno pozitivnim politikama prema Kijevu, pa se tada stvara koncept „partnersko-suradničke“ politike (okvir PCA primjerice),²¹ na tragu euroatlantskih ambicija Kijeva.

19 U Ukrajini njezini predsjednici mogu biti smatrani istinskim šefovima vanjskopolitičkog sustava zbog specifičnog ukrajinskog semiprezidencijalizma. Oni su do 2006. godine kao *domaine réservée* imali ovlast izravnog imenovanja ministara obrane, nadzor nad nacionalnom sigurnosti i imenovanje ministara vanjskih poslova, kojima se nije moglo izglasati nepovjerenje u parlamentu, što instituciju predsjednika Ukrajine *de facto* čini odlučujućim čimbenikom, a svakako i šefom vanjskopolitičkog i sigurnosnog sustava.

20 S. Karaganov jedan je od najutjecajnijih ruskih stručnjaka i savjetnik predsjednika Jeljcina i Putina. O utjecajnoj Karaganovoj doktrini vidjeti: D. Smith, A. Pabriks, A. Purs, Th. Lane, *The Baltic States: Estonia Latvia and Lithuania (Postcommunist States and Nations)*, Routledge, 2002., str. 161. Rat u Gruziji 2008. na tragu je takve „humanitarne politike“ Rusije. Vidjeti i: *'Humanitarian Dimension' of Russian Foreign Policy toward Georgia, Moldova, Ukraine, and the Baltic States*, Riga, 2009.

21 Glavni instrument EU-a prema Ukrajini tijekom 1990-ih bio je PCA (Sporazum o partnerstvu i suradnji, engl. *Partnership and Cooperation Agreement*), a sastoji se od „košare“ pomiješanih alata prenesenih iz drugih politika EU-a (Kuko, 2006:170) radi političkog dijaloga, suradnje u trgovini, privredi, energiji, tehnologiji, okolišu i društvenim pitanjima. EU s SAD-om (1997.) donosi zajednički *Communiqué* koji ističe da je ukrajinska demokratizacija jedan od preduvjeta za stabilnost Europe (Kuzio, 2000:155). PCA je ratificiran 1998., a 1999. EU usvaja *Common Strategy on Ukraine*, bez naznaka članstva. Zatim se 2000. donosi *Programme of Integration of Ukraine to the EU*, pa je Kučma imenovao Juščenka premijerom, čime su demokracija i tržišna ekonomija bilježili određeni napredak. Samit u Göteborgu 2001. Kijev smješta u sekciju *Future of Europe* umjesto *External Affairs*, a u predsjedničkim zaključcima bila je pozvana na europsku konferenciju u Bruxellesu, da bi pri posjetu Kijevu iste godine Solana zaključio da je Bruxelles zadovoljan reformama, ali da je Kijev još na dugom putu. Međutim, iako je Ukrajina izvorno bila povezivana sa zemljama kandidatima poput Bugarske, Rumunjske, Slovačke, Litve i Latvije na luksemburškom Europskom vijeću 1999., kasniji razvoj događanja (stavljanje u okvir ENP-a, bez vizije članstva) bit će razočaravajući.

Ipak, širi okvir ENP-a, kako je rečeno, nije podrazumijevao diverzifikaciju EU-a prema Kijevu, dok su ga navedene druge inicijative naizgled smještale čak i u ulogu vođe, ali bez uspjeha. U tom je kontekstu mogućnost odustajanja od potpune emancipacije od Moskve bila osnovom za Kučmino vanjskopolitičko manevriranje prema svim komponentama strateškog trokuta te osnovom dodavanja na vlastitoj težini i značaju Kijeva u međunarodnim odnosima, a nakon denuklearizacije Ukrajine, kojom je ta zemlja u doba Kravčuka, i uz diplomatski pritisak Zapada (ponaprije SAD-a), izgubila na relativnoj težini.²² Također, Kučmin „pragmatizam“ očituje se i u tome da se on kao predsjednik nastojao učvrstiti na svom položaju unutar semiprezidencijalnog sustava slabog partijskog sustava oslobođanjem od ovisnosti na unutarnjem planu od snažnog unutarnjopolitičkog izvaninstitucionalnog i izvanustavnog utjecaja ukrajinskih prokremaljskih oligarhijsko-klanskih strukutra (Kubicek, 1999.; Kovaleva, 2007.), koje jesu bile zaslužne za prvotni Kučmin politički uspjeh i uspon, a koje su mu sada smetale. Dezideologizacija i (tako popularna) „pragmatičnost“ u ukrajinskoj politici (do danas) podrazumijevali su da se proces „približavanja“ Zapadu odvija bez stvarne predanosti Kučme pozapadnjenju i demokratizaciji Ukrajine, kao i uz transformacijske zastoje drugdje (na privrednom planu i krupne deficite civilnog društva). Radi se o inerciji autoritarne društveno-političke klime, nepostojanju demokratskih tradicija sličnom ruskoj stvarnosti, a da se unutarnji autoritarizam, „kučmanizam“ ne „popravi“ i da se Ukrajina istinski demokratizira.²³ U drugom dijelu Kučmina mandata (2000. – 2004.) njegova je unutarnja retorika nominalno i dalje retorički promicala euroatlantske integracije, ali EU već tada odustaje od sinergijske politike s SAD-om u doba predsjednika Busha, koji „solira“ s projektima poput GUAM-a. Tako se nužno prema Kijevu istovremeno „razvio“ ne samo razmjerno služben afirmativni, već i isključujući stav, pa je multivektorizam bio jalovo taktiziranje u međunarodnim okolnostima s brojnim „strateškim partnerima“ dok se evolucija iz unipolarnosti u multipolarnost odvijala

22 Multivektorizmom namjeravala se zadržati kontinuirana pozornost EU-a i SAD-a. Kučmina želja, u prvom dijelu njegova mandata (do 2000. godine), da se umanjí značaj višedimenzionalnog i gravitacijski snažnog faktora Rusije za Ukrajinu u odigravanju uloge supstituta Moskve na prostoru WNIS-a odgovarala je tada i sinergijskom djelovanju Zapada. Tada je Kučma, kasnije i Juščenko, govorio o ukrajinskoj geografiji, kulturi i povijesti kao isključivo europskoj, pa su oboje **ignorirali činjenicu u koliko je mjeri usvojena politička kultura iz doba carizma i sovjetskog euroazijanizma** (Kuzio, 2006:101). Zapravo, na određeni način pogrešne procjene ostaju stvarnim problemom Ukrajine do danas.

23 **Vidjeti:** *EU/Ukraine ENP Action Plan*, 2005., str. 2,6,25,27-28, www.delukr.ec.europa.eu. Ukrajina i danas spada u kategoriju „manjkave“ ili „upravljane“ demokracije. Naime takve se kvazidemokratske režime može naći na postsovjetskom prostoru gdje se radi o „defektnim varijantama demokratskih sustava“ (Merkel, 2011:11).

na svjetskoj razini, iz eurooptimizma u porast euroskepticizma, te prema propitivanju mogućnosti „produbljivanja“ euointegracije unutar geopolitičkih okvira iz 2007. godine te uz porast značenja energosigurnosti. U konačnici se zbilo prepuštanje vanjske politike Kijeva „pragmatičnoj“ stihiji, uz opstajanje isključivo američke podrške jer i nakon Kučme ukrajinska društveno-politička i privredna stvarnost ostaje obilježena oligarhijama, klijentelizmom i kapilarnom korupcijom, zapravo faktorom Rusije. Prepuštanje povijesnoj inerciji i gubljenje povjerenja u političku elitu, sustav i institucije unutar Ukrajine u drugom desetljeću ukrajinske neovisnosti dovode do toga da čak i ruski predsjednik postaje najpopularniji političar u Ukrajini.²⁴ Gubitak interesa za Kijev od strane Zapada rezultira raspadom prilika za „soliranje“ kijevskih predsjednika, a unutarnji deficiti kapaciteta transformacije i evolucija u multipolarizam odnijeli su i u doba „narančastih“ svoj danak.²⁵ Ovo stanje s vremenom je potpuno erodiralo nadu i ono malo reformskog i prozapadnog pregnuća Kijeva i ukrajinskog civilnog društva. Iako Kijev uistinu nije bio „dobar đak“ (Sherr, 2003:118-9; Kubicek, 2003:150-73), EU je ipak prema Kijevu provodio placebo-politiku (o tome se pita, zapravo tako procjenjuje unijsku politiku stručnjak M. Emerson, 2004., zapaženo „omiljen“ među ukrajinskim stručnjacima), usmjerenu na uskogrudne interese vlastitih članica, a ne na altruizam (Demčuk, 2004:123). Iako službena retorika unijskih dužnosnika zadržava visok vrijednosni patos, na djelu je „europski pragmatizam“ (Kopijka, Manžola, Vesela, 2012:20) kao „lošije rješenje nego da se ne provodi nikakva politika“, što „izazva skepsu u Ukrajini oko stvarnih ciljeva EU-a“ (Emerson, 2004:1). Kijev biva iznova, i nakon pobjede „narančastih“, redovito „savjetovan“ da provodi teške unutarnje strukturne reforme mada uporno izostaje obećanje kandidature, a politika *integracija/uvjetovanosti* jest ona „mrkva“ koja uistinu sprečava strahove od „neuzimanja u obzir“ od strane EU-a, uozbiljuje napore i pridonosi motivaciji za strukturne promjene u zemlji aspirantu i opravdava primjenu „batine“, odnosno unijski zahtjev za reformama (Kuko, 2006:78-81). Uz zbunjujuće ukrajinsko povijesno nacionalno-identitsko iskustvo, Kijev se nije mogao nametnuti Zapadu, a opstaju nadalje i loši i kontraproduktivni i isključujući stereotipi o istočnjacima, čime se potvrđuje logika i nužnost ostajanja Kijeva pod snažnim

24 Vidjeti: Minakov, Mihail, „Labirinti priznanja: dvadesetogodišnji simbolični razvod Rusije i Ukrajine“, Političke analize, br. 7, str. 9-13, Zagreb, 2011.

25 Kuzio (2003:24-5) u svojoj ocjeni ističe da je multivektorska politika pogodovala samo Moskvi jer je Zapad primao nedosljedne i proturječne signale. Dakle posljedično, takvom postaje i reakcija Zapada, pa gotovo identičan sadržaj zapadne retorike i politike u pojedinim prijestolnicama opstaje i nakon pobjede otvoreno prozapadne opcije u Ukrajini krajem 2004. godine.

kumulativnim učinkom fakotra Rusije.²⁶ Te okolnosti danas rezultiraju (samo)proklamiranom „neutralnošću“ i „neblokovskim“ statusom Kijeva mada su Janukovičevi aksiomi vanjske politike naslonjeni na proturječne i neodržive postulate:

1. (fiktivna) neutralnost uz koketiranje s euroazijskom integracijom s Rusijom;
2. (fiktivni) samoprogllašeni neblokovski status Kijeva i protuzapadnjaštvo;
3. toleriranje „regionalizma“ i utišanog ruskog iredentizma na Krimu;
4. sveukupni ekonomski i jaki kulturni utjecaj Ruske Federacije u Ukrajini;
5. izričito odbijanje integriranja u NATO na neodređeno vrijeme.

Zaključak

Kako je moderna država utemeljena na geografsko-teritorijalnom principu, posthladnoratovski procesi stabiliziranja i ujedinjenja europskoga kontinenta vođeni od strane središta moći na Zapadu vodili su ka međuovisnosti i dekonstrukciji državnih granica te produljivanju europskog integriranja. Dakako, dosadašnja politika proširenja EU-a (i NATO-a, koji su bili donekle simultani i usklađeni procesi) izvršila je razmjerno uspješno proširenje zone mira, prosperiteta, demokracije, sigurnosti i stabilnosti prema Istoku, ali izgleda da je došla do svojih krajnjih granica i da je apsorpcijski kapacitet NATO-a i EU-a upitan. Ipak, čak se ni u dosad intgriranoj Europi nije potpuno odustalo od unutarnjih granica, a još manje od vlastite vanjske politike i prioriteta unutar CFSP-a, uz porast unutarnje diferenciranosti unutar EU-a, pesimizma, nedostatka vizije i stanja opće krize. Potkopana jedinstvenost i solidarnost članica EU-a utječu na mogućnosti CFSP-a u uvjetima izmijenjenih međunarodnih okolnosti multipolarizma. S druge strane Kremlj obnavlja neke stare geopolitičke koncepcije zadržavanja kontrole nad najvećim dijelom svog nekadašnjeg imperijalnog prostora, također umanjivanjem značenja granica država nastalih nakon raspada SSSR-a, relativiziranjem njihova suvereniteta i identiteta, time i prelijevanjem svoje unutarnje u vanjsku politiku.

26 Tjeranje „hirova“, a bez naznake o „mrkvi“ moglo se shvatiti i kao „kalkulirani prijezir“ i „pogodna kudnja“ Kijevu dovedenog do statusa europskih „parija“ (Kuzio, 2003:26). O Ukrajini se od strane Zapada počinje govoriti kao o „ukrajinskoj fronti“, „granici“ (engl. Ukrainian front, frontier) i „zamoru Ukrajinom“ (engl. Ukrainian fatigue syndrome), a nakon pobjede Janukoviča 2010. pojedinci na Zapadu naglašavaju da je sada „red“ da Rusija „trpi“ Ukrajinu (Piecko, 2010:71-6; Wilson, 2010.; Charap, 2010.; Dickinson, 2010.). Vidjeti i: “Ukrainian Front” and Problem of Gas Supplies to Europe, National Energy Security Fund, Research and Markets, veljača 2010., dostupno na: http://www.researchandmarkets.com/reportinfo.asp?report_id=1198977.; Ukraine-EU Summit - Ukraine Fatigue Forestalls Progress in Relations, Research and Markets, prosinac 2009., dostupno na: http://www.researchandmarkets.com/reportinfo.asp?report_id=1195906;http://www.nytimes.com/2010/02/10/opinion/10iht-edpifer.html?_r=1; “Ukraine fatigue grips disappointed East Europeans“, Kiev Post, 3. veljače 2012., <http://www.kyivpost.com/news/nation/detail/58581/>.

U multipolarnom svijetu ravnoteža sila postaje ponovno aktualna, uz kryptoimperijalno shvaćanje Kremlja kako je riječ isključivo o igri s nultim ishodom, gdje se dobitak jedne strane postiže samo na račun gubitka suparničke. Eurointegracijski zastoj daje priliku faktoru Rusije. On djeluje kumulativno i onemogućuje homeostatičnost unutar Ukrajine, gdje nije izvjesna ni pojava ukrajinskog Mandele ni stvarne političke snage koja bi dovršila njezinu unutarnju demokratizacijsku stabilizaciju, okončala tranzicije i/ili spriječila zamjetna retrogradna društveno-politička nastojanja. Nejedinstveni Zapad nije u mogućnosti ozbiljno poremetiti opstajanje istočnoeuropskog regionalnog sigurnosnoga kompleksa u kojem Rusija ne dominira apsolutno, ali je njezin utjecaj ključan. Brisleski ENP i Istočno partnerstvo prema Kijevu pokušavaju smanjivati ove geopolitičke danosti, pokušavaju i nadalje smanjivati značenje granica u institucionalnom, transakcijskom i kulturnom smislu. Međutim, unutarnji pristanak uz te politike unutar EU-a opada, te se također čini da je učinak isključenja iz integracijskih procesa koji bi vodili članstvu na strani istočnih susjeda, a pogotovo aspirantske Ukrajine, do danas dodatno pogoršao ionako slabe društveno-političke uvjete, što može rezultirati čak time da se hrani apetit za reintegracijom na postsovjetskom prostoru. Time Kijev **nije u mogućnosti ostvariti samodiferencijaciju** u odnosu na ostatak Istočne Europe u očima Zapada, i bez istinskog interesa od strane Bruxellesa, nužno ostaje u okvirima istočnoeuropskog regionalnog sigurnosnoga kompleksa.

Osjetljiva i složena posthladnoratovska zadaća uspostave trajne „europske sigurnosne arhitekture“ po čitavom kontinentu nije ostvarena do kraja, pretvorila se u eksperimentalne supstitute inače učinkovitoj politici proširenja, te u deklarativnu difuziju, a u međuvremenu je važnom sastavnicom europske sigurnosti postala energosigurnost kao negeopolitička komponenta koja traži dodatno i vrlo pragmatično uvažavanje Rusije. Također, konstantna konsenzualna politika EU-a prema Rusiji s obzirom na različite prioritete koje imaju Pariz, Berlin, Varšava ili Vilnius gotovo da ne postoji, pa se može govoriti o premoći nacionalnih interesa u odnosu na unijsku cjelinu. Međutim, očigledno zapadno popuštanje Rusiji kumulativno hrani ruski (neo)imperijalni apetit na štetu svijetu. Prešutan uzmak Zapada prema postsovjetskom prostoru i postojanje regionalnog sigurnosnog kompleksa vidljivo je i povodom otvorene ruske vojne intervencije u Gruziji, što je potkopalo argumente konstruktivista u korist ozbiljne mogućnosti normativističke difuzije u „dijeljenom susjedstvu“, a zapravo ponajprije na područje kremaljskog „bliskog susjedstva“ kao dijela „ruskog svijeta“.

Svakako, tek u bitno promijenjenim okolnostima u budućnosti koje podrazumijevaju demokratizaciju Rusije, potom i Ukrajine, te nužno odustajanje od ruskog kryptoimperijalizma, opcija konstruktivne suradnje zainteresiranih strana i dosezanje razine konsenzusa po pitanju mogućeg međunarodno zajamčenog neutralnog statusa

Ukrajine, što bi bila optimalna alternativa asimetričnoj podređenosti Kijeva u sigurnosnom regionalnom kompleksu, mogu inducirati pomake prema trajnom razrješenju na istočnom *finalité géographique* Zapada. Ostaje vidjeti hoće li nedavni ulazak Rusije u WTO značiti odustajanje od ruskog „administrativnog kapitalizma“ i „gazpromovske vanjske politike“ te bitno promijeniti neke odnose, ali zasad je energetska ovisnost od strane mnogih na Zapadu prema energetskejoj supersili Rusiji zapravo u porastu, unijska Politika susjedstva bez ponude integracije, a multilateralnost Istočnog partnerstva i druge inicijative ne uspijevaju promijeniti odnose u Istočnoj Europi, niti demokratizirati, stabilizirati i približiti Ukrajinu, te Kijev ostaje duboko uključen u regionalni sigurnosni kompleks kojim dominira faktor Rusije.

Literatura:

Boban, Davor, “‘Minimalist’ concepts of semi-presidentialism: are Ukraine and Slovenia semi-presidential states?“, *Politička misao*, god. 44, br. 5, str. 155-177, FPZ, Zagreb, 2007.

Buzan, Barry; Wæver, Ole, *Regions and Powers, The Structure of International Security*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.

Cigankov, Andrej P.; Cigankov, Pavel A., „Sociologija međunarodnih odnošenij“, *Analiz rossijskih i zapadnih teorij*, Aspekt press, Moskva, 2008.

Charap, Samuel, *Ukraine’s Elections Demand Engagement, The West Can’t Be Complacent About Ukraine’s Nascent Democracy* Center for American Progress, 2010., 14. siječnja 2010.: http://www.americanprogress.org/issues/2010/01/ukraine_election.html

Communication from the Commission to the Council and the European Parliament: Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours, COM (2003.) 104 final, Buxelles, 11. ožujka 2003., www.iss-eu.org

Cvrtila, Vlatko; Barić, Robert, „Geostrateške odrednice energetske sigurnosti“, u *Energetska sigurnost i kritična infrastruktura* (ur. S. Tatalović), str. 27-52, Centar za sigurnosne studije FPZ, Politička kultura, Zagreb, 2008.

Demčuk, Pavlo O., *Mižnarodni vidnosini ta problemi evroatlantičnoji integraciji*, PPP, Kijev, 2004.

Dickinson, Peter, *Russia’s turn to suffer Ukraine fatigue*, Business Ukr. Online, 2010., http://www.bunews.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=250:ussias-turn-to-suffer-kraine-fatigue&catid=5:comment&Itemid=1

Emerson, Michael, *European Neighbourhood policy, Strategy or Placebo?*, CEPS Working Document, br. 215, 2004., <http://www.ceps.be/book/european-neighbourhood-policystrategy-or-placebo>

- EU/Ukraine ENP Action Plan*, 2005., str. 2,6,25,27-8: www.delukr.ec.europa.eu
- Goldman, Marshall, *Oilopoly, Putin, Power and the Rise of the New Russia*, Oneworld Publications, Oxford, 2008.
- Gončar, Mihajlo, „Energetični vidnosini Ukrajina – RF-ES: Vikliki dlja kontinentalnoj bezpeki“, str. 29-44, u *Vidnosini Ukrajina – RF-ES: u vimiri roku*, *International Review*, Foreign Policy Research Institute, Friedrich Ebert Stiftung, Kijev, 2008.
- Hmeljko, V. Jevgen, *Lingvo-etnična struktura Ukrajini: regionaljni osoblivosti ta tendencij zmin za roki nezaležnosti*, str. 3-12, Naukovi zapiski NaUKMA, u *Seriya Sociologični nauki – T.32*, Kijev, 2004.
- Koncepcija vnešnej politiki Rossijskoj Federaciji*, 28. lipnja 2008., MVP RF-a: <http://www.mid.ru/nsosndoc.nsf/0e9272befa34209743256c630042d1aa/cef95560654d4ca5c32574960036cddb?OpenDocument1>
- Kopijka, Valerij V.; Manžola, Volodimir A.; Vesela Natalija M., *Ukrajina ta Evropejskij Sojuz*, Znannja, Kijev, 2012.
- Kopijka, V. V., *Rozširennja Evropejskogo Sojuzu ta Ukrajina*, Logos, Kijev, 2008.
- Kovaleva, Elena, “Regional politics in Ukraine’s transition; the Donetsk elite“, str. 62-77, u *Re-constructing the Post-Soviet Industrial Region, The Donbas in transition* (ur. A. Swain), BASEES/Routledge on Russian and East Europ. Studies, New York, 2007.
- Kubicek, Paul J., “Ukrainian Interest Groups, Corporatism, and Economic Reform“, str. 57-82, u *State and institution building in Ukraine*, (ur. T. Kuzio i dr.), New York, 1999.
- Kubicek, P. J., *The European Union and Ukraine*, u *The European Union and Democratization*, str. 150-73 (ur. P. Kubicek), Routledge, London, 2003.
- Kuko, Siniša, *Proširena Europska unija: regionalna ili globalna sila?*, EPS, Split, 2006.
- Kuko, S., neobjavljena doktorska disertacija, *Ukrajina između europskog integriranja, atlantizma i Rusije*, FPZ, Zagreb, 2012.
- Kuzio, Taras, “The EU and Ukraine: A Troubled Relationship“, u *Enlarging the European Union* (ur. J. Gower, J. Redmond), str. 154-63, Ashgate Publishing, Vermont, 2000.
- Kuzio, T., *Ukraine’s Relations with the West: Disinterest, Partnership, Disillusionment*, u *European Security*, str. 21-44, svezak 12, br. 2, Frank Cass, London, 2003.: http://www.taraskuzio.net/International%20Relations_files/ukraine_west_relations.pdf
- Kuzio, T., “Is Ukraine Part of Europe’s Future?“, str. 89-108, u *The Washington Quarterly*, 29:3, The Center for Strategic and International Studies, 2006.
- Manžola, Volodimir A.; Hiljko Olena L., *Evropejska bezpeka i Ukrajina*, br. 6, Znannja, Kijev, 2010.

Merkel, Wolfgang, *Transformacija političkih sustava. Uvod u teoriju i empirijsko istraživanje transformacije*, Biblioteka Politička misao FPZ-a, Zagreb, 2011.

Pahljovska, Oksana, „Neoevrazizam, krizis ruskoj identičnosti i Ukrajina (Čast per- vaja)“, *Forum novejšej vostočnoevropejskoj istorii i kulturi*, br. 1, str. 49-86, 2011., <http://www1.kueichstaett.de/ZIMOS/forum/docs/forumruss15/3Pachlovska.pdf>

Pieklo, Jan, *Ukraine: blue challenges*, Turkish policy quart., str. 71-6, 2010.: http://www.turkishpolicy.com/index.php?option=com_content&task=view&id=502&Itemid=109

Samokhvalov, Vsevolod, “Relations in the Russia-Ukraine-EU triangle: ‘zero-sum game’ or not?“, *Occasional Paper*, br. 68, ISS, Pariz, 2007.: www.iss-eu-org

Sherr, James, “The Dual Enlargements and Ukraine“, članak u *Ambivalent Neighbors: The EU, NATO, and the Price of Membership*, (ur. A. Lieven, D. Trenin), Carnegie Endowment for International Peace, str. 118-9, Washigton DC, 2003.

Sushko, Oleksandr, “The perception of Russia in Ukraine“ u *Russian economic presence in Ukraine: interests, evolution and current issues*, str. 329-38, u zborniku *The perception of Russia in Romania, Republic of Moldova and Ukraine*, Bukurešt, 2010.

Wilson, Andrew, *Ukraine Fatigue And The Orange Revolution*, GovMonitor, Policy Di- alogue Media Group Intern. Inc., 17. veljače 2010.: http://www.thegovmonitor.com/world_news/europe/ukraine-fatigue-and-the-orange-revolution-21467.html

Summary

Even after two decades of independence, Ukraine’s political elite, civil society and the Ukrainian political system cannot complete internal colonial and post-Soviet transformation, and cannot achieve a goal of establishing prosperous and democratic Ukrainian society and prominent state institutions. And, international position of Ukraine and Kievan pro-European ambitions remain overshadowed by particular bilateral relations of the numerous Western capitals with Moscow. Due to the internal European crisis and general strategic energy dependence of the Europeans, Russia is acting like an Euroasian energy superpower, so the issue of Euro-Atlantic ambitions Kiev remained subordinate to the Russian opposition, which leaves Kiev in a vacuum of integration. Due to strong gravitational force of Moscow, Kiev options remain limited to the Eastern security complex, where a major factor is Russia, not the international law. The EU approach towards Kiev stay reduced to insufficient substitute for enlargement process, to functionally ambiguous and ineffective European Neighbourhood Policy.

Key words: Ukraine, stability, security, system, interdependence, multi-polarity, dependence, Russian factor, EU, USA, NATO, European Neighbourhood Policy, triangular model, regional security complex.

*Marijana Musladin**

Politike EU-a prema susjedima: Euromediteransko i Istočno partnerstvo

Sažetak

Proširenjem iz 2004. pomaknute su vanjske granice Europske Unije na istoku i jugu. Kao novi susjedi pojavljuju se Rusija, Bjelorusija, Moldavija i Ukrajina. Ulaskom Malte i Cipra u Europsku Uniju skupini novih susjeda pridružuju se i južne mediteranske države. Iako je riječ o neposrednom susjedstvu, ekonomski, politički, društveni i sigurnosni stupanj razvoja daleko je drugačiji od onoga u Europskoj Uniji. Svjesna opasnosti koje izviru iz odbijanja suradnje s neposrednim susjedima, ali i činjenice da treba stabilno i razvojno susjedstvo, Europska Unija oblikovala je nekoliko političkih strategija kojima je zadala okvir za razvoj novih odnosa sa susjednim zemljama i tako spriječila pojavu novih crta razdvajanja – Europsku politiku susjedstva (2004.), Uniju za Mediteran (2008.) kao nadogradnju Barcelonskog procesa (1995.) te Istočno partnerstvo (2009.). Cilj je ovoga rada izložiti temeljne značajke Euromediteranskog partnerstva (Unije za Mediteran) i Istočnog partnerstva, dviju politika koje EU razvija prema susjedstvu i tako uočiti razliku u pristupu Europske Unije prema dvjema regijama – Mediteranu i Istočnoj Europi, odnosno Južnom Kavkazu.

Ključne riječi: Europska Unija, Euromediteransko partnerstvo, Unija za Mediteran, Europska politika susjedstva, Istočno partnerstvo, Mediteran, Istočna Europa, Južni Kavkaz.

Uvod

Želja za jačim političkim povezivanjem i zajedništvom te sigurnosnom suradnjom zemalja članica EU-a¹ prisutna je od samih početaka europskog ujedinjavanja. Međutim tek s potpisivanjem Ugovora iz Maastrichta godine 1992. kreće izgradnja Zajedničke vanjske i sigurnosne politike i otad EU na međunarodnom planu izražava svoja stajališta o oružanim sukobima, ljudskim pravima i ostalim pitanjima važnim za

¹ dr.sc. Marijana Musladin, viši asistent na odjelu za komunikologiju sveučilišta u Dubrovniku

1 Dalje u tekstu Europska Unija označava se kraticom EU.

očuvanje međunarodne sigurnosti. Usporedno s razvojem vanjske i sigurnosne politike EU razvija i različite politike prema susjedima na istoku i jugu (Mediteranu) s ciljem jačanja stabilnosti i sigurnosti izvan svojih granica, ali i želju da se nametne kao regionalni i globalni akter u stabilizaciji europskih i međunarodnih prilika.

Europsko susjedstvo na jugu (Mediteranu) uključuje države sjeverne Afrike (Alžir, Maroko, Tunis, Libija, Egipat) te države Bliskog istoka (Izrael, Palestinska Samouprava, Jordan, Libanon i Sirija). S obzirom na drugačiji politički, ekonomski, društveni i religijski razvoj i tradicije, neko je vrijeme unutar EU-a postojalo mišljenje kako treba zadržati *status quo* prema tom dijelu svijeta, bez intervencija u demokratski razvoj, te možebitno usmjeriti aktivnosti prema suzbijanju terorizma kao jedne od najvećih prijetnji suvremenog doba.²

Međutim važnost Mediterana za cjelokupnu europsku sigurnost pokazala se ključnom u nekoliko važnih trenutaka, pa je koncepciju o politici *statusa quo* trebalo napustiti. Sa strateškog i sigurnosnog aspekta Mediteran je i prije smatran važnim u okvirima različitih politika EU-a, pa tako i na području vanjske i sigurnosne politike. Ipak, teroristički napadi na Madrid 2004. i London 2005. godine još su više naglasili važnost Mediterana i Bliskog istoka za europsku sigurnost, što je otvorilo potrebu određenih redefinicija i na području vanjske i sigurnosne politike.

S druge strane, isključimo li prostor Jugoistočne Europe („Zapadni Balkan“),³ europsko susjedstvo na istoku obuhvaća „nove“ susjede – Rusiju, Bjelorusiju, Ukrajinu, Moldaviju, Gruziju, Armeniju i Azerbajdžan. Za „nove“ susjede zasad se ne predviđa članstvo u Uniji, iako neke od tih zemlja imaju izražene europske želje.⁴ Proces proširenja EU-a na Srednju i Istočnu Europu pokazao je kako su bivše sovjetske republike, koje su na određeni način zanemarene, vrlo bitne za temeljni cilj europske vanjske politike o stabilnosti i prosperitetu u svojem susjedstvu. Zbog važnosti njihova geostrateškog položaja javila se potreba za sistematičnijim uključivanjem tih zemalja u projekt europske vanjske i sigurnosne politike.

2 Ove države karakterizira visok stupanj demokratskog i sigurnosnog deficita, opisuju se kao neslobodne ili djelomično slobodne, a gotovo sve imaju izražene nedemokratske tradicije. Iako geografski ne pripada europskom kontinentu, u odnosu na ostale susjede EU-a, izraelski politički, ekonomski i društveni sustav po svojem uređenju i stupnju razvoja najbliži je europskom, i kulturološki se smatra njezinim dijelom.

3 Europski prostor koji EU računa u pogledu članstva – pored Republike Hrvatske koja je u prosincu 2011. potpisala pristupni ugovor – tu su još BiH, Srbija, Crna Gora i Albanija.

4 Raspadom SSSR-a i proglašenjem neovisnosti europske integracije postaju jedan od glavnih vanjskopolitičkih ciljeva Ukrajine, Moldavije i Gruzije.

Osim toga, i istočno i južno susjedstvo EU-a obiluju ozbiljnim nedostacima na području sigurnosti, a ono što ih povezuje jest duga tradicija nedemokratskih režima. Sigurnosne prijetnje za EU iz neposrednog susjedstva jesu slabe države, organizirani kriminal, zaleđeni etnički sukobi, nezakonite migracije, samovoljne autoritarne vlade, kriminalni procesi pretvorbe i privatizacije te siva ekonomija.

Kako bi popravila svoju sigurnosnu situaciju, Europska Unija treba stabilno i razvojno susjedstvo. Uz dobre gospodarske odnose, važno je različitim instrumentima i politikama pridonositi stabilizaciji dviju turbulentnih regija. Cilj je Europske Unije bliskije povezivanje unutar regije, pa su slijedom toga oblikovani brojni instrumenti u cilju unapređenja sigurnosnih deficita u njezinu susjedstvu: Proces pristupanja, Proces stabilizacije i pridruživanja, Sporazumi o partnerstvu i suradnji, multilateralni okvir Euromediterranskog partnerstva (Unija za Mediteran), Pakt o stabilnosti jugoistočne Europe, Europska politika susjedstva te Istočno partnerstvo.

Politikom proširenja postignuti su zavidni rezultati, a Europska politika susjedstva iz 2004. godine postala je okvir za razvoj odnosa s partnerima i na istoku i na jugu. Konkretno, politikom susjedstva obuhvaćene su zemlje Mediterana i Istočne Europe te Južnog Kavkaza:

- zemlje sjeverne Afrike i zapadne Azije: Alžir, Egipat, Izrael, Jordan, Libija, Libanon, Maroko, Palestinska Samouprava, Tunis i Sirija;
- zemlje bivšeg SSSR-a: Bjelorusija, Moldavija, Ukrajina, Gruzija, Armenija, Azerbajdžan.

Cilj je politike susjedstva razvoj odnosa EU-a s istočnim i južnim susjedima. Shvaćena je kao jedan od načina koji bi trebalo osigurati da proširenje na istok Europe ne dovede do novih podjela između EU-a i zemalja u susjedstvu. Svojim partnerima u okviru Europske politike susjedstva EU nudi privilegirani odnos koji se zasniva na predanosti zajedničkim vrijednostima demokracije, vladavine prava, tržišne ekonomije i održivog razvoja te razvoja dubljih političkih i ekonomskih odnosa.

Odnosi EU-a i Rusije, koja je također susjedna zemlja, nisu dio Europske politike susjedstva i razvijaju se u posebnim okvirima – unutar Strateškog partnerstva koje pokriva četiri „zajedničke oblasti“ suradnje: ekonomiju i okoliš, slobodu, pravdu i sigurnost, vanjsku sigurnost, istraživanje i obrazovanje.⁵ Jedan je od glavnih ciljeva Strateškog partnerstva s Rusijom poboljšati graničnu suradnju sa zemljama EU-a i izbjegavati nove linije razdvajanja, što je u skladu s glavnim ciljem Europske politike susjedstva.

⁵ Prema: European Commission, External Relations, EU-Russia Common Spaces. http://ec.europa.eu/external_relations/russia/common_spaces/index_en.htm

U okviru Europske politike susjedstva ključni su elementi sljedeći:

- akcijski plan Europske politike susjedstva koji postavlja kratkoročne i srednjoročne prioritetne ciljeve političkih i ekonomskih reformi za svaku zemlju pojedinačno;
- bilateralni ugovorni odnosi – sporazumi o partnerstvu i suradnji, odnosno sporazumi o pridruživanju;
- financijska i tehnička pomoć.

Europsku politiku susjedstva ne treba miješati s politikom proširenja jer se njome ne predviđa jačanje odnosa izvan okvira definiranih odredbama sporazuma zaključenih između EU-a i partnerskih zemalja.

Izgradnja sigurnosti i stabilnosti u europskom susjedstvu posebno je naglašena i u glavnim ciljevima Europske sigurnosne strategije iz 2003. godine. U cilju izgradnje vlastite sigurnosne i obrambene politike Europska Unija donijela je temeljni dokument kojim je definirala sigurnosne prijetnje s kojima se suočava. Europska sigurnosna strategija ističe globalnu ulogu i odgovornost EU-a za međunarodnu sigurnost koja je shvaćena u širokom smislu i uključuje politički, vojni, gospodarski, socijalni i ekološki aspekt. Ni jedna od novih sigurnosnih prijetnji nije isključivo vojna te stoga i mjere za njihovo rješavanje trebaju uključivati kombinaciju civilnih i vojnih instrumenata. Počevši s analizom svjetskih izazova i osnovnih prijetnji europskoj sigurnosti – kao što su terorizam, širenje oružja za masovno uništenje, regionalni sukobi, slabe države i organizirani kriminal,⁶ strategija određuje tri cilja kako bi sačuvala sigurnost i promicala svoje vrijednosti:

- suprotstaviti se prijetnjama vodeći preventivnu politiku po pitanju sukoba koja počiva na kombinaciji djelovanja vojnih i civilnih sredstava;
- izgraditi sigurnost u europskom susjedstvu djelujući na Bliskom istoku, na Balkanu i na Kavkazu;
- promicati učinkovit multilateralizam, braneći i razvijajući međunarodno pravo u temeljnom okviru Povelje Ujedinjenih naroda.

⁶ *A Secure Europe in a Better World*, European Security Strategy, Bruxelles, 12. prosinca 2003. str. 3-5. <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>; Pet godina od usvajanja Europske sigurnosne strategije 2008. godine, u dopuni ESS-a, kao najveće prijetnje europskoj sigurnosti navode se proliferacija oružja za masovno uništenje, terorizam i organizirani kriminal, a dodane su i sljedeće: informatičke ugroze (engl. *cyber attacks*), piratstvo, krijumčarenje malim i lakim oružjem (SALW), ugroze energetske sigurnosti te klimatske promjene. Više vidjeti u: *Report on the Implementation of the European Security Strategy – Providing Security in a Changing World*, Bruxelles, 11. prosinca 2008. S407/08. http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/reports/104630.pdf

Dakle izgradnja stabilnosti i prosperiteta u neposrednom susjedstvu jedan je od strateških ciljeva Europske sigurnosne strategije. Smatra se kako Europska Unija treba aktivno raditi na promicanju europskih vrijednosti u državama koje se nalaze izvan njezina kruga, ali i na izgradnji stabilnih demokratskih odnosa i učinkovitih sustava nacionalne sigurnosti koji će biti sposobni suočavati se sa starim i novim prijetnjama suvremenoj sigurnosti. Demokratska kontrola (civilna kontrola), odgovornost i profesionalni pristup osnovni su preduvjeti razvoja demokratskih političkih zajednica kakve EU želi u svojem susjedstvu.

Prema sigurnosnom konceptu Europske Unije svijet je podijeljen u tri sfere. To su:

1. Europska Unija, koja predstavlja „sigurnosnu zajednicu“ (engl. *security community*) u kojoj je oružani sukob gotovo nezamisliv;
2. bliže okruženje (kao integralni dio sigurnosne arhitekture Europe) te
3. ostatak svijeta.⁷

U ovoj analizi Mediteran, Istočna Europa i Južni Kavkaz predstavljaju bliže okruženje ili neposredno susjedstvo – integralni dio sigurnosne arhitekture Europe. Rad je usredotočen na ključne politike i instrumente EU-a koji se, u namjeri poboljšanja sigurnosne situacije, razvijaju prema regijama Mediterana, Istočne Europe i Južnog Kavkaza – Euromediteransko partnerstvo (Unija za Mediteran) i Istočno partnerstvo. Kako je riječ o kulturološki različitim skupinama zemalja, cilj je usporednom analizom politika koje EU razvija prema susjedima ukazati na sličnosti, odnosno razlike u pristupu EU-a prema tim regijama.

Euromediteransko partnerstvo (Unija za Mediteran)

Od samih početaka europske integracije izgradnja i održavanje bliskih veza sa susjedima na Mediteranu i Bliskom istoku glavni su ciljevi vanjskih odnosa EU-a.⁸ Dvije regije međusobno su povezane povijesnim i geografskim vezama, a Sredozemno more poveznica je između različitih država u političkom, ekonomskom i društvenom pogledu. S obzirom na povijesne veze dviju regija i činjenicu kako velik broj građana EU-a potječe iz mediteranske regije⁹ te imajući na umu geostratešku važnost Mediterana,

7 Prema: <http://www.consilium.europa.eu/showPage.aspx?id=266&lang=EN>

8 Prvi naponi za povezivanje s regijom potječu još iz 1960-ih i ranih 1970-ih godina, a čine ih prva generacija sporazuma o pridruživanju s Turskom, Ciprom i Maltom. Ti sporazumi kasnije su doveli do dubljih odnosa s EU-om – ulazak Malte i Cipra 2004. i Turska koja trenutačno ima status kandidata za članstvo u Uniji.

9 Zbog velikog preljeva stanovništva s nekadašnjih kolonijalnih područja u [Aziji](#) i [Africi](#) Europa je sredinom 20. stoljeća postala useljenički kontinent. Između ostalog, regrutira se radna snaga iz sjeverne Afrike, Azije, Kariba. Sedamdesetih godina 20. st. Zapadna Europa ima 12 milijuna imigranata (Castels, 2000:55).

Europskoj je Uniji u interesu graditi zajedničko područje mira, napretka i prosperiteta. Puno prije razvoja Euromediteranskog partnerstva, u studiji o hladnoratovskom odnosu snaga na Mediteranu i strateškoj važnosti Mediterana, Radovan Vukadinović navodi kako je strateška važnost Mediterana sama po sebi otvoreno pitanje. Sva krizna svjetska zbivanja velikim dijelom zahvaćaju upravo Mediteran – arapsko-izraelski sukob, militantni fundamentalizam u pojedinim južnim mediteranskim državama, nezakonite migracije i terorizam (Vukadinović, 1987.).

Devedesetih godina prošlog stoljeća EU počinje stvarati novu politiku bilateralne suradnje s mediteranskim zemljama. Ta politika konačno se oblikovala na konferenciji u Barceloni 1995., pod nazivom Barcelonski proces, a koji je uključivao zemlje članice EU-a i mediteranske partnere. Sam proces imao je tri glavna područja djelovanja: političko i sigurnosno partnerstvo, ekonomsko i financijsko partnerstvo te društveno i kulturno partnerstvo (Musladin, 2010:56-57). Prije Barcelone Europa je pokrenula razvoj mediteranske političke suradnje u obliku financijske pomoći i posebnih trgovinskih sporazuma. Takav pristup davao je u početku dobre rezultate, ali se s vremenom pokazao nedovoljnim u odnosu na probleme koje je trebalo riješiti. Zbog toga su europske mediteranske države uložile velike diplomatske napore kako bi ojačale euromediteranske veze, što je kulminiralo na Barcelonskoj konferenciji pod španjolskim predsjedavanjem. S druge strane to je bio i imperativ koji je Europa uputila teškoj ekonomskoj i demografskoj situaciji na južnom Mediteranu. Dakle nakon više od dvadeset godina intenzivne bilateralne i trgovačke suradnje povijesne veze Europe s njezinim neposrednim susjedima (Maroko, Alžir, Tunis, Jordan, Izrael, Turska, Sirija, Libanon, Palestinska samouprava, Cipar i Malta) 1995. godine dobivaju novi okvir za razvoj u obliku dalekosežnog projekta – Euromediteranskog partnerstva.

Upućenost EU-a na šire područje Mediterana i obratno Čehulić objašnjava recidivom prošlosti i kolonijalnih veza te s druge strane objektivnom funkcionalnom upućenošću regija jedne na drugu. Čehulić analizira glavne ciljeve Barcelonskog procesa iz 1995. godine te govori kako je Mediteran regija s kojom treba razvijati dobre gospodarske odnose, ali i najrazličitijim sredstvima i instrumentima pridonositi svekolikoj stabilizaciji te turbulentne regije. Slijedom toga specifičnost i dugotrajnost sukoba na Bliskom istoku nagnali su EU da se, uz programe usvojene za regiju Mediterana, pokuša nametnuti kao aktivni medijator sukoba. Svoj pregled odnosa EU-a i Mediterana Čehulić zaključuje tezom kako je Mediteran regija u kojoj je lakše baviti se pitanjima tzv. *soft-securityja*, pitanjima koja ne iziskuju strateški angažman niti pokreću neka neželjena unutarnja pitanja, ali isto tako to je regija kojoj treba velika pomoć EU-a kako bi se umanjile negativne posljedice nezaposlenosti, neobrazovanos-

ti, vjerskog fanatizma, vojnih sukoba, diktatura i terorizma, što se sve na Mediteranu može pronaći (Čehulić, Vukadinović, 2005:345-347). Ista autorica u pregledu odnosa NATO-a i Mediterana daje osvrt na Jugoistočnu Europu kao primjer koji se može iskoristiti u odnosima mediteranskih zemalja i NATO-a i EU-a s obzirom na to da su neke početne pozicije, u političkom i vojnom pogledu, bile slične. Tako mediteranske države, na primjeru jugoistoka Europe, mogu vidjeti kako se iz nekadašnjeg turbulentnog područja može doći do zavidnih rezultata u pogledu približavanja euroatlantskim integracijama. Autorica nadalje spominje kako je proširenje NATO-a i EU-a pojačalo zanimanje euroatlantskih saveznika za regiju Mediterana, ali zaključuje da, ne bude li se uvažavalo povijesno i kulturno naslijeđe te nacionalni interesi i stvarne mogućnosti zemalja na Mediteranu, NATO i EU neće moći pronaći primjerena rješenja za dugoročnu stabilizaciju toga turbulentnog prostora (Čehulić, 2005:59).

Pet godina od pokretanja Barcelonskog procesa u opsežnom elaboratu na temu budućnosti euromediterranskog sigurnosnog dijaloga Martin Ortega izlaže pet konkretnih prijedloga za izgradnju nove sigurnosne i vojne dimenzije unutar Euromediterranskog partnerstva. Njegovi prijedlozi uključuju ideju za novu sigurnosnu dimenziju euromediterranskog partnerstva, uključivanje sigurnosnih mjera u Program partnerstva za mir i stabilnost, specifične teme euromediterranskog sigurnosnog dijaloga, suradnju u okviru NATO-ovog mediteranskog dijaloga te različite nacionalne pozicije u pogledu nove sigurnosne dimenzije partnerstva. S obzirom na to da se u trenutku pokretanja Barcelonske deklaracije mediteranskim partnerima nije mogao ponuditi održivi dijalog na sigurnosnim i vojnim pitanjima, a zbog činjenice da deklaracija obuhvaća širok spektar suradnje; od ekonomije, politike i sigurnosti do kulture, autor drži kako nema smisla iz ovako širokog pristupa izdvojiti sigurnosnu dimenziju partnerstva. Osim toga, pojačana uloga vojske u političkim sustavima većine partnerskih zemalja na Mediteranu čini uputnim uključiti vojnu i sigurnosnu dimenziju u samo partnerstvo (Ortega, 2000:1-6).

Od terorističkih napada na SAD i američke invazije na Irak politički i sigurnosni izazovi s južnih obala Sredozemlja imaju duboke posljedice i po europsku sigurnost. Otad, prema Rosi Balfour, s obzirom na ograničenost EU-a kao „civilne snage“, Europska Unija odabrala je razvoj odnosa s mediteranskim državama utemeljen na dijalogu i ekonomskoj integraciji kao najbolji put prema sigurnosti i stabilnosti. To potvrđuje dijalog s mediteranskim zemljama u vidu Barcelonskog procesa, ali i u obliku sve aktivnije uloge u rješavanju sukoba na Bliskom istoku. Balfour drži kako se u trenutku pokretanja Barcelonskog procesa u političkom, strateškom i ekonomskom smislu pokazala važnost cijelog južnog Mediterana i Bliskog istoka za europsku sigurnost (Balfour, 2004:52-55).

U opširnoj studiji Europskog instituta za sigurnosne studije skupina autora¹⁰ izlaže analizu odnosa EU-a i susjeda kao dimenziju zajedničke vanjske i sigurnosne politike EU-a. U kontekstu „starih“ i „novih“ susjeda analiziraju se procesi stabilizacije, pridruživanja i partnerstva kao osnovni pristupi Europske Unije prema njezinu susjedstvu. U tom smislu analiza je usmjerena na nove susjede u Istočnoj Europi – Ukrajinu, Bjelorusiju i Moldaviju, zemlje „zapadnog Balkana“ kao potencijalne članice EU-a te na države južnog Mediterana koje u strateškom i geografskom pogledu čine drugačiji oblik susjedstva. Specifične slučajeve zemalja u susjedstvu EU-a autori svrstavaju negdje između koncepta partnerstva i pridruživanja.

U izdanju Europskog instituta za sigurnosne studije izašla je knjiga o prvih deset godina Europske sigurnosne i obrambene politike¹¹ u kojoj se navodi kako se Europska sigurnosna i obrambena politika (engl. European Security and Defence Policy – ESDP) u dvadesetak vojnih i civilnih operacija postavila kao ključna komponenta vanjskog djelovanja EU-a u rješavanju međunarodnih kriza. U zaključku knjige navodi se kako su teroristički napadi na SAD iz 2001. godine dramatično promijenili poimanje prijetnji, a time i sigurnosnih prioriteta zemalja EU-a i Sjedinjenih Američkih Država. S druge strane u većem dijelu Afrike slabe države također uzrokuju sigurnosne rizike, koji zahtijevaju inovativna i složena rješenja za reformu ili izgradnju novih okvira upravljanja koji će odvrćati od nasilja. Od Bliskog istoka do istočnog susjedstva EU-a geopolitičke napetosti postaju sve oštrije i često vode do pogoršanja cjelokupne političke situacije, za što nema jednostranih i brzih rješenja. Autori zaključuju kako takav razvoj događaja ne jamči siguran uspjeh u razvoju suradnje članica EU-a na području sigurnosti i obrane, međutim ostaje činjenica kako europska sigurnosna i obrambena politika postoji i kako je to proces koji traje čitavo jedno desetljeće (Grevi, Helly i Keohane, 2009:403). Slično govori i Javier Solana, koji drži kako je EU odmakao daleko u razvoju ESDP-a kao instrumenta koji Europi osigurava mogućnost vanjskog djelovanja i brzog odgovora na krize.¹²

10 Batt, J.; Lynch, D.; Missiroli, A.; Ortega, M.; Triantaphyllou, D., “Partners and Neighbours: a CFSP for a Wider Europe“, *Chaillot paper* br. 64, EU Institute for Security Studies, Pariz, 2003.

11 Bulut, E.; Clément, C.; Dura, G.; Fischer, S.; Franke, B.; Gowan, R.; Grevi, G.; Gross, E.; Helly, D.; Ioannides, I.; Keohane, D.; Korski, D.; Kurowska, X.; Lynch, D.; Major, C.; Merlingen, M.; Peral, L.; Schulze, K. E. i Vircoulon, T.; Grevi, G.; Helly, D.; Keohan, D. (ur.), *ESDP: The First 10 Years (1999-2009)*, EU Institute for Security Studies, Pariz, 2009.

12 Javier Solana (predgovor), u Vasconcelos, A. (ur.), *What Ambitions for European Defence in 2020?*, EU Institute for Security Studies, Pariz, 2009., str.7-9

Promjenom geopolitičke situacije i pojavom novih sigurnosnih izazova¹³ otvorila se potreba za ponovnim definiranjem dosadašnjih političkih inicijativa EU-a prema mediteranskoj regiji. Slijedom toga, tražila su se nova rješenja i pozivalo se na obnovu Partnerstva kako bi se moglo odgovoriti na novu geopolitičku stvarnost. Fokus EU-a bio je na dva važna cilja: na oblikovanju sustavnih preventivnih i multilateralnih sigurnosnih strategija te produbljivanju veza između EU-a i njezinih južnih mediteranskih susjeda. Rezultat dugogodišnjih napora za redefiniranje i osvježanje Euromediteranskog partnerstva stigao je 15 godina nakon pokretanja Barcelonskog procesa u obliku Unije za Mediteran.

Glavni pokretač novih inicijativa za prostor Mediterana bio je francuski predsjednik Nicolas Sarkozy, koji je snažno podupro ideju o stvaranju Mediteranske unije kao logičnog nastavka Barcelonskog procesa. Međutim ideja je naišla na žestoko protivljenje sjevernih članica, u prvom redu Njemačke, koje su to protumačile kao pokušaj izvlačenja sredstava iz zajedničkih europskih fondova u korist nekoliko članica i njihovih bivših kolonija, odnosno kao jačanje francuskog utjecaja na regiju Mediterana kao njezinu interesnu sferu.¹⁴ Nakon brojnih kritika izloženih na prvotni prijedlog dogovoreno je kako će Unija za Mediteran¹⁵ biti nadogradnja postojećeg Barcelonskog procesa u okviru kojeg se dotad odvijala suradnja s obalnim zemljama južnog Mediterana od Maroka do Turske (Musladin, 2010:60).

Na sastanku na vrhu u Parizu održanom 13. srpnja 2008. godine jednoglasnim je usvajanjem Zajedničke deklaracije uspostavljen Barcelonski proces: Unija za Mediteran, a čine ga 43 zemlje – 27 zemalja članica EU-a, zemlje južnog Mediterana – Alžir, Egipat, Izrael, Jordan, Libanon, Maroko, Mauritanija, Sirija, Tunis, Turska i Palestinska samouprava – te europske mediteranske zemlje; Hrvatska, Albanija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora i Monako. Libija je odbila sudjelovati. Prema tekstu Zajedničke deklaracije:

13 Pojava terorizma kao najveće prijetnje suvremenoj sigurnosti (napadi na SAD, Madrid i London), nezakonite migracije prema Europskoj Uniji te slabe države u susjedstvu otvaraju potrebu određenih redefinicija na području vanjske i sigurnosne politike.

14 Najprije su se postavila dva logična pitanja: čemu Mediteranska unija ako već postoji Barcelonski proces suradnje EU-a i sredozemnih zemalja te mogu li se koristiti resursi EU-a ako su uključene samo neke članice te asocijacije. Naime prema prvotnom Sarkozyjevom prijedlogu o Mediteranskoj uniji, u taj projekt pojačane suradnje sa zemljama na južnoj obali Mediterana trebale su biti uključene samo one članice EU-a koje izlaze na Sredozemno more.

15 Francuski predsjednik Sarkozy morao je odustati od prvotnog naziva Mediteranska unija jer on uključuje samo one zemlje koje zaista izlaze na Sredozemno more i prihvatiti širi naziv – Unija za Mediteran.

cije Barcelonskog procesa: Unija za Mediteran predstavlja multilateralno partnerstvo s ciljem jačanja potencijala za regionalnu integraciju i povezivanje. Suradnja bi se trebala odvijati na šest konkretnih područja. To su:

- čišćenje Sredozemlja
- uređenje morskih puteva
- zaštita od prirodnih katastrofa
- razvoj alternativnih energetske projekata
- stvaranje euromediteranskog sveučilišta¹⁶
- poticanje i razvoj poduzeća u regiji.

Najnoviji politički okvir suradnje EU-a i Mediterana donosi i određene organizacijske promjene. Šefovi država ili vlada usuglasili su se da će održavati sastanke na vrhu svake druge godine. Na tim sastancima donosit će se političke deklaracije i odlučivati o užem izboru konkretnih regionalnih projekata koje treba pokrenuti. Ministri vanjskih poslova sastajat će se jednom godišnje i oni će pratiti napredak ostvaren u provedbi zaključaka sastanaka na vrhu. Uvodi se sustav supredsjedanja Unijom za Mediteran. Jedan od supredsjedatelja predstavljat će EU, a drugi mediteranske države. Barcelonski proces: Unija za Mediteran ima Tajništvo i stalni odbor sa sjedištem u Bruxellesu.¹⁷

Unija za Mediteran novi je (napredni) instrument politike EU-a prema Mediteranu. Međutim prvotna uloga Unije za Mediteran jest provođenje mediteranskih razvojnih projekata s ciljem ublažavanja zajedničkih problema u poslovnoj suradnji i trgovini, energetici, prometu, okolišu, čišćenju mora od zagađenja, zaštiti vode, urbanom razvoju, telekomunikacijama, obrazovanju i kulturi. Dakle Uniju za Mediteran treba shvatiti kao „projektni klub“ za Mediteran, a ne kao političku organizaciju za demokratsku tranziciju ili mirovni proces na Mediteranu.¹⁸

16 Euromediteransko sveučilište (engl. The Euro-Mediterranean University – EMUNI University) međunarodno je sveučilište uspostavljeno 2009. sa sjedištem u Portorožu u Ljubljani. U radu Sveučilišta sudjeluje oko 115 institucija iz 32 države. Trenutačni je predsjednik Joseph Mifsud. Više o radu Sveučilišta vidjeti na: <http://www.emuni.si/en/>

17 Vidjeti: *Joint Declaration of the Paris Summit for the Mediterranean*, Pariz, 13. srpnja 2008. http://www.ue2008.fr/webdav/site/PFUE/shared/import/07/0713_declaration_de_paris/Joint_declaration_of_the_Paris_summit_for_the_Mediterranean-EN.pdf

18 EU je vrlo jasno iskazao svoje političko stajalište o događajima u sjevernoj Africi i na Bliskom istoku (arapsko proljeće), odnosno stav da će podržavati razvoj demokracije i štiti temeljna ljudska prava, pa prozivanje Unije za Mediteran za nedjelotvornost u postojećoj krizi mediteranskih arapskih zemalja ukazuje na činjenicu neshvaćanja prave svrhe Unije za Mediteran.

Istočno partnerstvo EU-a

Posljednje proširenje EU-a približilo je i zemlje Istočne Europe (Rusiju, Ukrajinu, Moldaviju, Bjelorusiju)¹⁹ i Južnog Kavkaza (Armeniju, Azerbajdžan i Gruziju) granicama EU-a.

Želja za jačanjem suradnje s istokom Europe, gdje neke zemlje, za razliku od mediteranskih susjeda, imaju snažne izgleda i želje za članstvom u Europskoj Uniji, došla je od strane sjevernih članica EU-a, Poljske i Švedske. One su u svibnju 2008. predložile novi instrument vanjske politike EU-a – Istočno partnerstvo (engl. Eastern Partnership – EaP). Prvotna inicijativa bila je ojačati Europsku politiku susjedstva, koja se nije pokazala dovoljno osjetljivom na potrebe i težnje pojedinih članica u pogledu odnosa s EU-om. Kako je mediteranska suradnja ojačana Unijom za Mediteran, nametnula se potreba za redefiniranjem suradnje s Istočnom Europom i Južnim Kavkazom. Poljsko-švedskoj ideji prethodila je ideja francuskoga predsjednika Nicholasa Sarkozyja o pokretanju Mediteranske unije.²⁰ Anna Michalski sa Švedskog instituta za europske političke studije piše kako je poljsko-švedska inicijativa ustvari odgovor na francusku inicijativu o pokretanju Unije za Mediteran. U nastavku tvrdi kako je Istočno partnerstvo namjeran pokušaj da odnosi s državama Istočne Europe dođu na dnevni red politike EU-a, a kako bi se zadobila naklonost Bruxellesa u smislu financijskih izvora i političke potpore (Michalski, 2009:2).

S druge strane, s obzirom na činjenicu da je Europska Unija počela uzmicati od rasprava na temu daljnjeg proširenja, prava namjera bila je osigurati istočnim susjedima EU-a, prije svega Ukrajini, Moldaviji i Gruziji, koje su se jasno opredijelile za euroatlantske integracije, novu mogućnost i svojevrsnu čekaonicu do pridruženog članstva. Prema tome, instrument Istočnog partnerstva osmišljen je kako bi se nastavio proces ekonomske modernizacije razvijenijih istočnoeuropskih država u skladu s pravnom stečevinom EU-a, čime bi se poboljšali njihovi izgledi za članstvo. S druge strane regulatorno usklađivanje s pravnom stečevinom EU-a ojačalo bi sposobnost manje razvijenih zemalja u postizanju dubljih trgovačkih veza s EU-om i u nastavku procesa modernizacije.

19 Unatoč dugoj povijesti naziva, do danas nema općeprihvaćene definicije pojma Istočna Europa. U literaturi nalazimo stajališta kako na prostoru nekadašnje Istočne Europe danas postoje tri regije: Srednja Europa (Njemačka, Austrija, Poljska, Mađarska, Češka, Slovačka, Slovenija i Hrvatska), Jugoistočna Europa ili Balkan i za našu analizu najbitnija Istočna Europa – „prava Istočna Europa“ – koja obuhvaća države nastale raspadom Sovjetskog saveza (Rusija i njezini sateliti Bjelorusija, Moldavija i Ukrajina), osim triju baltičkih zemalja. Za potrebe ove analize ograničit ćemo se na prostor „prave“ Istočne Europe, koja obuhvaća države Istočnog partnerstva – Bjelorusiju, Ukrajinu i Moldaviju te Rusiju kao strateškog partnera Europske Unije. O definiranju regije vidjeti: Kasapović, M., „Regionalna komparatistika i istočna Europa: Kako se raspala istočna Europa“, *Analiza hrvatskog politološkog društva* 4 (1) 73-97, 2007.

20 Inicijativa o pokretanju Istočnog partnerstva bio je logičan potez kojim su kontinentalne članice EU-a nastojale ojačati vlastite položaje u Europi, ali i pomoći razvoju njezinih istočnih susjeda.

Unatoč svemu navedenom, poljsko-švedska ideja nije nailazila na odobravanje pojedinih članica EU-a. Naprotiv, pojavile su se mnogostruke kritike koncepta Istočnog partnerstva u smislu opasnosti od udvostručenja, pa čak i kočenja postojećeg političkog procesa (Europske politike susjedstva) te preklapanja s postojećim regionalnim inicijativama (engl. Black Sea Economic Cooperation, EU Black Sea Synergy).²¹ Postojala je opasnost trenda regionalizacije vanjske politike EU-a i mogućeg natjecanja za financijske izvore s ostalim regionalnim partnerima na Mediteranu i Bliskom istoku.

U situaciji kada se činilo kako će prijedlog o Istočnom partnerstvu otići u zaborav, Rusija je, u namjeri da obrani želju samoproglašene republike Abhazije i Južne Osetije, u kolovozu 2008. godine upala na teritorij Gruzije. Rat u Gruziji ukazao je na stratešku važnost Južnog Kavkaza za EU i ranjivost položaja istočnih europskih država koje se nalaze između EU-a i Rusije. Pokazalo se kako su bivše sovjetske republike vrlo bitne za temeljni cilj europske vanjske politike o stabilnosti i prosperitetu u susjedstvu. Osim toga, zbog važnosti njihova geostrateškog položaja pojavila se potreba za sistematičnijim uključivanjem tih zemalja u europsku vanjsku i sigurnosnu politiku.

Dakle rat u Gruziji ubrzao je politički proces i u roku od nekoliko mjeseci Europska komisija usvaja prijedlog (engl. Communication on the EaP)²² koji je naknadno i potvrđen na sastanku na vrhu Europskoga vijeća u prosincu 2008. Tom je prilikom potvrđeno obećanje EU-a o potrebi ubrzanja političkih inicijativa prema istočnom susjedstvu putem novog partnerstva i to na bilateralnoj i multilateralnoj razini. Na taj način postigla bi se stabilnost istočnih europskih zemalja i povećali bi se izgledi za uspostavu dubljih veza s EU-om.

Konačni pečat, prihvaćanje i usvajanje nove strategije dolazi u svibnju 2009. na praškom *summitu* predsjednika država i vlada zemalja članica i partnerskih zemalja²³

21 Black Sea Economic Cooperation jest multilateralna politička i ekonomska inicijativa pokrenuta 1992. godine, usmjerena na poticanje suradnje između zemalja članica te osiguranje mira, stabilnosti, blagostanja i dobrosusjedskih odnosa u regiji Crnog mora. Danas broji 12 članica: to su Albanija, Armenija, Azerbajdžan, Bugarska, Gruzija, Moldavija, Rumunjska, Ruska Federacija, Turska, Grčka i Srbija, <http://www.bsec-organization.org/member/Pages/member.aspx>. EU Black Sea Synergy – regionalna inicijativa za suradnju EU-a s crnomorskom regijom pokrenuta 2007. u okviru Europske politike susjedstva. Inače, Crnomorska regija uključuje Grčku, Bugarsku, Rumunjsku i Moldaviju na zapadu, Ukrajinu i Rusiju na sjeveru, Gruziju, Armeniju i Azerbajdžan na istoku i Tursku na jugu. Iako Armenija, Azerbajdžan, Moldavija i Grčka nisu prionle zemlje, povijest, blizina i uske veze čine ih prirodnim regionalnim sudionicima. http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com07_160_en.pdf

22 Vidjeti: European Commission, Eastern Partnership, COM(2008) 823 final, 3. prosinca 2008. Dostupno na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52008DC0823:EN:NOT>

23 Na *summitu* su sudjelovali i predstavnici Europskog parlamenta, Odbora regija, Ekonomskog i socijalnog odbora, Europske investicijske banke (EIB) i Europske banke za obnovu i razvoj (EBRD).

na kojem je usvojena i Zajednička deklaracija (engl. Joint Declaration).²⁴ *Summit* u Pragu pokrenuo je novu fazu u razvoju odnosa EU-a i zemlja Istočne Europe i Južnog Kavkaza – Ukrajine i Moldavije, Gruzije, Armenije i Azerbajdžana. Poziv u članstvo dobila je i Bjelorusija, no zbog kršenja osnovnih građanskih prava u zemlji i autoritarne vladavine predsjednika Aleksandra Lukašenka Bjelorusija je do daljnjeg stavljena je na čekanje. Dok ne popravi bilateralne odnose s EU-om, Bjelorusija neće u potpunosti sudjelovati u projektu Istočnog partnerstva.

Zajednička deklaracija predviđela je da u radu Partnerstva mogu sudjelovati i tijela središnjih, regionalnih i lokalnih vlada, nevladine organizacije i predstavnici civilnog društva svih zainteresiranih država. Treće države, uključujući Rusiju, imat će mogućnost sudjelovati u radu pojedinih projekata u obliku multilateralne suradnje na specifičnim područjima od zajedničkog interesa.

Istočno partnerstvo politički je okvir kojim se istočnoeuropske i južnokavkaskke zemlje nastoje približiti europskim vrijednostima, što bi dugoročno olakšalo možebitnu integraciju tih zemalja u EU, koja nije isključena, ali je malo vjerojatna. Istočno partnerstvo potiče suradnju na području ljudskih prava, tržišne ekonomije, održivog razvoja, energetske sigurnosti i na drugim područjima od zajedničkog interesa.

Osnovni ciljevi Istočnog partnerstva uključuju:

- osnivanje političkog udruženja između EU-a i zemalja Istočnog partnerstva,
- stvaranje duboke i sveobuhvatne zone slobodne trgovine,
- postupnu liberalizaciju viznog režima, sve do potpunog ukidanja viza kao dugoročnog cilja Partnerstva,
- pravnu integraciju (uključujući vrijednosti, pravila i standarde) te
- poboljšanje suradnje u energetske sigurnosti.

Sastanci visokih dužnosnika odvijali bi se dvaput godišnje, sastanci ministara vanjskih poslova zemalja partnerstva jedanput godišnje dok bi se *summiti* partnerstva održavali svake dvije godine. Na njima bi se kontrolirao napredak procesa te predlagala nova područja suradnje i razvoja za sljedeće dvije godine. Predviđaju se i sastanci ključnih ministara i razne panel-rasprave za pružanje stručne potpore za aktivnosti na tematskim područjima. Međutim razvoj partnerstva ovisit će i o stupnju uključenosti međunarodnih finansijskih institucija u sam projekt.²⁵

U kontekstu poljske vanjske politike i otvaranja prema istoku Agnješka Čančara tvrdi kako je pokretanje Istočnog partnerstva inicijativa za koju se može reći kako je

24 Vidjeti: Council of the European Union, *Joint Declaration of the Prague Eastern Partnership Summit*, Prag, 7. svibnja 2009. http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/en/er/107589.pdf

25 Vidjeti: <http://www.msz.gov.pl/Eastern,Partnership,19898.html>

prvi pravi potez poljske vanjske politike od priključenja u EU. Također smatra kako, unatoč početnim protivljenjima pojedinih zemalja članica, Istočno partnerstvo ima velike izgleda za uspjeh (Ćančara, 2008.). Europski parlament u veljači 2009. objavio je opširnu studiju o budućim odnosima EU-a i Rusije. U studiji su bivše sovjetske republike, obuhvaćene Istočnim partnerstvom, prikazane kao „sfere utjecaja“ koje Rusija neće lako prepustiti Europskoj Uniji, pozivajući se na povijesne veze i zajedničku tradiciju. Suprotno ruskim nastojanjima da stvori „sfere utjecaja“, Europska Unija ne bi smjela težiti izgradnji vlastite zone interesa, već pomoći zemljama u istočnom susjedstvu u izgradnji vlastitih kapaciteta kako bi bile sposobne same izabrati smjer svoje vanjske politike (Wilson, A.; Popescu, N. i Noel, P., 2009.). Navedeno mišljenje poklapa se s osnovnim ciljevima Istočnog partnerstva o jačanju odnosa EU-a s novim susjedima na Istoku.

Usporedna analiza Euromediteranskog i Istočnog partnerstva Europske Unije

Usporednom analizom sastavnih dijelova Euromediteranskog partnerstva (Unije za Mediteran) i Istočnog partnerstva upućuje se na sličnosti, odnosno razlike dvaju koncepata EU-a prema susjedima na istoku i jugu. Za potrebe analize uspoređuju se vrijeme nastanka, države koje Partnerstva obuhvaćaju, glavni ciljevi, institucije i instrumenti suradnje, struktura i financijski instrumenti provedbe.

Usporedba Euromediteranskog partnerstva (Unija za Mediteran) i Istočnog partnerstva s obzirom na:

1. Vrijeme nastanka

Euromediteransko partnerstvo, na inicijativu mediteranskih zemalja EU-a, pokrenuto je 1995. u Barceloni, dok se Unija za Mediteran, kao nadogradnja partnerstva, pokreće 2008. godine. Koncept Istočnog partnerstva, na inicijativu sjevernih članica EU-a, pokreće se u Parizu 2009. godine. Prethodno su države Euromediteranskog partnerstva i europskih susjeda na istoku 2003. obuhvaćene jedinstvenom politikom EU-a prema susjedima – Europskom politikom susjedstva.

2. Prostor (države) koji obuhvaća

Euromediteransko partnerstvo (Barcelonski proces) iz 1995. uključivalo je tadašnje države članice EU-a (njih 15) i deset mediteranskih susjeda. Proširenjem EU-a iz 2004. u Partnerstvo ulaze još dvije mediteranske države (Malta i Cipar) te ostale zemlje koje su postale članicama. Unija za Mediteran uključuje 43 zemlje – 27 zemalja članica EU-a, zemlje južnog Mediterana – Alžir, Egipat, Izrael, Jordan, Libanon, Maroko, Mauritaniju, Siriju, Tunis, Tursku i Palestinsku samoupravu, te europske mediteranske zemlje – Hrvatsku, Albaniju, Bosnu i Hercegovinu, Crnu Goru i Monako. Istočno partnerstvo

uključuje 33 zemlje – 27 zemalja članica EU-a, države u istočnoj Europi – Ukrajinu, Moldaviju, Bjelorusiju te južnokavkaske države – Armeniju, Azerbajdžan i Gruziju.

3. Glavne ciljeve

Glavni su ciljevi Euromediterranskog partnerstva zona ekonomskog razvoja, demokracije i mira te jačanje potencijala za regionalnu integraciju i povezivanje. Unija za Mediteran, kao novo multilateralno partnerstvo, namjerava u vidu osnažene političke suradnje i izražene projektne dimenzije Mediteran učiniti regijom mira, suradnje, tolerancije i prosperiteta. Cilj je Istočnog partnerstva jačanje gospodarskih i energetskih veza sa zemljama u istočnom susjedstvu, kao i liberalizacija viznog režima. Krajnji je cilj stvaranje duboke i sveobuhvatne zone slobodne trgovine ²⁶ te multilateralne i regionalne suradnje država u regiji.

4. Institucije suradnje

Pri Euromediterranskom partnerstvu institucije suradnje jesu euromediterranske konferencije, euromediterranski odbor i euromediterranska parlamentarna skupština, a Unija za Mediteran donosi i organizacijske promjene – sastanke na vrhu (*summite*), sustav supredsjedanja Unijom za Mediteran te Tajništvo. Pri Istočnom partnerstvu formalni okvir suradnje čine dvogodišnji sastanci ministara vanjskih poslova. Za razliku od Euromediterranskog partnerstva, Istočno partnerstvo nema tajništvo, već je pod izravnom kontrolom Europske komisije.

5. Instrumente suradnje

Postoji razlika u međunarodnim sporazumima koji Europskoj Uniji osiguravaju razvoj gospodarskih, socijalnih i političkih odnosa sa susjedima. U ovoj analizi potrebno je znati što su sporazumi o pridruživanju (engl. *association agreements*), sporazumi koji predstavljaju temelj za uspostavu gospodarskih i političkih odnosa između EU-a i pojedinačnih država te obično znače prvi korak ka punopravnom članstvu u EU-u. Prvi takvi sporazumi sklopljeni su upravo s mediteranskim susjedima Ciprom, Maltom i Turskom 1960-ih i 1970-ih godina. S druge strane sporazumi o suradnji (engl. *cooperation agreements*) sklopljeni su tijekom 1970-ih godina s većinom mediteranskih zemalja. Njih su poslije zamijenili euromediterranski sporazumi o pridruživanju koji su sklopljeni s Alžirom, Egiptom, Tunisom, Izraelom, Jordanom, Libanom, Marokom, okupiranim Palestinskim Područjem, Sirijom i Turskom. U pogledu susjeda na istoku, najvažniji instrumenti suradnje upravo su sporazumi o partnerstvu i suradnji (engl. *partnership and cooperation agreements*) koji su sklopljeni s 11 država Istočne Europe i Središnje Azije – to su **Armenija, Azerbajdžan, Gruzija, Moldavija, Rusija, Ukra-**

²⁶ U suprotnosti s ostalim primjerima ugovora o zoni slobodne trgovine sa susjedima ovi bi se sklapali prvenstveno na temelju ekonomske strukture i stupnja razvijenosti države sa standardima EU-a.

jina, Kazahstan, Kirgistan, Tadžikistan, Turkmenistan i Uzbekistan.²⁷ Pokretanjem Istočnog partnerstva EU započinje pregovore o novim sporazumima o pridruživanju s Ukrajinom, Moldavijom, Bjelorusijom, Armenijom, Gruzijom i Azerbajdžanom.

6. Razinu suradnje

U pogledu Euromediterranskog partnerstva, u okviru bilateralne dimenzije odvijao se niz aktivnosti EU-a i svake pojedine države, a najvažniji su od njih sporazumi o pridruživanju (engl. *association agreements*). Oni odražavaju opća načela koja uređuju euromediterranske odnose iako svaki sadrži elemente specifične za odnose između EU-a i pojedine zemlje u partnerstvu. Regionalna dimenzija predstavlja inovativan aspekt partnerstva jer u isto vrijeme pokriva političku, ekonomsku i kulturnu regionalnu suradnju. Takva multilateralna suradnja ima važan strateški utjecaj u rješavanju problema koji su zajednički većini zemalja na Mediteranu. U tom smislu nadopunjuje bilateralnu suradnju i dijalog unutar sporazuma o pridruživanju. Pri Istočnom partnerstvu bilateralnu dimenziju suradnje podržavaju novi bilateralni sporazumi o pridruživanju (diferencijacija država u okviru partnerstva na temelju njihovih želja i stupnja ekonomskog razvoja), a multilateralnu i regionalnu suradnju sa zemljama u regiji podržavaju tematske platforme za multilateralni dijalog na područjima demokracije, dobrog vladanja i stabilnosti; ekonomske integracije i usklađivanja s politikama EU-a; energetske sigurnosti i kontakata među ljudima.

7. Financijske mehanizme

Iako se od 2007. oba koncepta financiraju jedinstvenim financijskim instrumentom EU-a prema susjedima (European Neighbourhood and Partnership Instrument – ENPI), financiranje Euromediterranskog partnerstva dotad se uglavnom odvijalo posredstvom programa MEDA 1 i MEDA 2 (*Measures d' Adjustment*), putem kojih se pružala tehnička i financijska pomoć za reformu gospodarskih i društvenih struktura zemalja na Mediteranu, te putem zajmova Europske investicijske banke i posebnog fonda za euromediterranske investicije i partnerstvo (Facility for Euromediterranean Investment and Partnership – FEMIP). Suradnja EU-a i susjeda na istoku do 2007. financirala se putem programa TACIS (Technical Aid to the Commonwealth of Independent States), putem kojeg je Europska Unija osiguravala financijsku potporu i tehničku pomoć tranzicijskim procesima u 12 država Istočne Europe i Središnje Azije.²⁸

²⁷ Od ostalih sporazuma kojima se reguliraju odnosi EU-a s trećim zemljama, a koje nisu predmetom naše analize, spomenimo tzv. europske ili pretpristupne sporazume sklopljene s deset država kandidatkinja za članstvo iz Srednje i Istočne Europe, sporazume o stabilizaciji i pridruživanju (engl. *stabilisation and association agreements*) sklopljene s državama zapadnog Balkana – Albanijom, Bosnom i Hercegovinom, Hrvatskom, Kosovom, Makedonijom, Crnom Gorom i Srbijom.

²⁸ Armenija, Azerbajdžan, Bjelorusija, Gruzija, Kazahstan, Kirgistan, Moldavija, Rusija, Tadžikistan, Turkmenistan, Ukrajina i Uzbekistan.

Države Istočnog partnerstva mogu se služiti sredstvima sljedećih fondova: Vladinog fonda (engl. Governance Facility), Fonda za financiranje prekogranične suradnje (engl. Cross Border Cooperation), Fonda za susjedska ulaganja (engl. Neighbourhood Investment Facility – NIF). Susjedi na jugu i istoku također su se mogli služiti različitim tematskim programima poput programa EU-a kome je glavni cilj poticati i štiti ljudska prava, demokraciju i vladavinu zakona (engl. European Initiative for Democracy and Human Rights – EIDHR).

Na temelju izloženog može se ustvrditi kako je jedna od osnovnih razlika Istočnog i Euromediteranskog partnerstva (Unije za Mediteran) sljedeća: Unija za Mediteran projekt je usmjeren na određene inicijative – prvenstveno na pokretanje regionalnih projekata koji bi trebali osigurati opipljivu korist za građane mediteranske regije (čišćenje Sredozemlja; uređenje morskih puteva; zaštita od prirodnih katastrofa; poticanje razvoja alternativnih energetske projekata; stvaranje euromediteranskog sveučilišta; poticanje i razvoj poduzeća u regiji). Fokus interesa Istočnog partnerstva nešto je drugačiji. Više je riječ o približavanju zakonodavstvu i standardima EU-a te se stoga mora voditi prema višim načelima. Tome u prilog govori i potpisivanje nove generacije sporazuma o pridruživanju (engl. *association agreements*) s državama Istočnog partnerstva.

S druge strane Euromediteransko i Istočno partnerstvo dijele i neke zajedničke karakteristike:

- oba koncepta sastavni su dijelovi Europske politike susjedstva;
- zajednički je cilj objema regijama u okviru ovih politika uspostavljanje zone slobodne trgovine;
- bilateralna i multilateralna razina suradnje i uključenost civilnog društva;
- financiranje obaju konceptata jest manje ili više proporcionalno, a od 2007. European Neighbourhood and Partnership Instrument (ENPI) osnovni je financijski instrument politike EU-a prema susjedima;
- u obje susjedne regije EU-a postoji niz „zaleđenih“ sukoba koji ometaju suradnju između pojedinih aktera obuhvaćenih Unijom za Mediteran i Istočnim partnerstvom;²⁹
- prioritetna područja suradnje u okviru partnerstva jesu područja energije, migracija, sigurnosti, održivog razvoja i prometa;

²⁹ Kao primjer navodimo sukob između Armenije i Azerbajdžana oko Gorskog Karabaha, situaciju u Abhaziji i Južnoj Osetiji, Pridnjestrovlje u Moldaviji i sl. EU je u više navrata u svojim najvažnijim dokumentima Europske politike susjedstva i Istočnog partnerstva naglasio da je, uz Gorski Karabah, najveći izazov za sigurnost regije rješavanje situacije u dvije gruzijske pokrajine (Abhazija i Južna Osetija). Izbijanje oružanog sukoba u Južnoj Osetiji, hirovita intervencija Rusije te posredovanje EU-a i ostalih međunarodnih aktera dokaz su stalne napetosti koja može buknuti u novi oružani sukob. O sigurnosnim izazovima za EU iz istočnog susjedstva vidjeti: Musladin, M., „Europska unija i Južni Kavkaz“, *Suvremene teme*, god. 4, br. 1., 2011.

- konkretni projekti u okviru Unije za Mediteran (suradnja obrazovnih institucija, razvoj malog i srednjeg poduzetništva, spajanje luka, suzbijanje prirodnih katastrofa, razvoj alternativnih izvora energije) odražavaju koncept međusektorske suradnje koja je predložena unutar strategija EU-a prema istoku (niz sporazuma o partnerstvu i suradnji koji uključuju trgovinu, suradnju na području znanosti, energetike, prometa, okoliša i drugih sektora, kao i politički dijalog i zajedničko djelovanje u suzbijanju suvremenih izazova, promicanje aktivnog građanstva i europske suradnje u sektoru mladih).

Tablica 1: Prikaz Euromediteranskog partnerstva (Unije za Mediteran)

Politika	Vrijeme nastanka	Broj država koje obuhvaća	Glavni ciljevi	Politički instrumenti	Razina suradnje	Financijski instrumenti
Euromediteransko partnerstvo	1995.	12 + države članice EU-a	Stvoriti zonu ekonomskog razvoja, demokracije i mira	Sporazumi o suradnji (engl. cooperation agreements) i Euromediteranski sporazumi o pridruživanju (engl. association agreements)	Bilateralna i regionalna	MEDA 1, MEDA 2, ENPI
-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----
Barcelonski proces: Unija za Mediteran	2008.	16 + države članice EU-a	Nadogradnja Barcelonskog procesa – jačanje potencijala za regionalnu integraciju i povezivanje	Euromediteranski sporazumi o pridruživanju (engl. association agreements)	Bilateralna i multilateralna	ENPI

Tablica 2 : Prikaz Istočnog partnerstva

Politika	Vrijeme nastanka	Broj država koje obuhvaća	Glavni ciljevi	Politički instrumenti	Razina suradnje	Financijski instrumenti
Istočno partnerstvo	2009.	6 + države članice EU-a	Jačanje gospodarskih i energetske veze i liberalizacija viznog režima.	Sporazumi o partnerstvu i suradnji (engl. <i>partnership and cooperation agreements</i>) i novi sporazumi o pridruživanju	Bilateral- na i multilateralna	ENPI

Zaključak

Euromediteransko partnerstvo pokrenuto 1995. u Barceloni tada je predstavljalo ambiciozan pokušaj širenja europske ekonomske integracije prema Mediteranu. Dotad nije bilo organizirane institucionalne suradnje EU-a i zemalja na jugu, pa je Euromediteransko partnerstvo sa svoja tri područja suradnje prvi korak prema institucionalizaciji vanjske politike EU-a prema zemljama na Mediteranu. Osnovni razlozi za produbljivanje suradnje EU-a i susjeda na jugu kombinacija su ekonomskih i sigurnosnih razloga (problemi nezaposlenosti i obrazovanja, zloupotreba ljudskih prava, otvoreni sukobi, teška ekonomska i demografska situacija, problem nezakonitih migracija). Partnerstvo je institucionaliziralo odnose između EU-a i njezinih susjeda na jugu te se pojavilo i kao nova platforma za mirovni proces na Bliskom istoku. Stvorena je dakle politička i institucionalna infrastruktura za suradnju – projektni pristup i sektorsko povezivanje te jasniji odnos Europske Unije prema izazovima kojima je u svom okruženju izložena – Bliskom istoku, palestinskom pitanju, migracijama, razvoju, ulaganjima i slično.

Unatoč perspektivnim ciljevima Euromediteransko partnerstvo nije u potpunosti ispunilo svoje namjere. Međutim samo postojanje takvog procesa može se smatrati važnim doprinosom stabilnosti EU-a i sigurnosti regije. U pogledu političkog i sigurn-

osnog partnerstva razvidno je kako je Euromeditersko partnerstvo ojačalo utjecaj EU-a na Mediteranu te pridonijelo stvaranju pozitivne atmosfere u regiji.

Unija za Mediteran iz 2008. zamišljena je kao multilateralno partnerstvo s ciljem jačanja potencijala za regionalnu integraciju i povezivanje. Institucionalno se nadovezuje na Euromeditersko partnerstvo i novi je (napredni) instrument EU-a, ali i velik izazov za europske i islamske zemlje u regiji, kao i za odnose između članica EU-a. Barcelonski proces: Unija za Mediteran može se shvatiti kao multilateralni mehanizam koji bi s preventivnog stajališta mogao pospješiti Euromediterske sigurnosne ciljeve. U protivnom, taj će se koncept prvenstveno smatrati zadovoljavanjem nacionalnih i geopolitičkih interesa pojedinih država članica EU-a.

Odnosi EU-a i zemalja u istočnom susjedstvu do sredine 1990-ih bili su ograničeni na ekonomsku suradnju i tehničku pomoć i nije bilo jedinstvene političke strategije EU-a prema toj regiji. Takva situacija značajno se promijenila proširenjem EU-a na istok (transformirali su se vanjskopolitički prioriteti EU-a) i pokretanjem Europske politike susjedstva 2004., koja je obuhvatila nove susjede na istoku, ali i zemlje prethodno obuhvaćene Euromediterskim partnerstvom. Međutim, Europska Unija ubrzo se suočila se s novim problemom: kako postići stvarnu stabilnost i sigurnost u svojoj okolini bez obećanja punopravnog članstva susjedima na istoku, odnosno kojim instrumentima dovršiti proces političkih, ekonomskih i društvenih reformi svojih susjeda. S vremenom je unutar EU-a prevladalo stajalište o nužnosti uspostavljanja jedinstvene i sveobuhvatne politike prema istočnom susjedstvu. To se ostvarilo 2009. pokretanjem Istočnog partnerstva kojemu su glavni ciljevi liberalizacija viznog režima, pravna integracija i poboljšanje suradnje u energetske sigurnosti. Krajnji je cilj stvaranje duboke i sveobuhvatne zone slobodne trgovine, kao i multilateralna i regionalna suradnja sa zemljama u regiji. Neposredni povod za usvajanje novoga koncepta EU-a prema susjedima na istoku bio je sigurnosne prirode – napad Rusije na Gruziju iz 2008. Taj događaj ukazao je na stratešku važnost bivših sovjetskih republika, posebice Južnog Kavkaza, za europsku sigurnost.

Iz prethodnog izlaganja razvidno je kako Unija za Mediteran i Istočno partnerstvo nisu u pravom smislu nove političke inicijative. Više je riječ o nadogradnji postojećih mehanizama Europske Unije (Barcelonski proces, Europska politika susjedstva, sporazumi o suradnji/sporazumi o pridruživanju) te se mogu shvatiti kao mehanizmi kojima se prvenstveno zadovoljavaju težnje partnerskih zemalja za tješnjom suradnjom s EU-om budući da dotadašnje inicijative nisu ispunile njihova očekivanja. Barcelonski proces imao je polovične rezultate, dok se Europska politika susjedstva nije poka-

zala dovoljno osjetljivom na težnje i potrebe susjeda na Istoku. Unatoč razmjernim poboljšanjima koja su uslijedila s Istočnim partnerstvom, ipak nije prošlo dovoljno vremena kako bi se ono ocijenilo prikladnim instrumentom za postizanje odgovarajuće ravnoteže između sigurnosnih potreba EU-a, njezinih operativnih sposobnosti i težnje europskih susjeda za pristupanje.

S druge strane na razvoj „novih“ koncepata svakako su utjecali i geopolitički interesi pojedinih država članica EU-a. Pokazalo se kako u vanjskoj politici EU-a prema susjedima postoje razlike koje su ponajviše motivirane razlikama u geopolitičkim interesima pojedinih zemalja članica. Još i prije samoga proširenja moglo se čuti kako istočnoeuropske države kandidatkinje zahtijevaju više pozornosti EU-a prema susjedima na istoku i na Južnom Kavkazu. Istovremeno, mediteranske članice EU-a zagovarale su tješnje partnerstvo s južnim susjedima s kojima dijele povijesne, političke, kulturne i ekonomske veze. Za Francusku, Španjolsku, Italiju i Portugal Mediteran je trebao ostati strateški prioritet EU-a. U pokušaju da uzme u obzir različite zahtjeve svojih članica i stvori prsten stabilnih, prijateljskih i demokratskih država oko svojih granica na istoku i jugu, EU usvaja jedinstven i sveobuhvatan politički okvir suradnje sa susjedima u obliku Europske politike susjedstva. Unatoč očiglednim političkim, ekonomskim, kulturnim, povijesnim i drugim razlikama, Europska politika susjedstva obuhvatila je sve države južnog i istočnog susjedstva (te je države, kasnije se pokazalo, trebalo promatrati odvojeno, u okviru zasebne strategije). U procesu implementacije zadanih ciljeva Europska Unija tako se morala nositi s različitim ekonomskim i političkim preprekama, što je za nju i njezine članice predstavljalo velik izazov u smislu balansiranja vanjskopolitičkog angažmana između susjeda na jugu (sjevernoafričke i bliskoistočne države) i susjeda na istoku (Ukrajina, Moldavija, Bjelorusija, Gruzija, Armenija, Azerbajdžan). Ono što je zamišljeno kao učinkovita politika koja bi odgovarala globalnim ambicijama EU-a i novim izazovima koji su se pojavili u susjedstvu nije se pokazalo prikladnim instrumentom EU-a u stabilizaciji prilika u obje regije. „Nove“ države članice EU-a bile su posebno nezadovoljne Europskom politikom susjedstva zbog izostanka perspektive članstva ostalih susjeda na istoku. Prevladavalo je uvjerenje kako samo članstvo u Uniji može biti uvjet za potpunu transformaciju i demokratizaciju postsovjetskog prostora. S druge strane stare članice nisu bile naklonjene ideji članstva za istočne susjede. Takva situacija zahtijevala je i vodila razvoju dvaju novih koncepata u odnosima prema susjedima. Unija za Mediteran i Istočno partnerstvo mogu se promatrati kao pokušaji prevladavanja nedostataka Europske politike susjedstva u smislu odvajanja politike EU-a prema susjednim regijama. Usto, pokazalo se da je pokretanje

Unije za Mediteran motivirano i unutarnjim političkim interesima (prije svega Francuske) koji su se postavili kao vanjskopolitički ciljevi EU-a. S druge strane Istočno partnerstvo može se protumačiti kao odgovor novih članica EU-a (prije svega Poljske) na francusku inicijativu. Zbog toga se koncepti Unije za Mediteran i Istočnog partnerstva mogu shvatiti i kao svojevrsni geopolitički instrumenti pojedinih država ili skupina država članica koji bi trebali poboljšati njihov utjecaj unutar EU-a, a ne samo kao instrumenti u jačanju sigurnosti i stabilnosti dviju regija, kakvim su naposljetku službeno i zamišljeni. Dakle održavanje odnosa EU-a s dva različita geopolitička područja nema samo implikacije na vanjsku politiku EU-a i njezin globalni položaj, već ima utjecaj i na ravnotežu snaga unutar same Unije. Takvi sukobljeni geopolitički interesi pojedinih članica EU-a ne idu u prilog cjelovitosti i koherentnosti vanjske politike EU-a, što je jedan od ključnih ciljeva Zajedničke vanjske i sigurnosne politike predstavljene u Maastrichtu.

Na primjerima Unije za Mediteran i Istočnog partnerstva pokazalo se kako u širokoj lepezi vanjskopolitičkih ciljeva EU-a još uvijek dominiraju nacionalni interesi država članica. Sve dok je tako, bit će teško uspostaviti jedinstvenu politiku koja bi istovremeno bila privlačna europskom susjedstvu i učinkovit instrument kojim bi Europska Unija imala stvaran utjecaj u pogledu rješavanja sigurnosnih izazova u svojem susjedstvu. Nadu ulijeva Lisabonski ugovor iz 2009. kojim je vanjska i sigurnosna politika EU-a ponovno ušla u središte pozornosti. Ona se, uz politiku proširenja, može smatrati jednom od najaktivnijih politika EU-a. Ugovor iz Lisabona naglašava važnost ujednačenog razvoja istočnog i mediteranskog dijela politike susjedstva.

Posljednji događaji koji potresaju arapski svijet ukazuju na objektivnu potrebu EU-a da se postojećim instrumentima i politikama te možebitnim razvojem novih koncepata prilagodi izmijenjenom strateškom kontekstu i novim izazovima. EU treba poticati i pomagati izgradnju stabilnih demokratskih odnosa i učinkovitih sustava nacionalne sigurnosti svojih susjeda koji će se moći suočavati sa starim i novim prijetnjama suvremenoj sigurnosti. Izgradnja stabilnosti i prosperiteta u neposrednom susjedstvu trebala bi ostati jedan od strateških ciljeva EU-a.

Literatura

Aliboni, R.; Joffe, G.; Lannon, E.; Mahjoub, A.; Saaf, A. i Vasconcelos, A., "Union for the Mediterranean Building on the Barcelona acquis, *Report*, br. 1, Institute for Security Studies, EU, Pariz, 2008.

Aliboni, R. i Saaf, A., "Human security: a new perspective for Euro-Mediterranean cooperation", *10 Papers for Barcelona*, br. 3, European Institute of the Mediterranean, European Institute for Security Studies, Pariz i Lisabon, 2010.

Balfour, R., "Rethinking the Euro-Mediterranean political and security dialogue", *Occasional papers*, br. 52, EU Institute for Security Studies, Pariz, 2004.

Batt, J.; Lynch, D.; Missiroli, A.; Ortega, M. i Triantaphyllou, D., "Partners and Neighbours: a CFSP for a Wider Europe", *Chaillot paper* br. 64, EU Institute for Security Studies, Pariz, 2003.

Bilgin, P., "EU Security Policies towards the Mediterranean: The Ethical Dimension – what do we know and what else should we know", *Policy Brief*, br. 2, Centre for European Policy Studies, 2009.

Bulut, E.; Clément, C.; Dura, G.; Fischer, S.; Franke, B.; Gowan, R.; Grevi, G.; Gross, E.; Helly, D.; Ioannides, I.; Keohane, D.; Korski, D.; Kurowska, X.; Lynch, D.; Major, C.; Merlingen, M.; Peral, L.; Schulze, K. E. i Vircoulon, T.; Grevi, G.; Helly, D. i Keohan, D. (ur.), *ESDP: The first 10 years (1999-2009)*, EU Institute for Security Studies, Pariz, 2009.

Calleya, S. C., *Evaluating Euro - Mediterranean Relations*, Routledge, London, 2005.

Ćančara, K. A., "Eastern Partnership - opening a new chapter of Polish eastern policy and the European Neighbourhood Policy?", *Analyses and Opinions*, The Institute of Public Affairs, br. 4, 2008.

Ćančara, K., A., "Eastern Partnership' – opening a new chapter of Polish eastern policy and the European Neighbourhood Policy?", *Analyses and Opinions*, The Institute of Public Affairs, br. 4, lipanj 2008.

Čehulić, L., „Euroatlantske integracije i Mediteran“, *Međunarodne studije*, god. V, br. 1, 2005.

Dannreuther, R., *European Union Foreign and Security Policy: Towards a Neighbourhood Strategy*, Routledge, New York, 2004.

Ejoshvili, N., *The Evolution of the European Union's Neighbourhood Strategies: The Case of the Eastern Partnership*, VDM Verlag Dr. Müller, 2010.

Emerson, M., "European Neighbourhood Policy: Strategy or Placebo?", *CEPS Working Document*, br. 215, 2004.

Emerson, M., "Making sense of Sarkozy's Union for the Mediterranean", *Policy Brief*, br. 155, Central European Political Science, 2008.

Grant, C.; Lafer, C. i Vasconcelos (ur.), "After the Lisbon treaty: global EU?", *Issues Newsletter*, EU Institute for Security Studies, 2007.

Kasapović, M., „Regionalna komparatistika i istočna Europa: Kako se raspala istočna

Europa“, *Anali hrvatskog politološkog društva* 4 (1), 2007., str. 73-97

Kempe, I. (ur.), *Beyond EU Enlargement*, svezak 1, The Agenda of Direct Neighbourhood for Eastern Europe, Bertelsmann Foundation Publishers, 2001.

Michalski, A., “The Eastern Partnership: Time for an Eastern Policy of the EU“, *European Policy Analysis*, Sieps, 2009.

Missiroli, A., “The EU and its changing neighbourhoods: stabilisation, integration and partnership“, u: Batt, J.; Lynch, D.; Missiroli, A.; Ortega, M. i Triantaphyllou, D., “Partners and neighbours: A CFSP for a Wider Europe“, *Chaillot Paper* br. 64, Institute for Security studies, EU, Pariz, 2003.

Musladin, M., „Europska Unija i Mediteran: Politike i instrumenti suradnje“, *Međunarodne studije*, god. 10, br. 1, Politička kultura, Zagreb, 2010.

Musladin, M., „Europska Unija i Južni Kavkaz“, *Suvremene teme*, god. 4, br. 1, 2011.

Peters, J. (ur.), *The European Union and the Arab Spring - Promoting Democracy and Human Rights in the Middle East*, Lexington Books, Ujedinjeno Kraljevstvo, 2012.

Sasse, G., “The ENP Process and the EU’s Eastern Neighbours: ‘Conditionality-lite’, Socialisation and Procedural Entrapment“, *Global Europe Papers*, University of BATH, The University of Nottingham, 2008./2009.

Solana, J. (predgovor), u: Vasconcelos, A. (ur.), *What ambitions for European defence in 2020?*, EU Institute for Security Studies, Pariz, 2009., str. 7-9

Vasconcelos, A. (ur.); Bulut, E.; Casarini, N.; Fischer, S.; Grevi, G.; Helly, D.; Jokela, J.; Keohane, D.; Lannon, E.; Parsi, R.; Peral, L.; Rupnik, J.; Vasconcelos, A.; Wrobel, P.; Zaborowski, M. i Zanders, J. P., “A Strategy for EU foreign policy“, *Report* br. 7, Institute for Security Studies, EU, Pariz, 2010.

Vukadinović, R., *Mediteran između rata i mira*, Školska knjiga, Zagreb, 1986.

Vukadinović, R. i Čehulić, L., *Politika europskih integracija*, Topical, Zagreb, 2005.

Walski, K., “The European Union’s Eastern Neighborhood: The Eastern Partnership as a Strategy of EU Engagement and Security“, *Penn McNair Research Journal*, svezak 2, br. 1, članak 5, University of Pennsylvania, 2010.

Wilson, A.; Popescu, N. i Noel, P., “The Future of EU-Russia Relations: A Way Forward in Solidarity and the Rule of Law“, *Briefing paper*, Directorate General External Policies of the Union, European Parliament, 2009.

Dokumenti

A Secure Europe in a Better World, European Security Strategy (2003.), Bruxelles. www.consiliumeuropa.eu

Communication from the Commission – European Neighbourhood Policy, Strategy Paper, Bruxelles, 12. svibnja 2004.

Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, *On Strengthening the European Neighbourhood Policy*, Bruxelles, 2006. <http://ec.europa.eu/world/enp>

Joint Declaration of the Paris Summit for the Mediterranean, Pariz, 13. srpnja 2008. http://www.ue2008.fr/webdav/site/PFUE/shared/import/07/0713_declaration_de_paris/Joint_declaration_of_the_Paris_summit_for_the_Mediterranean-EN.pdf

Joint Declaration of the Prague Eastern Partnership Summit, Prag, 7. svibnja 2009. http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/en/er/107589.pdf

European Commission, *Eastern Partnership*, COM (2008.) 823 final, 3. prosinca 2008. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52008DC0823:EN:NOT>.

Official Journal of the EU, Regulation (EC) br. 1638/2006 of the European Parliament and of the Council, *Laying down general provisions establishing a European Neighbourhood and Partnership Instrument*, Strasbourg, 2006.

Report on the Implementation of the European Security Strategy – Providing Security in a Changing World, Bruxelles, 11. prosinca 2008., S407/08. http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/reports/104630.pdf

Internetske stranice

http://ec.europa.eu/external_relations/russia/common_spaces/index_en.htm

<http://www.bsec-organization.org/member/Pages/member.aspx>.

<http://www.emuni.si/en/>

Summary

External borders of the European Union on the east and south were expanded by the 2004 enlargement of the EU. There are some new neighbours on the east: Russia, Belarus, Moldova, and Ukraine. When Malta and Cyprus became members of the EU, south Mediterranean countries also entered the group of new neighbours. Although they are direct neighbours, economic, political, social and security level of development is very different from that in the EU. Aware of the danger that can come out of neglecting cooperation with direct neighbours, but also of the fact that it needs stable and developed neighbourhood, the EU has formulated a several policy strategies which provided a framework for the development of new relationships with neighboring countries, thus preventing the emergence of new dividing lines - European Neighbourhood Policy (2004.), Union for the Mediterranean (2008), as an upgrade of the Barcelona Process (1995.) and Eastern Partnership (2009). The aim of this paper is to set out the basic features of the Euro-Mediterranean Partnership (Union for the Mediterranean) and the Eastern Partnership and to show differences in the approach of the EU towards two regions - Mediterranean and Eastern Europe, and South Caucasus.

Key words: European Union, Euro-mediterranean Partnership, Union for the Mediterranean, European Neighbourhood Policy, Eastern Partnership, Mediterranean, Eastern Europe, South Caucasus.

*Marta Zorko**, *Silvija Londero***

Geopolitika klimatskih promjena

Sažetak

Pitanje zagađenja planete i klimatske promjene formalno su na agendi svjetske politike nekoliko desetaka godina. Ipak, istinski naponi i ujedinjena akcija na međunarodnoj razini zasad još uvijek izostaje. Velike prirodne katastrofe kojima smo svjedoci na svjetsku politiku. Naime, ekonomski razvijene industrijske zemlje, koje su do sada bile glavni zagađivači, a nedovoljno inzistirale na politikama očuvanja okoliša, i same postaju žrtvama prirodnih katastrofa. Pretpostavljamo kako je činjenica da su posljedice zagađenja u prošlosti bile vidljive tek *negdje daleko*, utjecala na nemar prema pitanjima zaštite okoliša od strane najutjecajnijih kreatora politika u međunarodnoj zajednici. Danas, zbog količine i učestalosti prirodnih, ali i ljudski izazvanih katastrofa, pitanja zaštite okoliša postaju sigunosna pitanja. Ciljevi ovog rada su analiza geopolitičkog zaokreta, prikaz normativnog okvira i propitivanje mogućnosti akcije u nacionalnim i međunarodnim okvirima.

Ključne riječi: Geopolitika, klimatske promjene, normativni okvir

Uvod

„Teško je čovjeku razumijeti nešto, ako njegova plaća ovisi o nerazumijevanju istog“
Upton Sinclair, američki pisac

Pitanju zaštite okoliša i problemu klimatskih promjena pridaje se nedovoljno pažnje od strane država, međunarodnih organizacija i pojedinaca. Ovi su problemi do sada u međunarodnoj zajednici uporno ignorirani iz dva razloga. Prvi se odnosi na ekonomsku isplativost, odnosno neisplativost, dok se drugi odnosi na činjenicu da posljedice nisu bile vidljive u realnom vremenu. Zbog toga je problem bilo teško tretirati kao

* dr.sc. Marta Zorko, znanstveni novak na Fakultetu političkih znanosti, mzoruko@fpzg.hr

* Silvija Londero, direktorica Media Servisa, Avenija V. Holjevca 29, silvija.londero@mediaservis.hr

aktualan, jer su projekcije eventualnih razornih posljedica sezale daleko u budućnost.¹ Također, apokaliptični scenariji tretirani su kao znanstveno fantastični ili *What If* znanost, te za njih nije bilo mjesta u ozbiljnim istraživanjima. Sve su ovo razlozi zbog čega je znanstvena literatura koja se bavi ovakvim i sličnim pitanjima vrlo oskudna i datira tek unazad nekoliko godina. Istovremeno, postoji dio znanstvenika koji tvrde da se količina prirodnih katastrofa nije značajno povećala. Ali i u tom slučaju neke su se stvari ipak promijenile. Treba uzeti u obzir kako je svijet sve napućeniji i globaliziraniji. U prvom slučaju to znači da su u mnogoljudnim zemljama svijeta ekološke katastrofe moguće iz niza drugih razloga, ne samo pod utjecajem prirodnih katastrofa. U drugom slučaju zbog brzine protoka informacija i sve veće povezanosti međunarodne zajednice, stječe se dojam velike brojnosti ali i osjećaj blizine svih vrsta sigurnosnih izazova uključujući i prirodne katastrofe.

Klimatske promjene za sobom nose brojne posljedice, kako prirodne, tako i političke i gospodarske, od prirodnih katastrofa, zagrijavanja planete, podizanja razine mora, smanjenja životnog prostora i obradivih poljoprivrednih površina, manjka pitke vode, sukoba oko prirodnih izvora u nestajanju i raznih drugih. Sigurnost je jedan od temeljnih životnih zahtjeva našega vremena, a ekološka sigurnost postaje novi vid zaštite. Pretpostavljamo kako je činjenica da su posljedice zagađenja u prošlosti bile vidljive tek *negdje daleko*, utjecala na nemar prema pitanjima zaštite okoliša od strane najutjecajnijih kreatora politika u međunarodnoj zajednici. Danas, zbog količine, prepoznatljivosti i učestalosti prirodnih, ali i ljudski izazvanih katastrofa, pitanja zaštite okoliša postaju sigurnosna pitanja. Već se dokazalo da, nažalost, neka goruća pitanja tek kad ugroze sigurnost i budu proglašena sigurnosnim pitanjima dopiru na dnevno-političku agendu kreatora svjetske politike. Simon Dalby uočava kako način na koji se nešto označava kao prijetnja najveće važnosti, čime dobiva status sigurnosne prijetnje izravno koincidira s mehanizmima i brzinom rješavanja tog istog problema.² Ciljevi ovog rada su analiza geopolitičkog zaokreta, prikaz normativnog okvira i propitivanje mogućnosti akcije u nacionalnim i međunarodnim okvirima. Pitanja koja se

1 Steffen tvrdi da su se debate intenzivirale tek sredinom 2000-ih, a posljedice bi prema njegovim predviđanjima mogle biti vidljive tek za 30 do 40. godina. Prema: Steffen, W. „Just Another Environmental Problem?“, *Current History*, studeni 2007., str. 369.

2 Ovaj autor ukazuje na primjer u kojem je tek proglašavanje bolesti HIV/AIDS-a sigurnosnim pitanjem, pokrenulo sveobuhvatnu akciju u smjeru rješavanja problema. Također naglašava da su rasprave o proširenju opusa sigurnosnih pitanja nakon Hladnog rata išle u smjeru uvrštavanja bolesti i okoliša među sigurnosna pitanja. Prema Ó Tuathail, G; Dalby, S; Routledge, P; *Uvod u geopolitiku*, Politička kultura, Zagreb, 2007., str. 205.

nameću mogu se sažeti na slijedeći način, ugrožavamo li planetu zbog profita i ubrzanog rasta industrije, te je li uopće moguće zaštititi okoliš bez drastičnih utjecaja na svjetsku ekonomiju?

Geopolitički aspekti klimatskih promjena

Ideja da čovjek može svojim djelovanjem ugroziti vitalne biološke sustave pojavila se nakon Drugog svjetskog rata, ali se kao ozbiljna tema za javnu geopolitičku raspravu pojavila tek u posljednjih nekoliko desetljeća.³ Za vrijeme Hladnog rata primarna je briga bila usmjerena na razorne učinke nuklearnih testiranja, dok je nakon Hladnog rata usmjerena prema nukleranom otpadu u smislu zbrinjavanja velike količine nagomilanog oružja. Istovremeno, međunarodni odjek imala su i predviđanja koja su se pojavila u industrijaliziranim zemljama, a pretpostavljala su iscrpljivanje prirodnih izvora. Vanjske politike, kreirane kao odgovor na ta predviđanja, nisu bile u skladu s poželjnim politikama zaštite okoliša.⁴ Naime, umjesto reguliranja potrošnje, inzistiralo se na održavanju iste razine pod svaku cijenu, bez obzira na *nova* saznanja o ograničenosti nekih prirodnih izvora. Takva je politika bila, i još uvijek je, izrazito vidljiva kod energenata kao što su nafta i prirodni plin. Klimatske promjene tek su unatrag nekoliko godina postale tema znanstvenih skupova i međudržavnih sastanaka, no, ne i sastavni dio svijesti pojedinaca.

Globalni klimatski problemi, s kojima se danas susrećemo, rezultat su čovjekova utjecaja.⁵ Klima se neprestano mijenja, u prošlosti bilo je nekoliko ledenih doba, izmjenjivala su se topla i hladna razdoblja, no danas, na klimu svojim svakodnevnim ponašanjem, navikama i što je najvažnije utrkom za profitom, utječe čovjek. Taj je utjecaj najvidljiviji u „*efektu staklenika*“⁶. Topljenje arktičkog leda uzrokuje povećanje

3 Ó Tuathail, G; Dalby, S; Routledge, P; *Uvod u geopolitiku*, Politička kultura, Zagreb, 2007., str. 199.

4 Primjerice Carterova doktrina sedamdesetih godina proteklog stoljeća bila je temeljena na geopolitičkim pretpostavkama toga vremena i inzistirala je na istoj razini protoka nafte iz Perzijskog zaljeva bez obzira na političku situaciju u okruženju. Istovremeno, borci za zaštitu okoliša (npr. Lovins, 1977), ukazivali su na metode razvoja i poboljšanja mjera za smanjivanje potrošnje kao najučinkovitije u osiguranju resursa. Prema *ibidem*, str. 200.

5 Hultman, N. E. „Can the World Wean Itself from Fossil Fuels?“, *Current History*, studeni 2007., str. 376.

6 Radi se o povećanju srednje temperature na površini Zemlje, zbog povećane emisije stakleničkih plinova, uzrokovane industrijom, odnosno čovjekovim djelovanjem. Prema: http://www.meteo-info.hr/meteoclanci/klimatske_promjene.php, 15.5.2011.; Ovaj je pojam prvi put dospio na naslovnicu *The New York Timesa* 1981. godine. Prema: Svensen, Henrik *The End is Nigh: History of natural disasters*, Reaktion Books Ltd, London, 2006., str. 154.

razine mora, ali i veću apsorbciju topline u zemljinoj kori, koju velike plohe leda reflektiraju natrag u svemir po principu efekta zrcala. Vremenski interval velikih poplava, koje su ranije stanovništvo pogađale svakih 100 godina smanjio se na 50 godina, a njegovo se smanjivanje predviđa i dalje.

U posljednjih 40 godina prirodne katastrofe su na neki način utjecale na gotovo pet milijardi ljudi, a više od dva milijuna je izgubilo svoje živote.⁷ Svjetska zdravstvena organizacija procjenjuje kako 77 000 ljudi godišnje umre od neizravnih posljedica klimatskih promjena na području Azije i Pacifika.⁸ U svijetu ta brojka doseže 120 000 ljudi. Prirodne katastrofe diljem svijeta pogađaju sedam puta više ljudi nego što ih stradava u ratovima.⁹ Gotovo polovica svjetske populacije, oko 3.4 milijarda ljudi živi u područjima koja su izložena prirodnim katastrofama. Različite prirodne i ekološke katastrofe utječu na sve veće migracije stanovništva u svijetu. Pojam ekoloških izbjeglica postaje sve prisutniji u nizu istraživanja međunarodnih organizacija.

Osim zaokreta u kojem pitanja zaštite okoliša postaju sve više sigurnosna pitanja¹⁰, ključna promjena je sadržana u globalnom pristupu i globalnoj međuovisnosti uzroka i posljedica.¹¹ Također, pitanja zaštite okoliša neraskidivo su vezana uz razvoj, usmjeravanje razvoja ili preusmjeravanje industrija u svjetskoj ekonomiji. Problem koji se ovdje nameće jest pitanje isplativosti, odnosno prioriteta politike pojedinih zemalja u pogledu isključivosti izbora koji se u ovom slučaju nameće. Steffen u ovom slučaju postavlja dva ključna pitanja, koja ujedno predstavljaju odgovor na neujednačenost ak-

7 Ibidem, str. 7.

8 Ibid., str. 157

9 Ibidem

10 Štoviše, za primjerice Kaplana, okoliš je središnje pitanje svjetske sigurnosti 21. stoljeća. Više vidjeti u Kaplan, R. „Nadolazeća anarhija“, u: Ó Tuathail, G; Dalby, S; Routledge, P; *Uvod u geopolitiku*, Politička kultura, Zagreb, 2007., str. 210 – 218. Moguće buduće sukobe i ekološka pitanja povezuje niz autora. Vidjeti: Nordås, R; Gleditsch, N. P. „Climate change and conflict“, *Political Geography*, br. 27 (6), 2007., str. 627 – 638., ili Raleigh, C; Urdal, H. „Climate change, environmental degradation and armed conflict“, *Political Geography*, br. 27 (6), 2007., str. 674 – 694. Klimatske promjene i nestašicu prirodnih resursa, poput vode, sa sigurnosnim pitanjima povezuju Petersom i Posner. Vidi Peterson, E. R; Posner, R. A. „The World’s Water Challenge“, *Current History*, siječanj 2010., str. 31 – 34. Klare, nadalje, smatra da će klimatske promjene povećati rizik od sukoba jer će umanjiti mogućnost opskrbe vitalnim resursima kao što su hrana, voda i obradivo zemljište. Zbog toga predviđa tri tipa budućih sukoba kao posljedicu klimatskih promjena. Prvi su ratovi oko prirodnih izvora, drugi su etnički sukobi pri propasti slabih država koje naziva *Mogadishu efektom*, dok su treći sukobi kao posljedica migracija. Klare, M. T. „Global Warming Battlefields: How Climate Change Threatens Security“, *Current History*, studeni 2007., str. 357.

11 Posljedice klimatskih promjena na sigurnosna pitanja i nove sigurnosne izazove u pogledu sukoba oko prirodnih izvora i migracija istraživane su u posebnoj izdanju časopisa *Political Geography*, br. 27 (6), 2007.

cije u pogledu klimatskih promjena. S obzirom da će stvarne razorne posljedice biti vidljive tek kroz 30-40 godina, pita se koja vlada ima interes u donošenju odluka koje će se negativno odraziti na ekonomiju danas, a pozitivne posljedice takve politike biti će vidljive tek u dalekoj budućnosti i van njihova mandata. Drugo je pitanje postavio na individualnoj osnovi i odnosi se na spremnost pojedinca na žrtvovanje zbog eventualne koristi njihovih unuka.¹² Wyss također, vrlo slično percipira srž problema. Pita se koliko smo spremni platiti danas, za bolju budućnost koju nećemo doživjeti, i koliko su razvijene zemlje spremne izdvojiti ne bi li umanjile štetu koju na globalnoj razini uzrokuju rastuće ekonomije.¹³ Usudili bi se nadodati, rastuće ekonomije koje bi uskoro mogle postati ozbiljni konkurenti u svjetskoj gospodarskoj premoći.

Svojevrsan nov način gledanja na razvoj svjetske ekonomije, koji podrazumijeva veće investicije u projekte energetske učinkovitosti, obnovljivih izvora energije, sustave gospodarenja otpadom i dekarbonizaciju gospodarstva sadržan je u *Green New Dealu* (*Novi ekološki sporazum*). Ovaj novi pristup inzistira na razvoju ekološke industrije, odnosno otporu prema onim djelatnostima koje štetno utječu na zdravlje ljudi i okoliš. Ipak, za mnoge je zemlje upitan jer podrazumijeva napuštanje politike konstantnog gospodarskog rasta i prihvaćanje ideje tzv. nultog rasta.¹⁴ Osim što se promatra kao način prevladavanja sadašnje krize, u teorijskom smislu Green New Deal se promatra kao tranzicija prema potpuno novom modelu društva, koji odmiče od mahnitog globalnog konzumerizma u kojem se opće društveno blagostanje temelji na masovnoj proizvodnji sve nekvalitetnijih roba.¹⁵

Uoči UN-ove konferencije o klimatskim promjenama, koja se u studenom 2010. godine održala u Cancunu, *Maplecroft*, savjetodavna tvrtka koja se bavi procjenama globalnih rizika, objavila je studiju prema kojoj su Ujedinjeni Arapski Emirati, Australija, SAD, Kanada, Nizozemska i Saudijska Arabija najveći svjetski zagađivači, odnosno distributeri CO₂ plinova (vidi sliku 1). Studija je obuhvatila 183 zemlje svijeta, a u fokusu istraživanja je godišnja i ukupna potrošnja CO₂ i emisije stakleničkih plinova u razdoblju od 1990. do 2006. godine.¹⁶

12 Steffen, W. „Just Another Environmental Problem?“, *Current History*, studeni 2007., str. 369.

13 Wyss, D. „The Cost of Keeping Our Cool“, *Current History*, studeni 2007., str. 284 – 388.

14 Pristanak na stagnaciju nacionalnog gospodarstva u dva susjedna kvartala.

15 <http://www.neweconomics.org/projects/green-new-deal>, 15.5.2011.

16 http://www.maplecroft.com/about/news/emissions_energy.html, 15.5.2011.

Slika 1 – Najveći svjetski zagađivači, izvor: Maplecroft, www.maplecroft.com

Istovremeno, zanimljivo je da dvadeset najvećih zagađivača čine udio od 88 posto zagađenja u svijetu.¹⁷ Zemlje Europske unije, odnosno 27 članica odgovorno je za oko 11 posto svjetske emisije CO₂¹⁸, dok SAD uvjerljivo vodi. Među zemljama u razvoju mnogi autori spominju Kinu kao najvećeg zagađivača.¹⁹

Prema istraživanju Maplecrofta, najugroženiji dijelovi svijeta geografski su raspoređeni sasvim drugačije. Prema indeksu područja ugroze klimatskim promjenama u 2011. godini, velike ekonomije budućnosti kao što su Bangladeš, Indija, Filipini, Vijetnam i Pakistan, proglašeni su najugroženijim područjima²⁰. Istraživanje je obuhvatilo 170 zemalja svijeta, izloženih udaru posljedica klimatskih promjena u idućih 30 godina. Identificirane su najbrže rastuće svjetske ekonomije, analizirana su 42 društvena, prirodna i ekonomska faktora, kao primjerice: izloženost prirodnim katastrofama uzrokovanih klimom, podizanje razine mora, društvena senzibilnost, kretanje populacije, stupanj razvoja, dostupnost prirodnih resursa, razvoj poljoprivrednih grana. No, ono što je najvažnije, indeks istražuje sposobnost nacionalnih vlada i infrastrukturnih gra-

17 Giddens, A. *The politics of climate change*, Polity Press, Cambridge, 2009., str. 221.

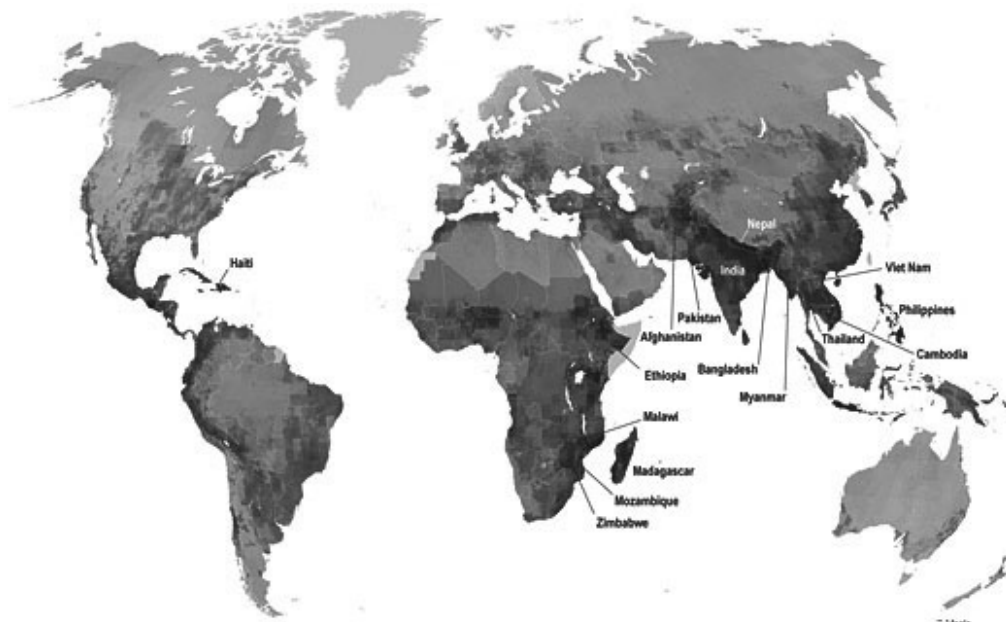
18 *Climate change*, Europska komisija, ožujak 2011., dostupno na <http://www.ec.europa.eu>, 15.5.2011.

19 Gallagher, K. S. „China Needs Help with Climate Change“, *Current History*, studeni 2007., str. 389 – 394.

20 <http://www.maplecroft.com/about/news/ccvi.html>, 15.5.2011.

na da se suoče s borbom protiv negativnih utjecaja klimatskih promjena. Šesnaest je zemalja označeno „krajnje rizičnima“. Među njima kao najznačajnije ističu se Bangladeš, Indija, Filipini, Vijetnam i Pakistan (vidi sliku 2).

Slika 2 – Najugroženiji dijelovi svijeta, izvor: Maplecroft, www.maplecroft.com

U ovom je istraživanju Bangladeš označen kao najrizičnija zemlja, prvenstveno zbog ekstremno visokih granica siromaštva, visoke razine ovisnosti o poljoprivrednim dobrima i velike izloženosti poplavama, dok istovremeno vlada te zemlje ima najnižu sposobnost prilagodbe klimatskim promjenama i borbe protiv negativnih utjecaja takvih promjena.²¹ Kaplan također, u svojoj apokaliptičnoj viziji svijeta budućnosti, Bangladeš i deltu Nila ističe kao najrizičnija područja. Pozivajući se na Homer – Dixon, koji je početkom devedesetih povezo dva do tada nespojiva polja, studije vojnih sukoba i studije okoliša, na listu najugroženijih država dodaje Indoneziju, Brazil i Nigeriju.²² Giddens tvrdi da su sukobi kao posljedica klimatskih promjena već započeli, te krvoproliće u Dafuru naziva *Prvim ratom klimatskih promjena*, s obzirom da je sukobe

21 Ipak, unatoč svim spomenutim problemima, od 2000. do 2008. godine ostvaren je ekonomski rast od vrtoglavih 88 posto, a procjena MMF-a je kako će u idućih pet godina porasti za dodatnih 6,2 posto. Prema ibidem.

22 Više vidjeti u Kaplan, R. „Nadolazeća anarhija“, u: Ó Tuathail, G; Dalby, S; Routledge, P; *Uvod u geopolitiku*, Politička kultura, Zagreb, 2007., str. 212 – 213.

i migracije prouzročilo isušivanje jezera Čad. Tvrdi kako će sukobi budućnosti, za razliku od sukoba u prošlosti, proizlaziti iz slabih država, a ne najmoćnijih sila svijeta. Zbog toga u pogledu geopolitičke rasprostranjenosti ugroza u svijetu uvodi pojam *stožernih država*. Te države su nacije koje imaju značajan utjecan na regiju u kojoj se nalaze, u smislu slabilnosti. Ukoliko su stabilne i ekonomski uspješne pozitivno utječu na čitavu regiju. U slučaju poteškoća u takvim državama, problemi se prelijevaju na čitavu regiju. Stožerne države prema Giddensu su Brazil, Meksiko, Južnoafrička republika, Nigerija, Egipat, Pakistan i Južna Koreja, te eventualno pod nekim okolnostima Kina i Indija.²³

Indija koja je na drugom mjestu Maplecroftovih najugroženijih područja, označena je kao jedna od najbrže rastućih svjetskih ekonomija, no klimatska osjetljivost područja može ozbiljno ugroziti ugled Indije kao područja poželjnog za inozemne investicije u nadolazećim desetljećima. Tome u prilog ne ide ni vrlo visok stupanj siromaštva, loše opće zdravlje nacije, tendencija porasta populacije i njena ovisnost o poljoprivrednim dobrima.

Ostale zemlje koje ulaze u kategoriju „krajnje rizičnih“ su: Madagaskar, Nepal, Mozambik, Haiti, Afganistan, Zimbabve, Mianmar, Etiopija, Kambodža, Tajland i Malavi. Prema Maplecroftovim indeksima, najugroženije zemlje su one s visokim stupnjem siromaštva, visokom gustoćom populacije, sklone poplavama i sušama poljoprivrednog zemljišta. Naravno, najugroženiji kontinent je Afrika, područje na kojem se nalazi čak 12 zemalja od 25 najugroženijih. Inače, Peking, Delhi i Calcuta, kao i ostali veći gradovi u Indiji, Africi i Kini, slove kao „tempirane bombe“. Imaju najgoru kvalitetu zraka od svih gradova u cijelom svijetu. U kategoriju „visokog rizika“ ubrajamo primjerice Kinu, Japan i Brazil. Usporedbe radi, obratimo na trenutak pažnju na zemlje „niskog rizika“ u Maplecroftovom indeksu. Ima ih 11, a najviše su rangirane Norveška, Finska, Island, Irska, Švedska i Danska. U zemlje „srednjeg rizika“ spadaju Rusija, SAD, Njemačka, Francuska i Velika Britanija.²⁴

Naposlijetku treba istaknuti i autore koji određene predjele svijeta smatraju najugroženijim bez obzira na istraživanja i spomenute podatke. Među njima, primjerice Wyss, pretpostavlja da će najveći teret posljedica klimatskih promjena i zagađenja okoliša u budućnosti podnijeti zemlje koje imaju najmanje kapaciteta za suočavanje s njima – siromašne nacije u ekvatorijalnom pojasu.²⁵ Jasperro i Taylor smatraju da je

23 Iako autor smatra da su Kina i Indija dovoljno odmakle u razvoju, naglašava da bi neka veća nazadovanja također polučila efekt na čitavu regiju kao onaj kod stožernih država. Prema: Giddens, A. *The politics of climate change*, Polity Press, Cambridge, 2009., str. 205 – 206.

24 <http://www.maplecroft.com/about/news/ccvi.html>, 15.5.2011.

25 Wyss, D. „The Cost of Keeping Our Cool“, *Current History*, studeni 2007., str. 385.

jugoistočna Azija naugroženiji dio svijeta, jer će klimatske promjene negativno utjecati na prekogranične izazove u toj regiji koji već i sada postoje kao izazov sigurnosti.²⁶

Za razvijene i nerazvijene zemlje ne mogu vrijediti ista pravila u pogledu reduiranja emisije stakleničkih plinova. Prema Giddensu, ta se stopa za siromašne zemlje mora povećati dok one ne dosegnu određen stupanj ekonomskog rasta. Zemlje koje su najviše učinile po pitanju redukcije štetnih plinova su Švedska, Norveška, Njemačka, Finska, Švicarska, Velika Britanija, Island i Kostarika²⁷ (možemo primjetiti sličnost s Maplecroftovim indeksom koji se tiče zemalja „niskog rizika“). Ono što je tim zemljama zajedničko jest veći naglasak na energetske efikasnost nego na same klimatske promjene, vladavina vlada lijevog centra, implementacija poreza na ugljik, državno subvencioniranje korištenja obnovljive tehnologije, upotreba nuklearne energije, pomak pitanja klimatskih promjena prema središtu političkog i javnog interesa.²⁸

Normativni okvir i problemi implementacije

Sporazum između SAD-a, SSSR-a i Velike Britanije iz 1963. godine, kojim su zabranjeni atmosferski testovi bio je prvi međunarodni ekološki sporazum.²⁹ Danas se pitanje klimatskih promjena na globalnoj razini rješava pod okriljem *Okvirne konvencije Ujedinjenih naroda o promjeni klime*³⁰, donesenoj 1992. godine na Drugoj konferenciji UN-a o razvoju i okolišu u Rio de Janeiru. To je ujedno bio i prvi međunarodni pokušaj suočavanja s klimatskim promjenama.³¹ Temeljni cilj Konvencije je postignuti stabilizaciju koncentracija stakleničkih plinova u atmosferi na razinu koja će spriječiti opasno djelovanje na klimatski sustav. Ta se razina treba ostvariti u vremenskom okviru dovoljno dugom da omogući eko sustavu prilagodbu na klimatske promjene, da se ne ugrozi proizvodnja hrane i da se omogući nastavak ekonomskog razvoja na održivi

26 Jaspardo, C; Taylor, J. „Climate Change and Regional Vulnerability to Transnational Security Threats in Southeast Asia“, *Geopolitics*, br. 13., 2008., str. 232 – 256.

27 Giddens, A. *The politics of climate change*, Polity Press, Cambridge, 2009., str. 74.

28 *Ibidem*

29 Ó Tuathail, G; Dalby, S; Routledge, P; *Uvod u geopolitiku*, Politička kultura, Zagreb, 2007., str. 199.

30 UNFCCC, *United Nations Framework Convention on Climate Change*, www.un.org, 15.5.2011.; Detaljniju analizu dokumenta vidi u: Mignone, B. K. „International Cooperation in a Post-Kyoto World“, *Current History*, studeni 2007., str. 363.

31 Busby, J. W. „Climate Change Blues: Why the United States and Europe Just Can't Get Along“, *Current History*, ožujak 2003., str. 113.

način. *Protokol iz Kyota*³², donesen 1997. godine, a usvojen 2005. godine prvi je pokušaj globalnog dogovora o mjerama za zaštitu klime. Protokol nije dao očekivane rezultate, no predstavlja prvi korak u rješavanju, odnosno ublažavanju problema klimatskih promjena. Velik broj zemalja pristupio je sporazumu i obvezao se na smanjenje emisija stakleničkih plinova. Vlade razvijenih zemalja obvezale su se smanjiti emisiju plinova koji uzrokuju učinak staklenika na razinu iz 1990. godine³³, odnosno prosječno za 5,2 posto u razdoblju od 2008. do 2012. godine. Rok unutar kojeg su se najveći zagađivači, izuzev SAD-a koje nisu ratificirale Kyoto protokol, obvezali znatno smanjiti emisije štetnih plinova u atmosferi ističe 31. prosinca 2012. godine. Nakon tog roka redefini-rati će se popis zemalja i kvote za emisiju, što još uvijek nije učinjeno. Posljednji, prema mnogim autorima neuspjeli pokušaj međunarodnog reguliranja pitanja okoliša bila je UN-ova Konferencija o klimatskim promjenama u Cancunu. Nakon godinu dana ranije, također propalog, dogovora u Kopenhagenu, ovaj je sporazum samo potvrdio opće stavove, te nije definirao očekivani produžetak Sporazuma iz Kyota nakon 2012. godine.³⁴ Ipak, sastanak u Kopenhagenu otkrio je nove geopolitičke tendencije u odno-sima moći međunarodne politike klimatskih promjena. Kako Bailey tvrdi „dramatičan zaokret“ dogodio se za vrijeme završnih pregovora vođenih od strane UN-a, u obliku „tajnih dogovora SAD-a, Kine, Indije, Brazila i Južnoafričke Republike, tzv. *BASIC grupe*. Svi su znali da će SAD i Kina biti glavni akteri u pregovorima, ali ih je malo moglo predvidjeti kako će Europska unija, inače suparnik američkih interesa u pogle-du Kyoto protokola, zajedno s UN-om, postati puki promatrač pri donošenju krajnjeg dokumenta“.³⁵ Već spomenuti sastanak u Cancunu, ukazao je na postojanje novih

32 Dokument je dostupan na <http://unfccc.int/resource/docs/convkp/kpeng.html>, 15.5.2011.; Iako je pot-pisan 1997. godine na snagu je stupio tek 2005. i to nakon što je EU preuzela vodstvo u ratifikaciji i in-zistiranju na primjeni. Iako je administracija predsjednika Clintona sporazum potpisala, nije upućen na ratifikaciju u Senat. Nakon dolaska Busha mlađeg na vlast sporazum je od strane SAD-a u potpunosti odbačen. Busby, J. W. „Climate Change Blues: Why the United States and Europe Just Can't Get Along“, *Current History*, ožujak 2003., str. 113.; Ima autora koji preispituju legitimitet samog sporazuma s ob-zirom da je u samim začecima blokiran od strane najvećeg zagađivača. Više o tome vidjeti u: Eckersley, R. „Ambushed: The Kyoto Protocol, the Bush Administration's Climate Policy and the Erosion of Legi-timacy“, *International Politics*, br. 44., 2007., str. 306 – 324.

33 1991 je bazna godina prema izvještajima IPCC-a. Ograničenja variraju od zemlje do zemlje; za najveće industrijalizirane zemlje unutar Europske unije predviđeno je smanjenje od 8 posto, za SAD 7 posto i 6 posto za Japan u odnosu na 1990. godinu.

34 Stavove na sastanku u Kopenhagenu Bailey je podijelio na dvije grupacije, one zemlje koje su osuđivale zahtjeve i one koje su nudile uvjetnu potporu. Bailey, I. „Copenhagen and the new political geographies of climate change“, *Political Geography*, br. 29., 2010., str. 127 – 129.

35 Ugovor iz Kopenhagena je naposljetku ostavio prostor državama iz *BASIC grupe* da predvode regio-nalne mreže predvodnika u klimatskim promjenama, ostavljajući tako prostor za nematanje vlastitih pravila susjednim državama. Prema ibidem.

savezništava, također pod vodstvom SAD-a. Iako se ovdje ne može govoriti o tajnim strateškim pregovorima, Rusija i Japan su svojim negativnim stavovima o produživanju Sporazuma iz Kyota pomogle SAD-u u izbacivanju nekoliko važnih poglavlja iz konačnog dokumenta.³⁶ Stoga ovaj posljednji kompromis između država članica UN-FCCC-a donosi samo jedan značajniji iskorak.³⁷ Najveći dio odluka iz Cancuna odnosi se na jačanje razvoja nacionalnih potreba za borbu s klimatskim promjenama. Postignuta je i suglasnost da se osnuje UN-ov Zeleni Klimatski Fond, koji bi trebao prikupiti i raspodjeliti 100 milijarda dolara godišnje do 2020. godine, za zaštitu siromašnijih zemalja od utjecaja klimatskih promjena i pomoći im u razvoju uz smanjenje emitiranja ugljika.³⁸ Osim spomenutog Sporazuma, u Cancunu je predstavljen i nedavno usvojen Pakt iz Ciudad de Mexica. Riječ je o sporazumu više od 400 gradonačelnika iz različitih država svijeta, koji se bavi načinima borbe protiv klimatskih promjena u gradovima u kojima živi više od 70 posto svjetske populacije.

Analizom međunarodnih dokumenata, sastanaka i inicijativa, dolazimo do zaključka kako su nositelji akcija isključivo države i kako o njihovoj volji ovisi donošenje i provođenje međunarodne regulative. Iako se radi o globalnom problemu, ne možemo tvrditi kako je ovdje multilateralizam na snazi. Iako smatramo kako su države nositelji aktivnosti, ne slažemo se s Kaganom kako se situacija nakon kratkotrajnog unilateralnog vodstva SAD-a vratila u normalu, odnosno na sheme ponašanja u prošlosti.³⁹ Postoje svojevrsni regionalni pristupi pitanjima klimatskih promjena koji ukazuju na činjenicu kako se ipak ne radi o državama-nacijama koje se u prirodnom stanju međunarodne zajednice natječu i bore za moć i prestiž. Na tom tragu je i Giddens sažeo svoje poimanje borbe protiv klimatskih promjena u okviru Kyoto protokola. Tvrdi da se ne radi o multilateralizmu na djelu, već nizu regionalnih akcija različitih dometa.⁴⁰ Ne bismo li ove pretpostavke dokazali, istražiti ćemo na koji način najrazvijenije zemlje pristupaju pitanjima klimatskih promjena i surađuju li u tom području.

36 http://www.greenpeace.org/international/en/news/features/COP16_111210/, 15.5.2011.

37 Po prvi puta jedan UN-ov dokument službeno obznanjuje da globalno zatopljenje mora biti zaustavljeno na 2°C u usporedbi s temperaturom u preindustrijskom razdoblju. Sporazum, doduše, naznačuje ciljeve industrijaliziranih zemalja u sklopu kojih razvijene zemlje moraju osmisлити niskougljične planove i strategije razvoja koje će uključivati procjenu, nadzor provedbe i godišnje izvještavanje. Sporazumom je definirano i da aktivnosti zemalja u razvoju, usmjerene prema smanjenju emisija, u budućnosti moraju biti evidentirane putem registra, a razvijene zemlje obvezne su osigurati im tehnološku i financijsku pomoć.

38 http://www.greenpeace.org/international/en/news/features/COP16_111210/, 15.5.2011.

39 Kagan (2008); prema Giddens, A. *The politics of climate change*, Polity Press, Cambridge, 2009., str. 211.

40 Giddens, A. *The politics of climate change*, Polity Press, Cambridge, 2009., str. 211.

Forum sedam najutjecajnijih industrijskih zemalja i Rusije⁴¹, tzv. Grupa 8 (G8), na agendi svojih sastanaka također se bavi klimatskom politikom. Iako su i ovi pregovori ostali bez istinskih mjera, na samitu 2008., dogovoreno je smanjenje stakleničkih plinova za 50 posto do 2050. godine i SAD se na ovom mjestu po prvi puta obvezala na ovakav cilj. SAD, kao najveći zagađivač i distributer stakleničkih plinova u svijetu, odbija ratificirati Kyoto protokol. Ne pristaje na smanjenje emisije stakleničkih plinova od 7 posto, već procjenjuju kako bi za njih realni postotak iznosio najviše 3 posto. Također, protive se neubrajanju aktivnosti koje apsorbiraju ugljični dioksid iz atmosfere, kao što je pošumljavanje. Još je jedan nedostatak Kyoto protokola, koji ističu je da on ne definira nikakve obveze za zemlje u razvoju, od kojih neke, kao što su Kina, Indija i Brazil predstavljaju velike zagađivače. Upravo je to argument na koji se pozivala administracija Busha mlađeg, koja je inzistirala na obuzdavanju Kine i Indije prije nego SAD prihvati restriksijske mjere propisane sporazumom.⁴² Očuvanje okoliša, kao izravnu posljedicu, za sobom nosi narušavanje ekonomije i borbe za profitom, za što većina državnih politika (ili gotovo sve) nisu spremne. U jednom od svojih govora naciji američki predsjednik George W. Bush rekao je „očuvanje okoliša da, no ne nauštrb američkog gospodarstva i na štetu radnika“.⁴³ Iako je ovdje razvidno kako nedostaje politička volja, zanimljiva je izjava Al Gora, Busheva protukandidata na predsjedničkim izborima, koji tvrdi da je „politička volja obnovljivi izvor“.⁴⁴

Europska unija, s druge strane, trenutno je predvodnica u borbi protiv klimatskih promjena. Obvezala se do 2020. godine smanjiti emisiju stakleničkih plinova za 20 posto, povećati udio obnovljivih izvora energije u ukupnoj potrošnji na 20 posto, povećati udio biogoriva na 10 posto, te energetske učinkovitost za 20 posto, sve to u odnosu prema razini iz 1990. godine. Čelnici Europske unije izrazili su spremnost za smanjenje emisije stakleničkih plinova i do 30 posto, što zapravo preporučuju znanstvenici,

41 Grupa 6 najrazvijenijih zemalja svijeta (Francuska, Njemačka, Italija, Velika Britanija, SAD i Japan), nastala 1975. godine, 1976. godine se pridružuje Kanada i 1997. godine Rusija. Ova grupa održava konzultacije i sa zemljama u razvoju što se često naziva G8 + 5 (Brazil, Kina, Indija, Meksiko i Južnoafrička Republika). Krajem 2000-ih najavljeno je proširivanje ovog foruma na G20 što bi predstavljalo 20 glavnih ekonomija svijeta.

42 Iako se kao razlog odbacivanja Protokola iz Kyota u američkim političkim krugovima često moglo čuti kako Amerika čeka Kinu i Indiju, kao jedne od najvećih zagađivača i zemalja u usponu da potpišu sporazum, Barbara Boxer, predstavnica u Senatu upitala se od kada to SAD čeka bilo koga da prvi učini neki korak. Boxer, B. „Changing the International Climate“, *Current History*, studeni 2007., str. 395.

43 Gore, A. „An Inconvenient Truth“, dokumentarni film, 2006., dostupno na Google videos, <http://video.google.com/videoplay?docid=8847562857479496579#>, 25.5.2011.

44 Ibidem

u okviru međunarodnog sporazuma koji bi nasljedio Kyoto protokol. Taj novi, globalni dogovor koji se očekuje trebao bi obuhvatiti sve zemlje i ponuditi novu i pravedniju platformu. Problem je sada još složeniji jer se postavljaju sljedeća pitanja: odgovornost za sadašnje stanje kao posljedica emisije bogatih i razvijenih zemalja, odgovornost za emisije multinacionalnih kompanija koje ulažu u nerazvijenim zemljama zbog jeftine radne snage i sirovina, te pravo na emisijske kvote koje će omogućiti pravedan daljnji razvoj. U okviru Europske komisije oformljeno je 2010. godine tijelo koje se bavi razvojem i provedbom međunarodnih i domaćih mjera i strategije klimatske politike. DG CLIMA (*Directorate General for Climate Action*), vodi međunarodne pregovore, provodi EU sustav trgovanja emisijama i nadgleda provedbu ciljeva smanjenja emisija zemalja članica. Također, zemlje kandidati u sklopu *acquis communautaire* imaju obaveznu poštivanja previla i zakonodavstva koje vrijedi za zemlje članice.

Ključnu ulogu u borbi protiv klimatskih promjena u zemljama Europske unije imaju regije, predvođene gradovima. One donose presudne odluke o investiranju u projekte čiste energije. Važnost regija u donošenju odluka unutar EU-a i u sklopu borbe protiv negativnih utjecaja klimatskih promjena istaknuta je, po prvi puta, u Lisabonskom ugovoru. Ovakve napore slijede i financijske mjere. Strukturni i kohezivni fondovi Europske unije za razdoblje od 2007. do 2013. godine namijenili 100 milijardi eura za podršku ekološkim inovacijama, mjerama zaštite okoliša od rizika i razvoju čiste tehnologije na lokalnoj razini.

Gradovi, čija industrija upotrebljava nesrazmjernu udio prirodnih resursa u odnosu na njihovu površinu, emitiraju oko tri četvrtine svih stakleničkih plinova. Upravo zbog ovog podatka oni moraju imati ključnu ulogu u borbi protiv negativnih posljedica globalnog zatopljenja. Ključ te borbe za zemlje Europske unije postao je rad na poboljšanju energetske efikasnosti u građevinarstvu. Europska komisija procjenjuje da građevinski sektor čini do 40% konačne potrošnje energije u Europskoj uniji. Europski gradovi već su poduzeli značajne korake; njih više od 350 od 2009. godine provodi koordinirane aktivnosti u cilju smanjenja emisije CO₂ za 20 posto do 2020. godine (prema obvezama iz Kyoto protokola). Riječ je o tzv. Paktu gradonačelnika, koji je izvorno inicijativa Europske komisije, a definira da gradovi imaju posebnu odgovornost u pridonošenju borbi protiv globalnog zatopljenja. Ovakve inicijative potiču Europsku uniju da ulaže novac u pravom smjeru, primjerice, Europska investicijska banka izdvojila je u 2009. godini 15 milijuna eura za podršku razvoju energetske učinkovitosti i održive energetske projekte u europskim gradovima i regijama. Svi ovi naponi rezultirali su i konkretnim mjerama na terenu; mnoge multinacionalne kompanije koje rade na rješenjima zelene energije sada djeluju izravno na regionalnoj razini.

Također, bitna područja usmjeravanja borbe protiv klimatskih promjena su i ru-

ralni dijelovi, jer će europska poljoprivreda biti među prvim sektorima koji mogu biti pogođeni globalnim zatopljenjem (zbog poremećaja u količini oborina, toplotnih udara, suša, oluja i poplava). Regionalno gledano, najranjiviji dijelovi Europske unije biti će južna Europa i Mediteranski bazen, Alpe i krajnji sjever. Očekuje se kako će klimatske promjene ostaviti utjecaja na niz gospodarskih sektora, posebice onih koji ovise o prosječnoj temperaturi i padalinama, kao što su poljoprivreda, šumarstvo, ribarstvo, energetska sektor i turizam.⁴⁵ Europska komisija inzistira na tome da se zajednička poljoprivredna politika usmjeri na potencijal ruralnih područja u doprinosu strategiji ekonomskog rasta i smanjenja emisije stakleničkih plinova, kroz strategiju „Europa 2020“.⁴⁶ Riječ je o strategiji usmjerenoj na podizanje zelenih i inovativnih tehnologija, zatim na ulaganja u vještine, obuku i poduzetništvo, te poboljšanje konkurentnosti promicanjem poljoprivrede koja koristi i upravlja resursima na održiv način.

Kina, kao primjer zemlje u razvoju koja nije primorana na poštivanje mjera Kyoto protokola, prema procjenama niza autora postaje ozbiljan kandidat za najvećeg zagađivača. Ključni je problem u iznimnoj ovisnosti o ugljenu, kao i velikoj potrošnji energije. Primjerice, u Kini se svakih pet dana⁴⁷, odnosno svakih sedam dana⁴⁸ otvara nova elektrana na ugljen. Kineski pristup borbi protiv klimatskih promjena, prema Gallagheru, okarakteriziran je kao niz bezuspješnih pokušaja. Niz petogodišnjih planova u kojima postavljaju ciljeve koji nikada nisu zadovoljeni, primjer je politike pokušaja radi zadovoljavanja zahtjeva međunarodne zajednice. Posljednji, jedanaesti, petogodišnji plan (2006 – 2010), predviđao je smanjenje potrošnje energije od 20 posto s obzirom na prethodno razdoblje. Ono što se dogodilo u praksi je da je 2007. godine zabilježen samo mali porast u potrošnji.⁴⁹ Najbolje političku volju u pogledu zaštite okoliša ocrtava izjava kineskog predsjednika za vrijeme sastanka G8 i zemalja u razvoju koje se redovito sastaju od 2007. godine ne bi li pronašli model koji će naslijediti Protokol iz Kyota. Hu Jintao je izjavio da Kina neće prihvatiti nikakva ograničenja, jer je kineska emisija *per capita* vrlo niska, a primarni cilj Kine je razvoj ekonomije u svrhu boljeg života svog naroda.⁵⁰

45 *Adaptation to Climate Change. An EU Approach*, dostupno na stranici Europske komisije: http://www.ec.europa.eu/environment/climat/adaption/index_en.htm, 15.5.2011.

46 *Europe 2020., A European Strategy for smart, sustainable and inclusive growth*, Bruxelles, 2010., dostupno na : http://eunec.vlor.be/detail_bestanden/doc014%20Europe%202020.pdf, 15.5.2011.

47 Gore, A. „The Climate Crisis“, video intervju, autor Johnathan Freedland, *The Guardian*, 2006.

48 Mignone, B. K. „International Cooperation in a Post-Kyoto World“, *Current History*, studeni 2007., str. 367.

49 Gallagher, K. S. „China Needs Help with Climate Change“, *Current History*, studeni 2007., str. 391 – 392.

50 Giddens, A. *The politics of climate change*, Polity Press, Cambridge, London, 2009., str. 211.

Giddensove preporuke za djelovanje

Anthony Giddens predlaže niz novih koncepata koje globalna politika mora realizirati kako bi uspješno ograničila efekte globalnog zatopljenja. Njegova namjera nije izići van okvira ortodoksne politike, već korjenita promjena etabliranog načina političkog mišljenja, djelovanje unutar okvira postojećih institucija uz poštivanje parlamentarne demokracije.⁵¹ Giddens govori o povratku planiranju⁵², odnosno o ključnoj ulozi država i vlada u suočavanju s klimatskim promjenama. To ne znači da su ostali socijalni akteri, poput nevladinih organizacija, ekonomskog sektora ili međunarodnih asocijacija, isključeni iz ovog procesa, odnosno oslobođeni svog dijela odgovornosti. No, država kao osiguravatelj, „*ensouring state*“, mora postati katalizator i inicijator raznih aktivnosti na planu borbe protiv negativnih utjecaja klimatskih promjena i svojim štitičenicima pružiti odgovarajuće garancije. Država mora prednjačiti u projektima upravljanja rizicima, utjecaja na javno mišljenje, promicanja političke i ekonomske suradnje, intervencija na tržište i utjecaja na zagađivače. Mora djelovati protiv poslovnih i privatnih interesa koji sprječavaju razvoj inicijativa vezanih uz klimatske promjene, držati ovu problematiku na vrhu dnevnog reda rasprava, razvijati primjeren ekonomski i fiskalni okvir usmjeren prema ekonomiji s niskom razinom ugljika, pripremiti uvjete za prilagodbu posljedicama globalnog zatopljenja i integrirati lokalne, regionalne, nacionalne i međunarodne aspekte politike klimatskih promjena.

Giddens u skladu s navedenim predlaže deset različitih modela koji mogu predstavljati okvir za institucionalizaciju politike klimatskih promjena⁵³. Država kao instanca koja omogućuje i potiče djelovanje različitih aktera u traganju za rješenjima zajedničkih problema, država koja je odgovorna za praćenje javnih ciljeva i koja osigurava da isti budu prepoznatljivi i opće prihvatljivi, model je koji Giddens naziva *Ensouring state* (država osiguravatelj). Prema ovom modelu, država nije mehanizam koji djeluje „odozgo prema dolje“, već djeluje na lokalnim razinama. *Politička konvergencija* kao drugi pristup odnosi se na isprepletenost strategija i političkih ciljeva borbe s klimatskim promjenama, s nizom različitih područja javnih politika. Naime, klimatske promjene utječu na brojna područja političkog i javnog života, od migracija, preko sukoba i sigurnosne dimenzije, do kvalitete življenja u određenoj političkoj i državnoj strukturi. Zbog toga Giddens predlaže sagledavanje institucionalizacije politike klimatskih promjena u širem okviru. *Ekonomska konvergencija* je model koji ukazuje na isprepletenost

51 Ibidem, str. 4.

52 Ibidem, str. 91.

53 Ibidem, str. 69.

ekološki osviještenih tehnologija, modusa gospodarske djelatnosti i životnih stilova, s ekonomskom kooperativnošću. Atmosfera je postala tržišna vrijednost, pa se s tog stajališta i počinje promatrati. Ovaj model traži načine na koji se ekonomska korist može spojiti s ekološkom dobrobiti. Koncept *prvog plana* (foregrounding), ukazuje na nužnost prebacivanja pitanja globalnog zatopljenja s marginalne pozicije u žarište interesa, kako na području politike, tako i na razini svijesti pojedinca. *Pozitivna percepcija* politike klimatskih promjena temelji se na postavljanju pozitivnih dugoročnih ciljeva, a ne na izbjegavanju potencijalnih prijetnji danas. *Politička transcendencija* podrazumijeva poimanje zaštite okoliša kao nadstranačko pitanje, oko kojeg bi trebao vladati konsenzus svih političkih opcija⁵⁴. *Princip postotka* temelji se na izračunu balansa rizika i mogućnosti. Svakako da prelazak na drugačiji način promišljanja ekonomije predstavlja određeni rizik. Sadašnji koncept razvoja mora doživjeti transformaciju, što samo po sebi povlači određene rizike, u političkom i ekonomskom smislu i donosi dozu neizvjesnosti. Model *imperativa razvoja* temelji se na činjenici da i siromašne zemlje imaju pravo na ekonomski razvoj, pa čak i u slučaju emisije značajne količine stakleničkih plinova. Zemlje siromašnog juga, naspram zemalja bogatog sjevera, traže postizanje određene klimatske pravde. Klimatska pravda označava ravnopravnije podnošenje tereta između sjevera i juga. Siromašnije zemlje teže izjednačavanju (barem djelomično) sa sjeverom, teže omogućavanju boljih životnih uvjeta kroz korištenje „zelenih fondova“ i uz pomoć bogatih zemalja. S druge strane, zemlje bogatog sjevera nastupaju defenzivno, one štite standard koji su postavili ekonomskom ekspanzijom. Također, što se više proizvodi, to se više i zagađuje okoliš. Model *prekomjernog razvoja* upozorava na to da sve veća težnja za profitom dovodi do sve većeg onečišćenja, što uzrokuje dodatne probleme socijalne kategorije (porast stanovništva, smanjenje obradivih površina, nedostatak prehrambenih proizvoda i ostalih resursa, širenje bolesti). Naposljetku, model *proaktivne prilagodbe* odnosi se na korespondenciju politike borbe protiv klimatskih promjena i politike prilagodbe na klimatske promjene i ukazuje na potrebu spremnosti za negativne posljedice klimatskih promjena.⁵⁵ Svaki od ovih predloženih modela zapravo

54 Negativan primjer sakupljanja političkih bodova je posljednja kampanja američkog predsjednika Barracka Obame, kada su pitanja zaštite okoliša isticana kao vrlo važna. Nakon dolaska na vlast ona ponovo padaju u drugi plan.

55 Ne samo u smislu sustava odgovaranja na prirodne katastrofe i krize, nego spremnih odgovora na neka pitanja koja će se tek pojaviti, kao npr., kako uvesti restriktivne mjere bez ograničavanja demokracije, ili na koji način uvesti kategoriju klimatskog azila, a da se sačuvaju prava eko izbjeglica koje su izgubile svoj teritorij? Prema: Giddens, A. *The politics of climate change*, Polity Press, Cambridge, 2009.

ukazuje na jedan od problema u pristupanju zaštiti okoliša i suočavanja s klimatskim promjenama. Model države kao osiguravatelja potvrđuje tezu kako su države nosioci glavnih aktivnosti vezanih uz zaštitu okoliša, te o njihovim unutarnjim, a ne vanjskim politikama, procjenama koristi i rizika ovisi razina akcije. Drugi model ponovo ukazuje na središnju ulogu države. Percepcija važnosti zaštite okoliša i borbe protiv klimatskih promjena na državnoj razini utječe na politike i akcije prema tim pitanjima. Dakako na tu percepciju znatno utječu ekonomska situacija i društvena osviještenost. Upravo ta društvena osviještenost je temelj triju modela, prvog plana, pozitivne percepcije i političke transcendencije na kojima Giddens inzistira. Svijest o važnosti zaštiti okoliša trebalo bi biti globalno prihvaćeno pitanje, ali iz smjera odozdo, od strane pojedinaca, a ne odozgo, od strane međunarodnih organizacija. Principi imperativnog i prekomjernog razvoja, odnose se na smjernice pozitivnog povezivanja zaštite okoliša i nacionalne, pa i svjetske ekonomije. Upravo zbog nejednakosti razvoja u svijetu, ali i kalkulacija oko koristi i dobitka ulaganja u zaštitu okoliša, princip postotka inzistira na procjenama, koje bi ukoliko se percipiraju dugoročno, mogle dobiti pozitivne konotacije. Proaktivna prilagodba odnosi se prvenstveno na predivđanja u budućnosti i spremnost na izazove koje klimatske promjene mogu donijeti. Niti jedan od ovih modela ne može uspješno funkcionirati kao izoliran mehanizam. Tek sprega ovih modela s političkom voljom ali i razinom individualne svijesti može polučiti uspjeh u institucionalizaciji politike klimatskih promjena.

Zaključak

Vrlo je važno pitanje na koji su način problemi opisani, tko je prokazan kao njihov izvor ili pak osiguravatelj rješenja. Način na koji se o ovim pitanjima raspravlja i tko dobiva priliku donošenja odluka o akciji također iznimno utječe na rješenje samog problema.⁵⁶ Sama srž problema sadržana je u povezivanju gorućih pitanja sa sigurnošću. Tek nakon što se određeno značajno pitanje poveže sa sigurnosnim aspektom, ono dobiva globalno značenje. Također, ovdje se postavlja pitanje država i njihove moći u smislu kreiranja agende političkog života u međunarodnoj zajednici. Bez obzira na globalizaciju i prodiranje postmodernih ideja, države su i dalje najvažniji subjekti u međunarodnoj zajednici. Odluke država u potpori zelenih politika ovisi o procjeni njihove isplativosti na nacionalnim razinama. Najmoćnije države današnjice ujedno su i najmoćnije ekonomije kojima se akcije usmjerene u očuvanje okoliša kose s njihovim proizvodnim politikama i profitom. Sve dok države kao, još uvijek, najvažniji subjekti

⁵⁶ Tuathail, O; Dalby, S; Routledge, P; *Uvod u geopolitiku*, Politička kultura, Zagreb, 2007., str. 201.

u međunarodnoj zajednici ne prihvate zaštitu okoliša kao prioritetno pitanje (u sklopu sigurnosne ili neke druge državne politike), bez obzira na stranačko opredjeljenje i (ne)postojanje svijesti javnosti o ovom problemu, neće doći do pokretanja globalne akcije, ili podizanja svijesti pojedinaca. U najpozitivnijem scenariju države su subjekti koje bi svojim politikama odozgo, ali i odozdo trebale utjecati na svijest pojedinca i međunarodnu suradnju.

Ovaj globalni problem današnjice može riješiti isključivo globalna promjena životne filozofije na svim razinama i multilateralni sporazumi uz mogućnost sankcija prema državama lupežima u pitanju ekologije. Nužna je, dakle, promjena perspektive. Umjesto pretenzija prema postizanju univerzalnih sporazuma na globalnoj razini, treba težiti postizanju niza dogovora na bilateralnom i regionalnom nivou. Jer, jedino stvaranje ugovora između pojedinih država, grupacija država te postizanje regionalnih sporazuma potencijalno može voditi jačanju zajedničkih mjera i na globalnoj razini.

Države kao središnji provoditelji *zelenih* politika trebale bi se u slučaju zanemarivanja ovih gorućih pitanja također suočavati s dvije vrste pritisaka. Pritisak odozgo ukazivao bi na pozitivan zaokret u međunarodnoj zajednici, gdje ulaganje u zaštitu okoliša postaje pravilo, a ne iznimka. Pritisak odozdo, je pritisak koji ujedno ima perspektivu većeg utjecaja. Pojedinci, s visoko izraženom svijesti o potrebi zaštite okoliša, u državama u kojima se *zelene* stranke i NGO grupe za zaštitu okoliša ne smatraju šačicom ekstremista, mogu itekako utjecati na smjer politike vlastite države. Međusobno utjecanje civilog društva, države i regulative međunarodne zajednice jedini je način za uspješnu borbu s klimatskim promjenama i zaštitu okoliša.

Literatura

Knjige, članci i video zapisi

Bailey, I. „Copenhagen and the new political geographies of climate change“, *Political Geography*, br. 29., 2010., str. 127 – 129.

Boxer, B. „Changing the International Climate“, *Current History*, studeni 2007., str. 395 – 396.

Busby, J. W. „Climate Change Blues: Why the United States and Europe Just Can't Get Along“, *Current History*, ožujak 2003., str. 113 – 118.

Eckersley, R. „Ambushed: The Kyoto Protocol, the Bush Administration's Climate Policy and the Erosion of Legitimacy“, *International Politics*, br. 44., 2007., str. 306 – 324.

- Europe 2020., A European Strategy for smart, sustainable and inclusive growth*, Bruxelles, 2010.
- Gallagher, K. S. „China Needs Help with Climate Change“, *Current History*, studeni 2007., str. 389 – 394.
- Giddens, A. *The politics of climate change*, Polity Press, Cambridge, 2009.
- Gore, A. „The Climate Crisis“, video intervju, autor Johnathan Freedland, *The Guardian*, 2006.
- Gore, A. *An Inconvenient Truth*, dokumentarni film, 2006.
- Hultman, N. E. „Can the World Wean Itself from Fossil Fuels?“, *Current History*, studeni 2007., str. 376 – 383.
- Jasparro, C; Taylor, J. „Climate Change and Regional Vulnerability to Transnational Security Threats in Southeast Asia“, *Geopolitics*, br. 13., 2008., str. 232 – 256.
- Klare, M. T. „Global Warming Battlefields: How Climate Change Threatens Security“, *Current History*, studeni 2007., str. 355 – 361.
- Mignone, B. K. „International Cooperation in a Post-Kyoto World“, *Current History*, studeni 2007., str. 362 – 368.
- Nordås, R; Gleditsch, N. P. „Climate change and conflict“, *Political Geography*, br. 27 (6), 2007., str. 627 – 638.
- Paterson, M. „Post-Hegemonic Climate Politics?“, *BJPIR*, br. 11, 2009. str. 140 – 158.
- Peterson, E. R; Posner, R. A. „The World’s Water Challenge“, *Current History*, siječanj 2010., str. 31 – 34.
- Raleigh, C; Urdal, H. „Climate change, environmental degradation and armed conflict“, *Political Geography*, br. 27 (6), 2007., str. 674 – 694.
- Steffen, W. „Just Another Environmental Problem?“, *Current History*, studeni 2007., str. 369 – 375.
- Svensen, H. *The End is Nigh: History of natural disasters*, Reaktion Books Ltd, London, 2006.
- Ó Tuathail, G; Dalby, S; Routledge, P. *Uvod u geopolitiku*, Politička kultura, Zagreb, 2007.
- Wyss, D. „The Cost of Keeping Our Cool“, *Current History*, studeni 2007., str. 284 – 388.

Mrežne stranice

Greenpeace, <http://www.greenpeace.org>, 1.4.2011.

Maplecroft, <http://www.maplecroft.com>, 4.2.2011.

UN, <http://www.un.org>, 5.5.2011.

NATO, <http://www.nato.org>, 5.5.2011.

EU, <http://www.europa.eu>, 5.5.2011.

Europska komisija, <http://www.ec.europa.eu>, 25.5.2011.

Summary

The question of climate change has been on global agenda for few decades now, but nothing concrete has been done yet. Questioning on which actor(s) in international community have means and will to act upon climate change policies we decided to analyze normative framework on international level, and decisions on national levels as a indicator of political will. We assumed that one of the reasons for neglecting this question was in fact that economic growth was right *here*, and consequences of global warming were *there* – far, far away. Geopolitical shift is evident in multiplying crisis and widening crisis area to the whole world – rich and poor countries – no questions asked. This perception also shifted questions related to climate into security questions pool. The main goal of this article is not to question reasons and causes of climate change, but to analyze models of possible action and political will to do so in international community.

*Dubravko Žirovčić**

Pokušaj određenja gospodarske diplomacije

Sažetak

Izraz gospodarska diplomacija udomaćio se u hrvatskom standardnom izričaju kao krovni termin za sve aktivnosti države u zaštiti i promidžbi vlastitih gospodarskih interesa u međunarodnom okruženju. Pod širim pojmom gospodarske diplomacije razlikujemo djelatnosti u okviru ekonomske, a potom i komercijalne diplomacije. Ekonomska sredstva vanjske politike dijelimo u dvije najveće skupine: ekonomsku (razvojnu) pomoć i ekonomske sankcije. Nasuprot ovim klasičnim pojmovima nalazi se noviji fenomen tzv. brendiranja zemlje. Pojedine zemlje koriste različito organizirane sustave za promicanje svojih gospodarskih interesa u globalnom okruženju pa takav sustav nazivamo modelom gospodarske diplomacije.

Ključne riječi: gospodarska diplomacija, ekonomska i komercijalna diplomacija, ekonomska pomoć i sankcije, brendiranje zemlje, model gospodarske diplomacije.

Premda je gospodarska diplomacija prisutna od samih početaka organizacije društvenih zajednica u političke subjekte (gradovi-države, kraljevstva, carstva itd.), kao praktična vještina usmjerena na ostvarivanje boljitka pojedinog društva putem umješnog pregovaranja o uvjetima trgovine u međunarodnoj razmjeni ona se intenzivnije znanstveno proučava tek posljednjih desetak godina. Sastoji se od sljedećih pojmova: gospodarstvo i diplomacija; a spajanjem i sinergijom tih dvaju pojmova saznajemo da se radi o složenom pojmu koji obuhvaća vješto međunarodno komuniciranje i pregovaranje (diplomacija), uz zaštitu i promicanje vlastitih gospodarskih interesa.

Autori koji se bave gospodarskom diplomacijom prilično su suzdržani u definiranju samog pojma i naglašavaju da je to disciplina koja se neprestano mijenja i razvija, kao što se ubrzano mijenjaju i odnosi u međunarodnoj ekonomiji i međunarodnim političkim odnosima. Za profesore Baynea i Woolcocka (Bayne i Woolcock, 2007.) gos-

* dr. sc. Dubravko Žirovčić, ministar-savjetnik u Ministarstvu vanjskih i europskih poslova RH

podarska diplomacija „predstavlja način na koji države vode svoje gospodarske odnose (na početku dvadeset prvog stoljeća), kako donose odluke na nacionalnoj razini i kako (potom) pregovaraju na međunarodnoj sceni (s drugim međunarodnim subjektima) te kako se ta dva procesa međusobno prožimaju“. Iako autori stavljaju države u središte ovoga procesa, oni govore i o drugim akterima (engl. *non-state actors*) koji su sve utjecajniji u čitavom procesu.

Saner i Yiu (Saner i Yiu, 2003.) uvode sljedeće pojmove: ekonomska diplomacija i komercijalna diplomacija, koje su u nadležnosti državnih aktera, a potom slijedi čitav niz „diplomatskih“ aktivnosti koje obavljaju tzv. postmoderni, nedržavni akteri: korporativna diplomacija, poslovna diplomacija, diplomacija nacionalnih nevladinih organizacija, diplomacija transnacionalnih nevladinih organizacija itd.

Za potrebe našeg istraživanja držat ćemo se pojma *gospodarska diplomacija* koji se udomaćio u hrvatskom standardnom jeziku u posljednjih dvadesetak godina. Taj krovni pojam koji sadrži sve aktivnosti države u zaštiti i promidžbi vlastitih gospodarskih interesa u međunarodnom okruženju možemo razdijeliti na djelatnosti u okviru *ekonomske diplomacije* i aktivnosti u okviru *komercijalne diplomacije*.

Ekonomska diplomacija obuhvaća djelatnost državnih aktera (vladini djelatnici i državni dužnosnici) prema međunarodnim organizacijama i integracijama kao što su: Svjetska banka, UN, Svjetska trgovinska organizacija, Europska Unija, ASEAN, NAFTA itd., a također u bilateralnim pregovorima s pojedinim zemljama kada se sklapaju dvostrani gospodarski sporazumi: Sporazum o izbjegavanju dvostrukog oporezivanja, Sporazum o promicanju i zaštiti ulaganja, Sporazum o turističkoj suradnji, itd. *Ekonomska diplomacija* ne bavi se promidžbom konkretnih gospodarskih subjekata (poduzeća, tvrtki, korporacija itd.).

Komercijalna diplomacija predstavlja sve aktivnosti koje država poduzima za potporu i promidžbu svojih gospodarskih subjekata putem mreže diplomatsko-konzularnih predstavništava, komorskog sustava, agencija, izvoznih banaka u državnom vlasništvu itd.

Kako bi se ta zadaća ostvarila, svaka država izgrađuje vlastiti model gospodarske diplomacije kojim će u najvećoj mogućoj mjeri zaštititi i osigurati svoj gospodarski rast i razvoj, te se što bolje pozicionirati u međunarodnom okruženju. Sva saznanja, iskustva i tradicije koje pojedina zemlja ima u svojem međunarodnom pozicioniranju sažeta je u njezinu modelu (načinu) komuniciranja s drugim akterima (subjektima) na međunarodnoj sceni.

Gospodarska diplomacija predstavlja sredstvo gospodarske vanjske politike, a u njezinom provođenju sudjeluju državni (diplomacija, državni dužnosnici i djelatnici

itd.), ali i nedržavni akteri (transnacionalne tvrtke, nevladine organizacije, sindikati, poslovni lobiji itd.). Područje na kojem djeluju jako je široko i uključuje: nacionalno gospodarstvo, međunarodnu ekonomiju (međunarodnu trgovinu, vanjskotrgovinsko poslovanje, financije itd.), međunarodne organizacije (u sustavu UN-a, vladine i nevladine, itd.).

Imajući na umu obje komponente modela gospodarske diplomacije, *ekonomsku i komercijalnu diplomaciju*, možemo odmah napomenuti da u slučajevima manjih zemalja koje nemaju gospodarsku i političku snagu koja bi bitno utjecala na *globalno upravljanje* prevladava komponenta *komercijalne diplomacije*. Još 1980. godine Alan James (James, 1980.) utvrđuje da mnoga veleposlanstva velik dio svojih aktivnosti usmjeravaju na promidžbu trgovine. Otad ta uloga stalno raste, a empirijske studije pokazuju da diplomatske aktivnosti imaju velik utjecaj na komercijalne djelatnosti između zemalja. Poznata je uzrečica: „Trgovina slijedi zastavu“ (engl. *Trade follows the flag*) (Pollins, 1989.) (Rose, 2007.). Velike, gospodarski i politički moćne zemlje podjednako cijene obje komponente *gospodarske diplomacije: ekonomsku i komercijalnu diplomaciju*.

Područje međunarodnih gospodarskih i političkih odnosa predstavlja arenu u kojoj se odvijaju svi procesi i pojave koje proučava gospodarska diplomacija. Internacionalizacija poduzeća, neizravna strana ulaganja, međudržavni pregovori i ugovori iz oblasti gospodarstva, djelovanje multinacionalnih korporacija, aktivnosti međunarodnih vladinih organizacija, međunarodno regionalno i plurilateralno povezivanje država, djelovanje putem UN-ovih specijaliziranih i drugih organizacija itd.; sve su to aktivnosti koje spadaju u domenu proučavanja gospodarske diplomacije. Međutim u fokusu pozornosti ovog istraživanja neće se naći svi aspekti navedenih aktivnosti, već samo one djelatnosti koje su u nadležnosti državnih tijela te učinci koje takve djelatnosti proizvode u međunarodnom i domaćem okruženju.

Naime danas se sve više širi razumijevanje pojma diplomacija pa se govori i o: korporativnoj diplomaciji, diplomaciji nevladinih organizacija, poslovnim diplomatima, tj. o tzv. nedržavnim akterima u domeni gospodarske diplomacije (Saner i Yiu, 2003.) i oni su nesumnjivo važni u kompleksnosti današnjih međunarodnih odnosa, ali neće biti predmet proučavanja ovoga članka.

Članak će se ograničiti na proučavanje aktivnosti državnih aktera u međunarodnom okruženju i pritom će gospodarska diplomacija biti definirana u svom tradicionalnom obliku kao djelovanje državnih tijela i njezinih organizacija u domeni promidžbe gospodarskih interesa na svim razinama djelovanja: bilateralnoj, regionalnoj, plurilateralnoj i multilateralnoj.

Diplomacija i gospodarski diplomati

Uloga diplomata mijenjala se kroz povijest, a te promjene danas su mnogo temeljitije zbog velikog tehnološkog napretka vezanog uz informacijske, telekomunikacijske tehnologije i transport. Jača uloga multilateralne diplomacije, a u međusobno povezanom svijetu diplomatske agende više nisu isključivo bilateralne, već postaju globalne i sveobuhvatne.

Poznavanje kulture drugih zemalja, jezika i sveobuhvatno sagledavanje situacije u pojedinoj zemlji i dalje ostaju važni u rješavanju pojedinih pitanja, a veleposlanik postaje „koordinator i savjetnik“ pojedinim resornim ministarstvima. U nekim slučajevima vodeću ulogu u modernoj diplomaciji imaju premijeri i predsjednici država, koji neposrednim komuniciranjem pri sastancima na vrhu (G8, G20, Skupština UN-a itd.) mogu riješiti velik broj pitanja.

Moderni diplomat u sadašnjem multipolarnom okruženju, uz suvremene modalitete brzog protoka informacija, često mora brzo i pravilno analizirati brojne i nerijetko proturječne informacije, donositi zaključke i pravilno informirati svoje ministarstvo o pojedinim situacijama, problemima i/ili zemljama primateljicama. Danas je posebno važna i tzv. javna diplomacija, koja podrazumijeva jasnu i transparentnu komunikaciju sa svim elementima društva, kao i dijalog s organizacijama civilnog društva.

Velikim promjenama u vanjskoj politici općenito mora se prilagoditi i diplomacija, koja je njezin „alat“ i sredstvo djelovanja. Tako se današnja globalna pitanja, kao primjerice klimatske promjene, razlikuju od „tradicionalnih“ pitanja kojima se diplomacija bavila u prošlosti. Također, na sastancima skupine G20 sudjeluje velik broj stručnjaka koji nisu diplomati. Osim vladinih dužnosnika ili predstavnika ministarstava vanjskih poslova, na međunarodnoj sceni sve je češće sudjelovanje specifičnih resornih ministara i stručnjaka, ali i predstavnika udruga civilnog društva i medija koji igraju važnu ulogu u kontekstu modernih društvenih odnosa.

Značajnu ulogu u diplomatskom pravu igraju diplomatski običaji. Oni ne spadaju u pravne norme, čije bi kršenje značilo kršenje međunarodnih zakona i propisa. No i običaj, kao i pravna norma, ima svoj obvezni dio, čije pak kršenje rezultira sankcijom. Prema tome, kršenje diplomatskih običaja ujedno je i kršenje diplomatske etike i znači diplomatsku nekorektnost i u pravilu za posljedicu ima narušavanje ugleda međunarodnog subjekta koji zastupa takvu praksu (Simoniti, 1994:18-19).

Pravila i norme diplomatskog i konzularnog prava rađala su se u višestoljetnoj praksi koja je prerasla u običajno pravo. Međunarodnopravni pisci, Gentilis, Grotius,

Bynkershoek, Vattel i drugi, zapisivali su i svojim su djelima oblikovali neka od važećih običajno-pravnih regula. Neka od tih pravila postala su dio domaćeg (unutarnjeg) prava pojedinih država, poput *Diplomatic Privileges Acta* iz 1708. godine, donesenog u vrijeme engleske kraljice Ane.

Tek je na Bečkom kongresu (1815.) učinjen prvi pokušaj kodifikacije diplomatskog prava donošenjem Bečkog pravilnika o stupnju diplomatskih predstavnika kojima je diplomatski poziv bio priznat kao zaseban u odnosu na onaj koji obavljaju političari i državnici. Potvrđeno je da je to zanimanje sa svojim pravilima i običajima. Popisani su svi običaji koji su dotad vladali i povijesnom upotrebom postali sastavni dio diplomatskog prava (Vukadinović, 1995:25) (Simoniti, 1994:7-8). Sljedeći pokušaj objedinjavanja bio je Protokol iz Aachena (1819.), kada je pridodan još jedan stupanj rangiranja diplomatskih predstavnika.

Na Panameričkoj konferenciji u Havani (1928.) donesena je Konvencija o diplomatskim agentima i konzulima. Proces je nastavljen u okviru organizacije Ujedinjenih naroda koja je 1947. godine osnovala Komisiju za međunarodno pravo, zaduženu, između ostalog, i za donošenje multilateralne konvencije o diplomatskim i konzularnim odnosima i imunitetima.

Neposredan povod za kodifikaciju diplomatskog prava bila je napetost odnosa između Jugoslavije i SSSR-a. Naime zbog stalnog kršenja diplomatskog imuniteta jugoslavenskih diplomata u SSSR-u Jugoslavija je na Općoj skupštini UN-a postavila pitanje nepovredivosti diplomatskih agenata i nesmetanog djelovanja veleposlanstava (Radović, 1990:15). Opća skupština prihvatila je inicijativu Jugoslavije da se pristupi kodifikaciji običajno-pravnih normi diplomatskog prava i naložila Rezolucijom 685 (VII) od 5. prosinca 1952. Komisiji za međunarodno pravo da pripremi kodifikaciju diplomatskog prava.

Rad na konvenciji potrajao je do 1961. godine, kada je potpisana Bečka konvencija o diplomatskim odnosima, a potom (1963.) i Bečka konvencija o konzularnim odnosima. U svom uvodu Bečka konvencija o diplomatskim odnosima podsjeća da od davnih vremena narodi svih zemalja priznaju status diplomatskog predstavnika (diplomatskog agenta), te da će pravila međunarodnog običajnog prava i nadalje uređivati pitanja koja nisu izričito uređena odredbama ove Konvencije (Berković, 1997:16).

Za aktivnosti gospodarske diplomacije osobito je značajan članak 3. Bečke konvencije o diplomatskim odnosima, koji govori o funkcijama diplomatske misije i navodi „...unapređivanje prijateljskih odnosa između države šiljateljice i države primateljice i razvijanje međusobnih gospodarskih, kulturnih i znanstvenih odnosa”.

Satow raščlanjuje i pojašnjava odredbe Bečke diplomatske i konzularne konvencije

o gospodarskim zadaćama diplomata i konzula pa navodi: „...ukoliko članak 3. Bečke diplomatske konvencije govori o promidžbi ‘gospodarskih odnosa’, članak 5. Bečke konzularne konvencije govori o promicanju ‘trgovinskih odnosa’, pa možemo zaključiti da je riječ o istom jer je danas trgovinske veze i aktivnosti teško razlučiti od gospodarskih. Razlika između diplomata i konzula na ekonomskom području djelovanja jest ta što diplomat djeluje na državnoj razini u svojoj promidžbi gospodarstva, a konzul djeluje na lokalnoj razini, odnosno promiče gospodarstvo vlastite zemlje na konzularnom području koje mu je dodijeljeno egzekvaturom“ (Satow, 1994.).

Možemo zaključiti da obje Bečke konvencije, koje kodificiraju diplomatsko, odnosno konzularno pravo, i danas diplomaciji svake zemlje omogućuju da se organizira, u skladu sa svojim materijalnim i organizacijsko-kadrovskim mogućnostima i prema modelu gospodarske diplomacije, u predstavljanju i zaštiti svojih gospodarskih interesa u zemlji primateljici na najbolji mogući način.

Ekonomska sredstva vanjske politike

U današnjem svijetu globalizacije, kada se gospodarstva cijeloga svijeta sve više povezuju i postaju međuovisna, ekonomska sredstva vanjske politike značajna su poluga utjecaja i kontrole nad procesima i događajima. S obzirom na prevladavajuću svjetsku ekonomsku doktrinu (neo)liberalnoga kapitalizma, koja je osobit zamah i globalnu sveobuhvatnost dobila nakon pada Berlinskog zida i kraha komunističkih režima (početkom devedesetih godina prošlog stoljeća), sva su svjetska gospodarstva više ili manje otvorenog tipa i podložna su globalnim trendovima. Gotovo da se više ne može odvojiti unutarnja ekonomska politika od vanjske jer su isprepletene i međusobno neraskidivo povezane.

Tako Baldwin još 1985. govori o „ekonomskom državištvu“ kao najvišem obliku ekonomskog državnog angažmana koji obuhvaća unutarnju i vanjsku ekonomsku politiku (Baldwin, 1985:39-40). Ekonomska vanjska politika uži je pojam i usmjerena je prema „van“, pa se često upotrebljava i kao sredstvo za postizanje vanjskopolitičkih (često i neekonomskih) ciljeva.

Za razliku od političkih sredstava – diplomacije – kojima neposredno komuniciraju tvorci vanjske politike, upućujući određene poruke, ekonomska sredstva usmjerena su prema najširim slojevima stanovništva i njihovu će primjenu vrlo brzo osjetiti svi, a ne samo tvorci vanjske politike. (Vukadinović, 2005.)

Ekonomska sredstva možemo grubo podijeliti u dvije skupine:

- sredstva koja se upotrebljavaju kada su odnosi normalni i kada se neka zemlja

nagrađuje, odnosno prima razne oblike ekonomske pomoći ili nagrade, i

- prisilna ekonomska sredstva kojima se pojedinu zemlju nastoji *disciplinirati*, odnosno navesti na neki od poželjnih oblika ponašanja.

U prvu skupinu svrstavamo: *inozemnu pomoć* (pokloni, zajmovi, krediti itd.), *pomoć u razvoju* (razvoj poljoprivrede, industrije, obrazovnog sustava itd.), *korištenje trgovinskih sporazuma i usmjeravanje trgovine* itd. Katkad se na prvi pogled ne vidi namjera da se takva pomoć pojedinoj zemlji koristi za politički utjecaj nad njezinom politikom i orijentacijom, no takva će se namjera prije ili poslije ipak pokazati jer država koja daje pomoć teži ostvarenju svojih vanjskopolitičkih ciljeva (Vukadinović, 2005.).

U drugoj su skupini tzv. prisilna ekonomska sredstva kojima se države nastoje upozoriti da se moraju pridržavati određenih pravila koja im nameće međunarodna zajednica. Tu možemo svrstati mjere kao što su: *bojkot, embargo i/ili prekid ekonomske pomoći*.

Ekonomska (razvojna) pomoć

Ekonomska ili razvojna pomoć predstavlja transfer sredstava vlade ili javne agencije jedne države ili skupine država prema vladi ili javnoj agenciji druge države. Takav prijenos smatra se pomoći isključivo ako ne uključuje nikakav oblik uzajamnosti, odnosno kupnje ili povrata sredstava (Economides i Wilson, 2001.).

Ekonomska ili razvojna pomoć, za razliku od ekonomskih sankcija, predstavlja namjeru države davateljice da davanjem pomoći pokuša utjecati na državu primateljicu ili promijeniti njezino ponašanje. Ono što ekonomske sankcije nastoje postići prijetnjama i kažnjavanjem, to davatelji pomoći nastoje postići: ponudama, obećanjima pomoći, stvarnim isporukama pomoći itd. Ono što je istovjetno, kako razvojnoj pomoći, tako i sankcijama, jest to da su to samo sredstva za postizanje nekog cilja, bilo gospodarskog ili političkog, a ponajmanje humanitarnoga karaktera (Baldwin, 1985:291-295).

Economides i Wilson (ibid., 125-126) navode četiri razloga zbog kojih se države odlučuju za razvojnu pomoć drugim državama:

1. politički i strateški planovi (primjer je Marshallov plan: najopsežniji plan razvojne pomoći kojim je SAD između 1948. i 1952. zapadnoeuropskim zemljama dodijelio oko 17 milijardi dolara, a cilj je bio te zemlje učiniti što više ekonomski ovisnima o SAD-u, ali i stvoriti uvjete za ekonomsko udruživanje Europe zbog opasnosti od Sovjetskog Saveza). Američki cilj bio je ekonomski i strateški (Benko, 1997:267);
2. poticanje međunarodnog ekonomskog razvoja (nakon Drugog svjetskog

rata pružana je pomoć mnogim zemljama kako bi se što prije oporavile od ratnih razaranja, a potom započele surađivati u liberalnom trgovinskom sustavu, a na korist razvijenih zemalja koje su pomoć pružale);

3. humanitarna pomoć (pomoć u slučajevima prirodnih katastrofa velikih razmjera; ova pomoć obično nije vezana uz neke obveze);
4. pomoć kao sredstvo za postizanje palete drugih ciljeva (borba protiv korupcije, borba za ljudska prava, razvoj demokratskih institucija i učinkovitog upravljanja u zemljama u tranziciji, kao i MMF-ova politika „strukturnog“ prilagođavanja, a u cilju preuzimanja zapadnih ekonomskih i političkih vrijednosti, kulture i načina razmišljanja i djelovanja).

U doba Hladnoga rata mnogi su upozoravali da ekonomska pomoć podupire autokratske režime manje razvijenih država, potpiruje regionalne sukobe i podupire neokolonijalizam. Štoviše, agencije koje su se trebale brinuti za raspodjelu pomoći najveći su dio sredstava potrošile same na sebe, odnosno svoj veliki birokratski aparat, a pomoć namijenjenu siromašnim zemljama trošile su na kapitalno intenzivne projekte koji su malo pomogli podizanju općeg životnog standarda stanovništva (Hook, 1996:4-6).

Stvari će svakako biti jasnije ukoliko imamo na umu da uspješan poslijeratni razvoj Njemačke, Japana, Koreje i Tajvana ni izdaleka ne bi bio takav da nisu primili izdašnu (razvojnu) pomoć od SAD-a. Cijela Zapadna Europa nakon Drugog svjetskog rata ovisila je upravo o Marshalllovom planu. Vrlo je slična situacija bila ona u Aziji, gdje je, prema procjenama, Japan primao oko 500 milijuna dolara godišnje u razdoblju od 1950. do 1970. godine. Južna Koreja primila je ekonomsku i vojnu pomoć u vrijednosti od 13 milijardi američkih dolara u razdoblju od 1946. do 1978., dok je Tajvan primio 5,6 milijardi dolara.

Sve razvijene zemlje pridaju važnost i odvajaju znatna sredstva za ekonomsku i razvojnu pomoć manje i najmanje razvijenim zemljama jer na taj način omogućuju njihov rast i razvoj, a u sveobuhvatnoj povezanosti svijeta (globalizacija) time stvaraju uvjete za povećanje opće potražnje i potrošnje. Time će ubuduće omogućavati i izvoz vlastitih proizvoda potaknut povećanjem svjetske potražnje.

Ekonomске sankcije

U međunarodnim odnosima neprekidno se javljaju krize koje se pokušavaju riješiti na različite načine. Ponajprije se daje prilika diplomaciji da svojim sredstvima i načinima pokuša riješiti nastalu situaciju i to uglavnom pregovorima, ali i nekim od

oblika političkih ili ekonomskih pritisaka.

Općim razvojem društva i njegove posvemašnje gospodarske međuovisnosti (globalizacija) države postaju osjetljive na gospodarske pritiske, te međunarodne ekonomske sankcije postaju sve značajniji dio vanjske politike pojedinih zemalja ili međunarodnih organizacija.

Međunarodne organizacije opravdavaju takve odluke ostvarenjem cilja kolektivne sigurnosti, a velike sile takvim postupcima ostvaruju svoje nacionalne interese, a i šire sfere utjecaja na manje razvijene zemlje i čitave regije.

Razni autori pojmom ekonomskih sankcija podrazumijevaju različite gospodarske mjere koje se međusobno razlikuju i opsegom i ciljevima koji se žele postići. Galtung (Galtung, 1976:378-416) govori o ekonomskim sankcijama kao o djelovanjima od strane jednog ili više međunarodnih aktera (engl. *the tenders*) prema jednoj ili više država (engl. *the receivers*) s namjerom kažnjavanja ciljnih država za nepravilno ponašanje ili s nakanom prisile da prihvate norme i oblike ponašanja koji su državi (ili međunarodnoj organizaciji) koja je uvela sankcije prihvatljivi i u skladu s očekivanjima međunarodne zajednice.

Hufbauer, Schott i Elliott (Hufbauer, Schott i Elliott, 1985.) govore o ekonomskim sankcijama kao o promišljenoj, od strane vlade potaknutoj i vođenoj mjeri ili prijetnji u smislu obustave trgovinskih ili financijskih odnosa. Onaj koji uvodi sankcije namjerava promijeniti određene elemente unutarne ili vanjske politike sankcionirane države.

Drezner (Drezner, 1999.) ekonomske sankcije smatra prijetnjom ili stvarnom obustavom gospodarske razmjene od strane jedne države ili koalicije država (engl. *the sender*) usmjerenima protiv neke druge države (engl. *the target*), a s namjerom da se ciljna država prisili na promjenu politike. Obustava gospodarske razmjene može sadržavati: trgovinske sankcije, bojkot, ukidanje ekonomske pomoći, zamrzavanje financijskih sredstava u inozemstvu ili uvođenja carina.

Povećana upotreba ekonomskih sankcija bilježi se u drugoj polovici 20. stoljeća, a to možemo protumačiti zamjenom vojnih prijetnji (i intervencija) ovim oblikom pritiska na vlade zemalja koje se ne ponašaju u skladu s normama koje je postavila i dogovorila međunarodna zajednica. Ipak moramo priznati da ekonomske sankcije rijetko postižu svoj cilj: političke promjene u sankcioniranoj zemlji, obustavljanje vojnih akcija, demokratizaciju, promjenu diktatorskih režima itd. Sankcije uzrokuju velike gospodarske gubitke i štete, i to ne samo sankcioniranoj zemlji već i široj međunarodnoj zajednici pa čak i povratno zemlji ili međunarodnoj organizaciji koja je sankcije uvela.

Brendiranje u gospodarskoj diplomaciji

Danas se govori o brendovima različitih vrsta koji predstavljaju svojevrsne uzore i označavaju visoke standarde na pojedinim područjima. Uz robne i marketinške brendove koji donose zaradu i dodatni profit svojim vlasnicima, danas i države nastoje postati brend. Pojedine civilizacijske, društvene i proizvodne tekovine nastoje se poistovjetiti s određenim nacijama i njihovim državnim zajednicama, pa tako raspoznajemo: francuske sireve i vina, njemačke automobile i tehničku robu, američki stil života, skandinavsku brigu za okoliš, egzotični turizam na dalekoistočnim destinacijama (Bali, Sejšeli itd.), švicarsko bankarstvo i mliječne slatkiše i slično.

„Brendiranje zemlje“ tako postaje promidžbena zadaća diplomacije pojedine zemlje, a uspješnost provedbe te zadaće određuje i uspješnost njezina međunarodnog pozicioniranja i ostvarivanja dodatnih prihoda na osnovi poznatog i priznatog brenda.

U današnjoj eri globalnih komunikacija i satelitskih televizijskih programa dostupnih diljem svijeta zapažamo trend „pričanja vlastite priče“, pa tako televizijske postaje velikih sila (BBC World, EuroNews, Sky News, CNN itd.), odnosno moćnih i bogatih zemalja, teže „upravljati svijetom“ pa svojim programima šalju poruke vlastitih civilizacijskih, kulturnih i gospodarskih obrazaca. Oni zapravo odašilju poruke o tome kakav bi trebao biti idealni uzorak društvene strukture, za kakve se vrijednosti (moralne, materijalne i ideološke) valja zalagati, kao i vlastitu interpretaciju svakodnevnih političkih i gospodarskih događanja u svijetu. Zemlje izvan zapadnoga kulturnoga kruga također su shvatile ovu nametnutu promidžbenu igru pa i same počinju emitirati slične programe koji promiču njihove civilizacijske vrijednosti (Al Jazeera, Xinhua, Asianet itd.).

Ekonomska diplomacija

Ekonomska diplomacija bavi se pitanjima ekonomske politike, kao primjerice pregovorima oko standarda međunarodne trgovine u okviru Svjetske trgovinske organizacije (WTO) ili neke druge međunarodne organizacije iz domene određivanja ekonomskih standarda (na regionalnoj ili globalnoj razini). Ekonomski diplomat također prati i izvještava o ekonomskim politikama u stranim zemljama i savjetuje svoju vladu kako se najbolje postaviti prema takvim politikama. Ekonomska diplomacija podrazumijeva upotrebu ekonomskih resursa kao nagradu ili kaznu (npr. ekonomske sankcije i/ili razvojna pomoć, op. a.), a u namjeri da se postigne određeni cilj vanjske politike. Takva djelatnost ponekad se naziva i „ekonomskim državištvom“ (engl. *economic statecraft*) (Berridge i James, 2001.).

Diplomati koji se bave takvim djelatnostima obično dolaze iz ministarstava vanjskih poslova matičnih zemalja (zemalja šiljateljica), ali često su regrutirani i iz drugih resornih ministarstava, poput ministarstva gospodarstva i/ili ministarstva trgovine i industrije, ovisno o modelu gospodarske diplomacije zemlje šiljateljice.

Diplomacija je, kao i politika, umjetnost mogućeg, a motivirana je interesima, pa je tako i ekonomska diplomacija motivirana ekonomskim interesima. Uklonimo li ekonomsku komponentu iz današnje diplomacije, ona ne bi bila u mogućnosti riješiti ni jedan od gorućih svjetskih problema i konfliktnih situacija koje oni stvaraju. To je uočio Guy Carron de la Carrière (Carron de la Carrière, 1998.) koji govori o gospodarstvima pojedinih zemalja koja postaju sve otvorenija, a međunarodna podjela rada toliko se intenzivirala da uloga ekonomske diplomacije postaje sve značajnija, potiskujući tradicionalne oblike (nasilnog) rješavanja sukoba među državama.

Rješavanju današnjih međunarodnih problema može se prići samo uz pomoć tradicionalnih diplomatskih sredstava koja su ojačana elementima ekonomske diplomacije jer je ekonomija ispred politike i nudi rješenja koja su bolja od političkih. Naime zemlja jačeg, moćnijeg i snažnijega gospodarstva, koja zauzima visoko mjesto na ljestvici svjetske konkurentnosti, pomoću svoje gospodarske snage i upotrebom sredstava ekonomske diplomacije uspješnije će ostvariti svoj cilj što većeg udjela u svjetskom BDP-u (i većeg blagostanja za svoje stanovništvo), služeći se ekonomskim sredstvima, a ne sredstvima sile i osvajanja tuđih teritorija. Izravnim stranim ulaganjima, prodajom robe i usluga, plasiranjem financijskoga kapitala postižu se mnogo bolji i povoljniji učinci od upotrebe sile, otimanja tuđeg teritorija i drugih kolonijalnih metoda koje pripadaju prošlosti.

Početak 21. stoljeća nestale su i ideološke razdjelnice koje su tijekom 20. stoljeća djelovale na odnose među državama. Naime nakon Drugog svjetskog rata uspostavljena su dva ideološki suprotstavljena bloka zemalja (Istok i Zapad) s različitim sustavima: *kapitalizmom na Zapadu i planskom ekonomijom na Istoku*, pa nije bio moguć slobodan protok roba, kapitala, ideja, tehnologije i ljudi u oba smjera, kao što je to danas slučaj. Oba sustava djelovala su neovisno i bilo je malo robne razmjene među njima. U takvim okolnostima od slabog je utjecaja bila i ekonomska diplomacija. Takva je situacija potrajala sve do rušenja Berlinskog zida i oslobađanja silnica koje su postupno, tijekom 90-ih godina prošlog stoljeća, dovele do procesa globalizacije.

Danas gospodarski činitelji neprestano dobivaju na važnosti u vanjskim politikama svih zemalja. Sve veća međunarodna podjela rada, danas nazvana globalizacijom, sve više uvezuje nacionalne ekonomije u jednu međuovisnu cjelinu i samo se ekonomskim sredstvima može djelovati u takvom okruženju, braneći svoje nacionalne interese i probitke svojih nacionalnih gospodarstava.

Kako bi se uspješno branili vlastiti interesi u međunarodnim odnosima, potrebno je predvidjeti pojedine događaje i situacije, te djelovati na vrijeme kako bi se njima okoristilo, a istodobno izbjegli gubici i/ili štete koji mogu nastati po nacionalnu ekonomiju. U tome je najuspješniji SAD kao najveća svjetska ekonomija i vođa u globalnoj ekonomskoj diplomaciji.

Financijski i gospodarski potencijal koji posjeduje SAD, uz dolar kao svjetsku valutu i njihovo najjače „strateško ofenzivno oružje“, omogućili su im da sredstvima *ekonomske diplomacije* ostvare veliku većinu vanjskopolitičkih ciljeva. Ono što nisu uspjeli na taj način probali su, naravno, ostvariti oružjem (što nije naša tema), ali čini se da su ekonomske metode bile mnogo uspješnije od vojnih. To se osobito odnosi na drugu polovicu dvadesetog stoljeća i početak dvadeset i prvog.

Komercijalna diplomacija

Komercijalna diplomacija obuhvaća djelatnosti diplomatskih (i konzularnih) predstavništava kojima se poslovnom i financijskom sektoru zemlje šiljateljice pomaže u nastojanjima da ostvari gospodarski uspjeh u skladu s općim razvojnim ciljevima zemlje. Takva djelatnost uključuje promidžbu stranih ulaganja (u oba smjera) i trgovinskih odnosa. Važan dio djelatnosti komercijalnog diplomata predstavlja rad na prikupljanju informacija o izvoznim mogućnostima, povoljnim prilikama za ulaganja, kao i organizacija i pružanje gostoprimstva poslovnim izaslanstvima iz zemlje šiljateljice.

Komercijalni diplomati najčešće su državni službenici, ali mogu biti i predstavnici gospodarskih komora, pridodani diplomatsko-konzularnim predstavništvima kao vršni poznavatelji gospodarskih prilika u zemlji primateljici.

Feltham (Feltham, 1996.) razlikuje ekonomski i komercijalni odjel diplomatsko-konzularnog predstavništva, ističući kako komercijalnom odjelu pripadaju zaduženja u pogledu promidžbe trgovinskih odnosa sa zemljom primateljicom (uvoz i izvoz), pomaganja i informiranja poslovnih ljudi o poslovnim mogućnostima, savjetovanja iz oblasti zakona i propisa (koji se odnose na poslovanje, ulaganja, carine i trgovinu).

Profesor Kishan Rana (Rana, 2002.) pomno opisuje postupke i metode kojima se služi komercijalna diplomacija u svom svakodnevnom radu:

1./ Analiza.

Razumijevanje gospodarske dinamike u zemlji primateljici prvorazredan je zadatak koji uključuje uvid u glavne parametre domaće ekonomije. Analiza uvoza i izvoza i

glavnih regija s kojima se vanjskotrgovinska razmjena odvija, glavne karakteristike stranih ulaganja, tehnološka snaga zemlje primateljice, djelatnosti konkurenata (aktualnih i potencijalnih), kao i njihov utjecaj na izvoz zemlje šiljateljice na domaće tržište, te sve druge relevantne gospodarske aktivnosti zemlje primateljice predmet su proučavanja.

2./ Izrada osnovnih informativnih materijala.

Izrada osnovnih pisanih materijala o zemlji primateljici korisna je iz brojnih razloga. Olakšava razumijevanje osnovnog ekonomskog profila zemlje, označava glavne gospodarske pokazatelje, organizaciju ekonomije, poreze, carine i carinsku politiku općenito, bankarske i financijske institucije, sustav rješavanja poslovnih sporova i arbitraže, način poslovne organizacije, glavne uvozne i izvozne aktere i slično.

Nadalje, takvi materijali služe kao osnovna informacija za komercijalne upite poslovnih subjekata iz zemlje šiljateljice, mogu se postaviti i kao *website* (a kao javni interaktivni informativni materijal lakše je prikupiti povratne informacije i neprestano ga poboljšavati i obnavljati). Moguća je usporedba sa sličnim materijalima drugih diplomatsko-konzularnih predstavništava (primjer su pisani profili pojedinih zemalja koje izrađuje US Commerce Department – Ministarstvo trgovine SAD-a, a služe kao pouzdan standard u izradi takvih materijala). Izrađuju se i specifični komercijalni izvještaji (engl. *commercial briefing notes*) koji se pišu za poznate naručitelje, obrađuju pojedine tržišne segmente za konkretne proizvode te analiziraju konkurenciju i njihov tržišni udio, kao i marketinške taktike koje upotrebljavaju.

3./ Opseg rada

Gospodarski subjekti zemlje primateljice koji već posluju sa svojim partnerima iz zemlje šiljateljice, ili su vezani zajedničkim ulaganjima, predstavljaju dobru osnovicu i primjer za širenje suradnje i na druge tvrtke koje su potencijalno zainteresirane za takvu suradnju. Razne poslovne asocijacije, lobističke skupine, parlamentarci, akademska zajednica, mediji, specijalisti u znanosti i tehnologiji i jedinice lokalne političke (samo)uprave također su akteri na koje treba djelovati sa svrhom unapređenja gospodarske suradnje sa zemljom primateljicom.

4./ Timski rad

Iako su radni zadaci unutar diplomatsko-konzularnog predstavništva precizno raspoređeni po područjima (politički, konzularni, kulturni, gospodarski itd.), ipak je moguće postići sinergistički učinak mobilizacijom ukupnog osoblja predstavništva

(tzv. metoda *task force*) oko nekog određenog programskog zadatka, primjerice izvozne promidžbe nekog od prioritetnih proizvoda. Pritom se mogu angažirati i vlastiti državljani koji su na nekom utjecajnom i važnom položaju u zemlji primateljici, poput uglednih poslovnih ljudi, tehničkih stručnjaka, intelektualaca itd. Šef predstavništva mora takve akcije predvoditi vlastitim primjerom i poticanjem da se svaki ostvareni kontakt bilo kojeg člana radnog tima iskoristi za gospodarsku promidžbu vlastite zemlje.

5./ Izaslanstva

Klasična metoda promicanja međunarodne trgovine, ulaganja i ostalih oblika međunarodne razmjene svakako je organizacija poslovnih izaslanstava u oba smjera. Priprema i organizacija takvih izaslanstava zahtijeva pomnu pripremu i pronalaženje poslovnih partnera koji pokazuju ozbiljne namjere za sklapanje poslovnih ugovora unaprijed (engl. *matchmaking*). Ozbiljna i pomna organizacija takvih susreta moguća je samo ukoliko već postoje pisani informativni materijali, tržišne analize i ostali relevantni podaci o poslovnim mogućnostima koji se unaprijed dostavljaju zainteresiranim stranama. Važna djelatnost komercijalnog diplomata nakon obavljenog također je posjet izaslanstvu (engl. *post-visit-follow-up*).

6./ Promidžba zemlje

Svi aspekti djelovanja komercijalne diplomacije obuhvaćeni su zajedničkim nazivnikom „promidžbe zemlje“, odnosno svih djelatnosti koje se poduzimaju radi promidžbe trgovine i ulaganja te transfera tehnologije, ali i drugih područja poput stvaranja pozitivnog ozračja u medijima zemlje primateljice u pogledu općeg imidža zemlje šiljateljice. Takva djelatnost obično se poduzima i radi privlačenja turista i/ili izgradnje institucionalnih veza radi razvoja suradnje u oblasti znanosti i zajedničkih istraživanja te obrazovne suradnje.

Zaključak

Uspješnim nastupom pojedine zemlje u međunarodnim organizacijama, na regionalnoj, plurilateralnoj i multilateralnoj razini, u globalnim razmjerima, kao i putem sustava UN-a, *ekonomska diplomacija* pozicionira zemlju u međunarodnim odnosima, a *komercijalna diplomacija* na bilateralnoj razini promiče proizvode i usluge, povećava izvoz, pomaže brendiranju zemlje i pridonosi gospodarskom i socijalnom rastu i napre-

tku. Tako obje komponente gospodarske diplomacije, *ekonomska i komercijalna*, djeluju u sinergiji, pozicioniraju zemlju u međunarodnom okruženju i pridonose njezinu ekonomskom rastu i napretku. Organizacijski oblik koji pojedine zemlje koriste u tome procesu nazivamo *modelom gospodarske diplomacije*.

Literatura

- Baldwin, David Allen, *Economic Statecraft*, Princeton University Press, 1985.
- Bayne, Nicholas; Woolcock, Stephen, *The New Economic Diplomacy*, Ashgate, London, 2007.
- Benko, Vlado, *Znanost o mednarodnih odnosih*, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, 1997.
- Berridge, G. R., *Machiavelli*; Berridge, G. R.; Keens-Soper, Maurice; Otte, T. G. (ur.), *Diplomatic Theory from Machiavelli to Kissinger*, Palgrave, Houndmills, Basingstoke, Hampshire i New York, 2001., str. 1-32
- Berković, Svjetlan, *Diplomatsko i konzularno pravo*, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb, 1997.
- Guy Carron de la Carriere, *La diplomatie economique. Le diplomate et le marche*, Economica, Pariz, 1998.
- Drezner, Daniel W., *The Sanctions Paradox: Economic Statecraft and International Relations*, Cambridge University Press, 1999.
- Economides, Spyros; Wilson, Peter, *The Economic Factor in International Relations*, I.B.Tauris, London, 2001.
- Feltham, R. G., *Diplomatski priručnik*, Naklada Zadro, Zagreb, 1996.
- Galtung, Johan, "On the Effect of International Economic Sanctions", *World Politics*, Princeton University Press, 1976.
- Hook, W., Steven, "Introduction: Foreign Aid in a Transformed World", u S. W. Hook (ur.), *Foreign Aid Toward the Millennium*, Lynne Rienner Publishers, Boulder, 1996.
- Hufbauer, G. C.; Schott, J. J.; Elliott, K. A., *Economic Sanctions Reconsidered: History and Current Policy*, Institute for International Economics, Washington DC, 1985.
- Pollins, B. M., "Does trade still follow the flag?", *American Political Science Review* 83, str. 465-480, 1989.
- Rana, Kishan, *Bilateral Diplomacy*, Diplo Foundation, Malta i Ženeva, 2002.
- Rose, A. K., "The foreign service and foreign trade: embassies as export promotion", *World Economy* 30, str. 22-38, 2007.

Saner, Raymond; Lichia, Yiu, "International Economic Diplomacy: Mutations in Post-Modern Times", *Discussion Papers in Diplomacy*, Netherlands Institute of International Relations 'Clingendael', 2003.

Simoniti, Iztok, *Diplomatsko pravo*, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, 1994.

Satow, Ernest Mason, Sir (ur. Lord Gore-Booth), *Satow's Guide to Diplomatic Practice*, (5. izdanje), Longman, London i New York, 1994.

Vukadinović, Radovan, *Teorije vanjske politike*, Politička kultura, Zagreb, 2005.

Summary

The term economic diplomacy has established itself in the Croatian literary expression as an umbrella term for all the activities of the national state to protect and promote its own economic interests in the international environment. Under the broader concept of economic diplomacy we distinguish the activities within the economic and then the commercial diplomacy. The economic means of foreign policy is divided in the two largest groups: economic (development) aid and economic sanctions. Contrary to these traditional concepts, we have a newer phenomenon called: 'country branding'. Some countries use different systems of organization to promote their economic interests in the global environment, and such a system is called a model of economic diplomacy.

Keywords: economic diplomacy, economic and commercial diplomacy, economic aid and sanctions, branding the country, the national model of economic diplomacy.

recenzije,
prikazi,
obavijesti

Hanns-Seidel-Stiftung i Diplomatska akademija
Javna diplomacija: imidž nacije i brendiranje

mVPEI, Zagreb, 2012., 189 str.; ISBN 978-953-95835-1-2

Zbornik radova *Javna diplomacija: imidž nacije i brendiranje* predstavlja sveobuhvatan pregled dvaju okruglih stolova koji su održani u Zagrebu 3. svibnja pod nazivom „Javna diplomacija, nacionalni imidž i brendiranje“ i 14. prosinca 2011. pod nazivom „Javna diplomacija: kulturna diplomacija, imidž nacije i brendiranje“. Okrugli stolovi organizirani su u suradnji njemačko-bavarske političke zaklade Hanns-Seidel-Stiftung i Diplomatske akademije Ministarstva vanjskih i europskih poslova, a kako bi se potaknula svijest o važnosti javne diplomacije, posebice u trenucima kada se bliži ulazak Hrvatske u Europsku Uniju. Osim izvještaja s okruglih stolova, zbornik koji je priredila ravnateljica ureda zaklade Hanns Seidel Aleksandra Markić Boban sadrži i uvodni rad dr. sc. Bože Skoke, docenta na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, pod nazivom „Važnost brendiranja države i uloga javne diplomacije u suvremenim međunarodnim odnosima – hrvatske mogućnosti i neiskorištene prilike“.

Zaklada Hanns-Seidel otvorila je svoj ured u Hrvatskoj 1. ožujka 1997., a njezino je djelovanje usmjereno na podupiranje hrvatskog ulaska u EU. Od samog otvaranja ureda zaklada surađuje s Diplomatskom akademijom Ministarstva vanjskih i europskih poslova. Plod njihove suradnje mnoge su aktivnosti, između ostalog seminari za mlade diplomate „Europski integracijski procesi“, seminari retorike na njemačkom jeziku i radionica za rukovoditelje u diplomaciji. Okrugli stolovi na temu javne diplomacije, imidža nacije i brendiranja organizirani su prvi put 2004. i 2005. godine, a potreba za osvješćivanjem tih tema prisutna je i dalje.

Okrugli stol „Javna diplomacija, nacionalni imidž i brendiranje“ započeo je isječkom iz filma *Zagreb ganz persönlich* (hrv. *Zagreb sasvim osobno*) autorica Anike Rešetar i Ksenije Foretić u kojemu se moglo vidjeti na koji način Nijemci doživljavaju Zagreb i Hrvatsku. Uslijedilo je uvodno izlaganje ravnateljice Aleksandre Markić Boban. Prisutnima se potom obratio Ulrich Kleppmann, predstavnik zaklade Hanns Seidel za Mađarsku, Hrvatsku i Slovačku. Njegova Ekscelencija dr. Bernd Fischer, veleposlanik Savezne Republike Njemačke, u svom je uvodnom govoru istaknuo dobar smjer kojim se kreće hrvatska diplomacija. Uslijedila su obraćanja dr. sc. Mladena Andrića, ravnatelja Diplomatske akademije MVPEI RH, te zatim mr. sc. Andreja Plenkovića,

državnog tajnika MVPEI-a. Oboje su se složili kako je ulazak u EU korak naprijed za Hrvatsku.

Prva panel-rasprava pod nazivom „Javna diplomacija: komuniciranje sa stranom javnošću“ okupila je sljedeće sudionike: prof. dr. Alana Henriksona, The Fletcher School of Law and Diplomacy, Ulricha Kleppmanna, predstavnika zaklade Hanns Seidel za Mađarsku, Hrvatsku i Slovačku, mr. sc. Sanju Bach, glasnogovornicu ministarstva financija te mr. sc. Andreja Plenkovića, državnog tajnika MVPEI-a.

Kada je riječ o nacionalnom imidžu i brendiranju, panel-rasprava ukazala je na nekoliko ključnih pretpostavki za imidž Hrvatske. Prije svega, brendiranje države složen je proces u koji bi se trebale uključiti institucije i agencije za odnose s javnošću. Također, preduvjet uspješne javne diplomacije, ali i brendiranja Hrvatske, jest stvaranje slike o sebi samima te njezino kvalitetno predstavljanje drugima. U tom smislu suradnja s Europskom Unijom, SAD-om, NATO-om i susjednim zemljama čini bitnu sastavnicu spomenutog procesa.

Sudionici druge panel-rasprave, dr. sc. Mladen Andrić, ravnatelj Diplomatske akademije MVPEI RH, novinar Ante Gavranović, docent dr. sc. Božo Skoko i dr. Daniela Angelina Jelinčić s Instituta za međunarodne odnose u Zagrebu, govorili su o temi brendiranja i imidža Hrvatske.

S jedne strane ukazano je na negativnu političku i gospodarsku sliku Hrvatske u medijima, a s druge na medijski pozitivno popraćena područja znanosti, kulture, turizma i sporta. Kada je riječ o predodžbi zemalja bivše Jugoslavije, zaključeno je kako Hrvatsku istočni susjedi doživljavaju kao kulturnu zemlju. No u zapadnim je zemljama još uvijek nedovoljno prepoznatljiva. Upravo je oblikovanje privlačne i originalne priče uočeno kao ključno za kvalitetno brendiranje i prepoznatljivost Hrvatske.

Okrugli stol s tematskog područja javne diplomacije pod nazivom „Kulturna diplomacija – imidž nacije i brendiranje“ započeo je pozdravnim govorom Aleksandre Markić Boban, a zatim su se sudionicima obratili dr. sc. Mladen Andrić te Njegova Ekselencija dr. Bernd Fischer.

Ulrich Kleppmann, predstavnik zaklade Hanns Seidel za Mađarsku, Hrvatsku i Slovačku, najavio je temu kulturne diplomacije te pozvao sudionike na prvu panel-raspravu. Njegova Ekselencija Wieslaw Tarka, veleposlanik Republike Poljske, zatim ravnateljica Goethe Instituta u Zagrebu, Katrin Ostwald-Richter, Georg Christian Lack, direktor Austrijskog kulturnog foruma, i novinar Bayernkuriera, dr. Heinrich Maetzke, ukazali su na europska iskustva i slučajeve uspješne kulturne diplomacije Poljske, Njemačke i Austrije.

Upravo je ta rasprava pružila odličan uvod drugoj panel-raspravi pod nazivom „Kulturna diplomacija: pogled iz Hrvatske“. Sudionici rasprave, dr. sc. Božo Skoko, dr. sc. Daniela Angelina Jelinčić iz Instituta za međunarodne odnose u Zagrebu, glavni tajnik Matice hrvatske Zorislav Lukić, mr. sc. Nina Obuljen, državna tajnica u Ministarstvu kulture RH, i Petar Barišić, načelnik samostalne službe za Hrvate u inozemstvu iz MVPEI-a, složili su se kako Hrvatska ima potencijala na području kulture, ali je on zasad nedovoljno prepoznat u svijetu, a jedan je od razloga za to strateška nedjelotvornost.

Posljednja je panel-rasprava naslovljena kao „Kulturna diplomacija: iskustva iz struke“ pružila priliku za dijagnozu aktualnog stanja hrvatske kulture. Sugovornici diskusije, dizajner Davor Bruketa, fotograf Damir Fabijanić, povjesničar umjetnosti Miroslav Gašparović, muzikologinja Seadeta Midžić i muzeolog Tomislav Šola, zaključili su kako hrvatskoj trebaju jasne i organizirane smjernice kulturne diplomacije.

Uvaženi sudionici okruglih stolova pružili su pregledan uvid u velik broj tema koje se tiču javne diplomacije. Budući da je riječ o izuzetno širokom i složenom području, najavljene su daljnje rasprave usmjerene prema odnosima diplomacije, znanosti, civilnog društva i medija.

Hrvoje Jakopović

**Daron Acemoglu & James A. Robinson,
Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity
and Poverty, Crown Business, New York, 2012, 529 p.**

Daren Acemoglu (profesor ekonomije na MIT-u) i James A. Robinson (politolog na Sveučilištu Harvard) odlučili su čitateljstvu predstaviti vrlo intrigantnu knjigu u kojoj se kroz 15 poglavlja provlači nekoliko središnjih teza vezanih uz političku ekonomiju razvoja obogaćenih nizom primjera. Acemoglu i Robinson vode nas na uzbudljiv put diljem šest kontinenata i kroz različita povijesna razdoblja od neolitskih civilizacija pa sve do suvremenih previranja u brzorastućim ekonomijama poput Brazila i Kine. Knjiga je vrlo važna jer predstavlja povratak političkoj ekonomiji i njezinoj pravoj suštini: razvoju političkih i ekonomskih institucija. Ovo je uistinu hvalevrijedan pothvat u eri kada se politekonomska rasprava srozala na besplodnu debatu između pristaša teze o promašaju tržišta naspram promašaja države koja je dugo tinjala i doživjela svoju punu manifestaciju izbijanjem globalne financijske i ekonomske krize. Teza o važnosti ekonomskih i političkih institucija kao ključnih faktora razvoja neke zemlje i nije naročito nova. O tome su ekstenzivno pisali Kenneth Sokoloff i Stanley Engerman, a najznačajniji članak posvećen razlozima uspjeha Sjeverne Amerike u odnosu na Južnu Ameriku svakako je *Factor Endowments, Inequality, and Paths of Development Among New World Economies*. Ono što je novo svakako je izrazito širok raspon primjera koji trebaju potvrditi središnju hipotezu Acemoglua i Robinsona, da su otvorene političke i ekonomske institucije u odnosu na one izrabljivačkog karaktera središnje u objašnjenju moći, prosperiteta i siromaštva različitih nacija diljem svijeta. Premda Sokoloff i Engerman ne pripisuju incijalnoj raspoloživosti faktora proizvodnje deterministički utjecaj na razvoj političkih i ekonomskih institucija ipak je vidljivo da Acemoglu i Robinson težom o tome da je i Peru mogao imati ulogu kolonizatora Europe kontigenciji pripisuju puno veće značenje. Naravno da takav stav umanjuje prediktivnu vrijednost njihove teorije što autori pravdaju njezinom korisnošću u pristupu policy analize s obzirom da joj je glavni cilj izbjeći loše policy savjete temeljene na netočnim hipotezama o funkcioniranju institucija.

Acemoglu i Robinson smatraju da su otvorene političke i ekonomske institucije one koje omogućavaju širok stupanj participacije različitih aktera u procesu donošenja odluka, pluralističku disperziju moći kao i mogućnost kreativne destruk-

cije koja omogućava cirkulaciju elita i proliferaciju novih ideja. Naspram takvih institucija stoje izrabljivačke institucije koje manjini omogućavaju bogaćenje i akumuliranje političke moći nauštrb isključene većine, sprječavaju tehnološke promjene koje narušavaju status quo, stvaraju monopole i posebne privilegije te potiču konflikt oko kontrole rente u ekonomiji podešenoj na izvlačenje rente umjesto povećanja veličine „ekonomskog kolača“. Pri tome autori u nekoliko uvodnih poglavlja pokušavaju osporiti konkurentske hipoteze koje bi mogle objasniti tu razliku i tu si daju mnogo više truda u odnosu na Sokoloffa i Engermana. Te konkurentske hipoteze obuhvaćaju geografske faktore, ulogu religije i kulturnih faktora i ulogu neznanja. U odnosu na prvu hipotezu, ulogu geografskih faktora i klime, autori čine klasičnu studentsku pogrešku odabira slučajeva na temelju ovisne varijable. U želji da pobiju zaključke Jeffreya Sachsa o ključnoj ulozi tropskih bolesti i utjecaja tropske klime na nižu stopu poljoprivredne produktivnosti zemalja u tropskim geografskim širinama, autori navode primjere Singapura, Malezije, Bocvane. Međutim, na svaki prethodno spomenuti primjer uspješnih nacija s otvorenim političkih i ekonomskim institucijama dolazi nekoliko suprotnih primjera. Osim toga, autori ističu primjer Bocvane kao uspješne subsaharske zemlje oslanjajući se isključivo na podatke o ekonomskom rastu dok zanemaruju činjenicu da se zbog epidemije AIDS-a očekivana životna dob smanjila za više od 25 godina od 1990. godine. Najoštrije i najuvjerljivije razračunavanje s konkurentskim hipotezama vidljivo je prilikom seciranja nacionalne kulture i religije u sklopu kojega autori navode niz oprečnih primjera razvoja/ne-razvoja gdje se praktički radi o homogenim etničkim i religijskim skupina smještenima u potpuno različite institucionalne kontekste. To je evidentno kontrastiranjem primjera Sjeverne i Južne Koreje, Istočne i Zapadne Njemačke, grada Nogalesa u Arizoni i Nogalesa u meksičkoj državi Sonora, a tu bi svakako mogli još pridodati primjer Kineza u Hongu Kongu, Singapuru i Macau u odnosu na Kineze u NR Kini, pogotovo prije ekonomske liberalizacije Kine. U ovom slučaju autori najuvjerljivije argumentiraju važnost poticaja za određeno ponašanje ili suzdržavanje od takvog ponašanja. Osvješćivanje činjenice da specifičan set političkih i ekonomskih institucija može preko noći konfiscirati, nacionalizirati ili na bilo koji drugi način uzurpirati vlasnička prava ili ono što podrazumijevamo pod vladavinom prava svakako destimulira štednju, investicije i tehnološke inovacije. Govoreći o ulozi neznanja autori poprilično podcjenjuju ulogu neznanja u zaostalosti pojedinih zemalja i implicite smatraju da je u globaliziranome svijetu znanje o lošim i dobrim institucijama poprilično raspršeno i dostupno. Nasuprot tome, oni inzistiraju na tezi da interesi elita koje vladaju izrabljivačkim institucijama onemogućavaju laku top-down ili bottom-up promjenu prema inkluzivnim i otvorenim političkim institucijama, a onda i ekonomskim institucijama. Međutim, interesi nisu unaprijed fiksni i predeterminirani,

već ih oblikuju i različite ideje o tome kako elite percipiraju sebe i svoju ulogu u svijetu, što žele postići i kako svijet uopće funkcionira. Uzmimo kao primjer autoritarni režim koji gubi legitimitet i koji može odabrati dva različita puta da ga sačuva: ekonomska liberalizacija i ekonomski rast temeljen na izvozu uz očuvanje političkog monopola ili jačanje represivnog aparata i stvaranje klijentelističko-patronske odnosa. Različiti put kojega su prešle arapske naftne monarhije i azijski tigrovi svakako predstavljaju primjer različite procjene vladajućih elita. One su često bazirane na pogrešnoj mentalnoj računici koja emanira iz različitog korpusa znanja i ideja odgovornih za drugačiju procjenu vlastitog interesa. Dakle, vidljivo je da autori u pokušaju što elegantnijeg zaokruživanja svojeg središnjeg argumenta o inkluzivnim i otvorenim političkim i ekonomskim institucijama implicite marginaliziraju određena konkurentna objašnjenja.

Knjiga u sklopu priče o evoluciji političkih i ekonomskih institucija povlači korisnu analogiju sa novijim zaključcima iz evolucijske biologije. Autori navode da različiti biološki entiteti imaju svoju logiku razvoja koja je često inkrementalna, ali koja može lako biti prekinuta mutacijom koja razvoj organizma usmjerava prema sasvim novoj trajektoriji. Isto je moguće opaziti kroz povijesnu studiju različitih političkih entiteta na kojima se lome silnice unutarnje logike institucionalnog razvoja (ovisnosti o prijednom putu) i ključnih prijelomnica. U povijesti Zapadne Europe autori svakako navode Crnu smrt (epidemiju kuge u 14. stoljeću), pojavu atlantske trgovine i posljedično nastajanje industrijske revolucije. Pojava Crne smrti imala je sasvim različit utjecaj na feudalna društva Zapadne i Istočne Europe. U oba dijela Europe epidemija je odnijela živote oko pola populacije, ali su elite u interakciji sa širim društvenim slojevima proizvele sasvim drugačiju trajektoriju razvoja. U Istočnoj Europi bilo je manje gradova (*Stadtluft mach frei*), posjedi feudalaca bili su površinom veći, seljaci slabije organizirani zbog veće raspršenosti stanovništva. Stoga su feudalne elite na zahtjev za višim nadnicama kmetova u kontekstu manjka radne snage izazvane epidemijom odgovorile represijom te povećanjem i konsolidacijom svojih posjeda. S druge strane i engleske feudalne elite imale su istu namjeru, ali je nisu uspjele implementirati, pogotovo nakon pobune seljaka pod vodstvom Wata Tylera čiji ustanak je imao puno bolje predispozicije za uspjeh zbog navedenih prepreka u načinu organizacije feudalnog društva u Istočnoj i Zapadnoj Europi. Na takvu početnu situaciju nadovezuje se pojava atlantske trgovine i jačanje novih slojeva trgovaca, obrtnika i *gentryja*. Koalicija takvih interesa u konačnici je rezultirala svrgavanjem dinastije Stuarta i eliminacijom najgorih oblika izrabljivačkih institucija pod kapom monarhije. Prema mišljenju autora Slavna revolucija iz 1688. svakako je ključni događaj koji je stvorio pogodan teren za nastanak industrijske revolucije zbog pojave vlasničkih prava i pomaka prema parlamentarnoj

demokraciji. Pojavu parlamentarne demokracije osim konfliktom oko političke i ekonomske moći između engleskih elita autori objašnjavaju i važnom oprekom u procesu kolonijalizacije ostatka svijeta. Dok su Španjolci i Portugalci prvi stigli u područja gdje je bilo mnogo zlata i gusto naseljenog domorodačkog stanovništva poput Inka, Maya i Azteka; Englezi su kasnili s kolonizacijom i nisu imali pristup takvim područjima. Raspršeno domorodačko stanovništvo u SAD-u, Kanadi i Australiji nije bilo pogodno za organizaciju robovskog rada na velikim plantažama premda su prvi puritanski naseljenici i Virginia Bay Company imali sličnu zamisao kao Španjolci i Portugalci. Izostanak takvih okolnosti omogućio je pojavu otvorenih političkih i ekonomskih institucija pogodnih za nastanak novog trgovačkog sloja koji nije bio podložan monopolu krune nad trgovinom, kao što je to bio slučaj sa dvije Iberske nacije. Današnje razlike u ekonomskoj nejednakosti između zemalja diljem svijeta autori pripisuju činjenici da nacije koje nisu imale iole zametak inkluzivnih političkih i ekonomskih institucije početkom 19. stoljeća nisu ulovile priključak procesu modernizacije industrijske revolucije. Stoga je to glavni razlog zbog kojeg se danas nalaze tu gdje jesu, stagniraju ili tonu. Zaostalost Istočne Europe elegantno je objašnjena protivljenjem carskih elita ekspanziji željeznica i industrijalizaciji što je vidljivo u izjavi Metternichova pomoćnika Friedricha von Gentza koji je na pitanje o socijalnoj reformi odgovorio protupitanjem: „Kako bi mi u tom slučaju vladali podanicima?“ Acemoglu i Robinson su naravno vrlo oprezni kad govore o potrebnom stupnju pluralizma jer smatraju da je za prosperitet potrebno posjedovati umjerenu razinu političke centralizacije i monopola legitimne fizičke prisile što kontrastiraju sa fragmentiranim političkim zajednicama diljem subsaharske Afrike poput Kongoa i Sijera Leonea.

U knjizi su vrlo zanimljivo objašnjeni koncepti pozitivne i negativne povratne sprege između otvorenih i izrabljivačkih političkih i ekonomskih institucija. Institucije otvorenog tipa u procesu kreativne destrukcije zadržavaju stabilizatore važne za održavanje pluralizma i pri tome autori naglašavaju pojavu novih društvenih skupina s novim idejama i drugačijom ekonomskom pozadinom, različite interesne skupine od kojih niti jedna nije dovoljno jaka da učini pomak prema izrabljivačkim institucijama i političko predstavništvo koje ograničava manevarski prostor vladajućim elitama. U takvoj situaciji kad vladajuće elite kontroliraju manji dio ekonomskog i političkog života postoji i manji ulog kojeg gube promjenom elita pa se ublažava konflikt oko raspodjele moći i stvara preduvjet za postizanje demokratskog konsenzusa. U situaciji negativne povratne sprege entiteti pod kontrolom izrabljivačkih političkih institucija vrlo teško čine pomak prema demokratizaciji, pluralizmu i ekonomskom razvoju. Jedno od objašnjenja je svakako željezni zakon oligarhije Roberta Michaela demonstriran

na primjeru Sijera Leonea i južnjačkih država SAD-a do izglasavanja Civil Rights Acta. U slučaju Sijera Leonea autori navode primjer izrabljivačkih institucija naslijeđenih od britanske kolonijalne administracije poput državne komisije koja ima monopol na izvoz i prodaju određenih primarnih sirovina, a koje su našle svoju ulogu u sasvim novom kontekstu post-kolonijalnog režima Siaka Stevensa koji ih je koristio za obespripravljanje konkurentskih etničkih skupina. Vrlo je zanimljivo kako autori uz pomoć izrabljivačkog institucionalnog nasljeđa i nedostatka pluralizma koji bi se manifestirao u širokoj koaliciji usmjerenoj prema istinskoj reformi takvih institucija objašnjavaju reprodukciju starih institucionalnih obrazaca čak i kad su nove elite deklarativno usmjerene na revolucionarne promjene u odnosu na stari režim. Eklatantan primjer svakako je Robert Mugabe koji je od borca protiv bjelačkog apartheida evoluirao prema diktatoru koji besramno osvaja 100 000 zimbabveanskih dolara na državnoj lutriji.

Knjiga *Why Nations Fail?* trebala bi se naći u biblioteci svakog politologa usprkos nekoliko evidentnih propusta autora. Oni navode primjere inkluzivnih institucija na otočju Banda (današnja Indonezija) koje su doživjele svoju imploziju nakon susreta s nizozemskim kolonijalnim trgovcima koji su se držali načela „trgovina stvara potreba za ratom, a rat potrebu za trgovinom“ ili primjer inkluzivnih institucija Powhatan konfederacije koja je okupljala 30-ak plemena na području današnje Virginije. Ukoliko bi logički krajnje zaoštrili argumente Robinsona i Acemoglua i zaputili se u misaoni eksperiment zamišljanja cijelog svijeta kao jedne nacije tada bi svakako mogli raspravljati o tome u kojoj mjeri bi se cijeli svijet mogao promatrati kao propala nacija u kojoj bi OECD zemlje mogle igrati ulogu izrabljivačke elite u odnosu na preostalu periferiju. Naravno, takvo zaošćavanje nije do kraja izvedivo, ali autori svakako propuštaju raspraviti u kojoj mjeri su otvorene ekonomske i političke institucije plod vlastite ingenioznosti, a u kojoj mjeri bi se na njih mogla primjeniti poznata rećenica Cecilia Rhodesa: „Carstvo, kao što sam rekao, pitanje je kruha i maslaca. Ako želite izbjeći građanski rat kod kuće, morate postati imperijalisti.“ Osim toga, ne pokušavaju odvojiti utjecaj kolonijalne prošlosti pod izrabljivaćkim političkim i ekonomskim institucijama od američke vanjske politike u 20. stoljeću na situaciju u kojem se danas nalazi Latinska Amerika. Tu je i otvoreno pitanje kako to da su američke političke institucije postale sve manje otvorene što pokrepljuje podatak da je 1% najdohodovnijih Amerikanaca 1774. ostvarivao 9% nacionalnog dohotka, dok je danas ta brojka 17.5%. Apstrahirajući ove propuste centralni argument autora o važnosti otvorenih političkih i ekonomskih institucija svakako stoji, ali potrebno ga je dodatno elaborirati argumentima koje autori olako dikreditiraju u želji da prometejski proizvedu elegantno objašnjenje. Parafrazirajući Billa Clintona i njegovu izjavu „It’s the econom-

ics, stupid“, autori implicite tvrde „It’s the politics, stupid“ i time najavljuju povratak političke znanosti na scenu na čemu im treba odati posebno priznanje. Osim toga, u ekonomskom kurikulumu prevladava ideja da su pravednost i ekonomska efikasnost nužno sukobljeni pojmovi i da je više jednog znači manje drugog. Nažalost, na toj ideji stasale su generacije ekonomista i politologa pri čemu Pareto optimalno stanje postoji samo u apstraktnom svijetu neoklasične sinteze koji je miljama daleko od stvarnog svijeta u kojemu prevladavaju tržišne nesavršenosti poput monopola, negativnih eksternalija i asimetričnih informacija. Knjiga *Why Nations Fail?* svakako je preporučljivo akademsko štivo koje obiluje nizom odličnih i zanimljivih primjera koji čitatelja potiču na dodatna pitanja i odgovore u istraživačkom području od iznimne kompleksnosti i važnosti, ne samo za akademsku zajednicu, već za svijet 21. stoljeća.

Kristijan Kotarski, znanstveni novak, FPZG

Reynold Humphries

Hollywood's Blacklists: A Political and Cultural History

Edinburgh University Press, Edinburgh, 2008., 192 str.

Reynold Humphries, bivši profesor filmskih studija na Sveučilištu u Lilleu, svojom knjigom *Hollywood's Blacklists: A Political and Cultural History* dao je vrijedan doprinos razumijevanju razdoblja američke povijesti kasnih četrdesetih i ranih pedesetih godina prošlog stoljeća, posebice događanja koja su vezana za Hollywood, a svoje karijere imaju u zbivanjima proizašlim iz Drugog svjetskog rata, poslijeratnim stanjem u američkom društvu, liberalizmu, filmskoj industriji te općem stanju američke ljevice. Pruža iscrpan pregled povijesnih i političkih okolnosti nastanka crnih lista u filmskoj industriji te djelovanja Odbora za neameričke aktivnosti Predstavničkog doma (engl. *House on Un-American Activities* – HUAC), kao i posljedica njegovih aktivnosti. Novije generacije vjerojatno su s tim mračnim razdobljem američke povijesti bolje upoznate kroz film redatelja, scenarista i glumca Georgea Clooneyja *Laku noć, i sretno* (engl. *Good Night, and Good Luck*, 2005.). Osjećaji tjeskobe i straha koji su prevladavali u uretima i prostorima holivudskih studija ranih pedesetih godina posljedica su događanja na unutarnjoj i vanjskoj političkoj sceni. Drugi svjetski rat i smrt predsjednika Roosevelta američku politiku usmjerili su prema konzervativizmu. Nova politička klima za lijevo orijentirane holivudske pisce, redatelje i glumce značila je osudu i denuncijaciju, nasuprot podršci koju su uživali u razdoblju između 1930. i 1940. godine. Ovu ksenofobičnu kulturnu i političku klimu Reynold Humphries istražuje u svojoj knjizi na temelju svjedočenja u Kongresu, dokumenata o crnim listama, biografija saslušanih osoba te brojnih dokumenata iz arhiva Američkog filmskog instituta, Akademije filmskih umjetnosti i znanosti, Knjižnice Margaret Herrick, Knjižnice za društvene studije i istraživanje Južne Kalifornije te Sveučilišta Kalifornija. Tekst daje detaljan uvid u napetosti koje su vladale Hollywoodom od tridesetih do sredine pedesetih godina prošlog stoljeća. Iako prvenstveno razmatra poslijeratno razdoblje, naznačena su i predratna zbivanja koja su stvorila preduvjete za djelovanje HUAC-a i nastanak crnih lista.

Knjiga je podijeljena u tri dijela. Prvi dio, pod nazivom *The Background*, uvodni je dio, informativan, kontekstualan, koji postavlja okvir za raspravu i daje osnove čak i onima koji nemaju puno znanja s toga područja. Započinje ključnim datumom, 27. listopada 1947. godine, kada je scenarist John Howard Lawson saslušan pred Od-

borom za neameričke aktivnosti Predstavničkog doma o svojoj mogućoj povezanosti s komunizmom. Etimologija riječi iz naslova knjige, *blacklist*, odnosno „crna lista“, u kontekstu Humphriesove knjige opisuje izravan utjecaj toga događaja, kada su desertorica optuženih i u konačnici osuđenih (za nepoštivanje Kongresa; jer nisu željeli odgovoriti na pitanja Odbora) otpušteni i stavljeni na popis zajedno s ostalima za koje se sumnjalo da su na bilo koji način povezani s komunistima. Taj je događaj uzet kao polazišna točka, te je značajno njegovo ubacivanje i prenošenje na različite aspekte odnosa unutar filmske industrije; klasne i rasne odnose, depresiju, Hladni rat, političke promjene te pritiske na sindikaliste pedesetih godina, događaje koji su šire razmatrani u poglavljima koja slijede.

Drugi dio knjige, pod nazivom *Drawing up the Battle Lines*, podijeljen je na tri odjeljka i uvodni koji sadrži polazište za daljnju analizu. U uvodu je obuhvaćeno razdoblje Velike krize 1929. godine te razdoblje od izbora predsjednika Roosevelta do provođenja programa New Deal. Istraženo je pitanje rasizma te na koji se način on odražavao na Hollywood. U tu svrhu dan je prikaz filma *The Black Legion* (1937.) kako bi se izrazio stav prema Ku Klux Klanu i kao ishodište za detaljno proučavanje rasnih napetosti prisutnih u Hollywoodu. Slijedi daljnje istraživanje stanja u filmskoj industriji, progoni i izražavanje mržnje protiv pojedinaca ili skupina označenih kao oni „drugi“. Opsežan završni dio odnosi se na razmatranja fašizma koji su zagovarale neke holivudske zvijezde i moćnici u studijima.

Prvi odjeljak karakterizira pripovijedanje povijesnih događaja kroz kratak opći pregled sukoba u Hollywoodu koji se odvijao između liberala i konzervativaca sa sindikalistima u razdoblju između tridesetih i četrdesetih godina prošlog stoljeća. Prema Humphriesu, tu je „posijano sjeme antagonizama, sukoba te su iskopani ratni rovovi, što je odredilo odnose ne samo studija i njihovih zaposlenika u Hollywoodu već i odnose između sindikata. Takvi odnosi utrli su put saslušanjima i posljedično crnim listama“ (str. 27). Složenost tog odnosa prema sindikatima kulminirala je ulaskom SAD-a u rat s Japanom u prosincu 1941. godine. Drugi odjeljak razrađuje razdoblje ratnih godina od 1939. do 1945., gdje se naglašava jedinstvo Amerikanca u tom razdoblju, a iz snimljenih filmova može se iščitati da je faktor jedinstva – antifašizam – ujedinio filmaše vrlo različitih političkih opcija. Kao primjer navodi se nekoliko filmova te se analiziraju okolnosti njihova nastanka, kao i poruke koje su odašiljali. To su pomalo kontroverzni filmovi *Blockade* (1938.), *Confessions of a Nazi Spy* (1939.), zatim dva antikomunistička *The Iron Curtain* (1948.) i *One Minute to Zero* (1952.). Isto tako analizirani su filmovi *The Man I Married* (1940.), *The Most Dangerous Game* (1932.), *Colonel Effingham's Raid* (1945.) te *Three Comrades* (1938.), *The Mortal Storm* (1940.)

i *Four Sons* (1940.). Uz brojne scenariste, u velikom broju filmova pojavljuju se John Howard Lawson i Lester Cole (pripadnici *holivudske desetorice*). Treći odjeljak drugog dijela knjige govori o štrajkovima koji su potresali Hollywood, osobito onima koji su se zbivali u studiju Warner Brothers i posljedicama utjecaja desno orijentiranih snaga unutar filmske industrije i oko nje. U čitavom drugom dijelu knjige autor nastoji pokazati kakve su duboke različitosti političkih opcija postojale unutar Hollywooda. U razdoblju tridesetih godina ističu se konzervativci poput Walta Disneyja ili Williama Randolpha Hearsta koji su aktivno poticali fašizam Hitlera i Franca. Nasuprot njima, holivudski ljevičari bili su izraziti antifašisti. Humphries isto tako zapaža da su mnogi liberalni holivudski pisci podupirali članstvo ili simpatizirali komunističku partiju. U ovom dijelu knjige autor je dao kratak i izvrstan pregled političkih previranja i borbi koje su se odigravale u Hollywoodu i Americi u desetljeću od 1930. do 1940. godine, što je neophodno za ispravno razumijevanje napetih odnosa između ljevičara i desničara u vremenu kada su crne liste postale stvarnost.

Treći dio knjige, koji nosi naziv *From the Hot War to the Cold War*, podijeljen je na četiri odjeljka. U prvom odjeljku razrađena su događanja u Washingtonu u listopadu 1947. godine, vezana uz početak saslušanja pred HUAC-om, a autor to naziva „razdobljem straha, izdaje i orkestriranog napada na ljudska prava” (str. 77). Posljedicama saslušanja autor se bavi u narednom odjeljku, a u sljedećem razmatra izjave redatelja Edwarda Dmytryka i pisca i redatelja Elije Kazana, te njihove pozicije nakon saslušanja. Posljednji odjeljak bavi se osobama s crne liste, njihovim životima nakon saslušanja i posljedicama koje su pretrpjeli zbog toga, primjerima pokazujući kako im se život drastično promijenio.

Ovaj dio knjige govori o poslijeratnoj Americi i konzervativizmu koji je utjecao na stvaranje HUAC-a i crnih lista, gdje autor naglašava kako je djelovanje holivudskih liberala tridesetih godina dovedeno u pitanje jer su kao pobornici ili simpatizeri ljevice optuženi za protuameričku djelatnost. Detaljno iznošenje povijesnih činjenica iz tog razdoblja ono je što je najzanimljivije u analiziranju tih vremena, kao i retorika koja je povezala članove HUAC-a i one koji su podržavali njihove istrage. Iako je u javnosti djelovanje HUAC-a prikazivano kao domoljubno i u najboljem interesu SAD-a, Humphries iznosi na vidjelo i drugu stranu. Istražujući prošlost nekoliko članova Odbora, počevši od samog predsjednika HUAC-a, autor utvrđuje njihovu pripadnost Ku Klux Klanu i drugim skupinama koje zagovaraju netrpeljivost i mržnju, naglašavajući kako su sama saslušanja prožeta mržnjom jer su članovi Odbora zaboravili činjenicu da je glavno obilježje američke demokracije pravo na drugačije mišljenje. Dok su optuženi pojedinci pokušavali obraniti svoj ugled od prosudbe Odbora, duboko ukorijenjena

društvena tjeskoba prema komunizmu i oholost zbog političkih različitosti bile su očigledne. Osvrćući se na političke i kulturne posljedice saslušanja pred Odborom i na razdoblje konzervativizma u poslijeratnoj Americi, Humphries komentira sudbinu pojedinaca koji su nepravedno kažnjeni, no pritom je uvjeren da kreativnost u tom razdoblju nije stradala. Naprotiv, to razdoblje sagledava u pozitivnom smislu, naglašavajući, „da HUAC nije postojao, Hollywood pedesetih nikad ne bi bio tako sjajan“ (str. 140).

Autor daje i kratku analizu nekoliko filmova iz razdoblja kasnih četrdesetih i sredine pedesetih. Smjestivši stravu, znanstvenu fantastiku i *film noir* u odgovarajući povijesni kontekst, Humphries naglašava društvene i političke nijanse u tim djelima, posvećujući posebnu pozornost filmovima znanstvene fantastike iz tog doba, poput filmova *The Whip Hand* (1951.) i *It Came from Outer Space* (1953.), u kojima se strah od crvene opasnosti i HUAC-ovih saslušanja skriva iza čudovišta, „neurazumljivih“ znanstvenika i zabave. Osim te vrste filmova spomenuti su i filmovi drugih žanrova, kao što su *I Was a Communist for the FBI* (1951.), *Trial* (1955.) i *My Son John* (1952.). Tvrdi da su u mnogim filmovima toga razdoblja vidljive višeznačnost i proturječnost američkog društva, naglašavajući da se, usprkos tome što većina navedenih filmova naglašava američke slobode, vrlo često može raspoznati i njihovo ograničavanje.

U završnom dijelu knjige Humphries nastoji povezati događaje kasnih četrdesetih i ranih pedesetih godina s događajima koji su kasnije uslijedili u američkoj politici. Zaključak je prvenstveno usmjeren na povijesni prikaz saslušanja pred HUAC-om, s kratkim polemičkim komentarom gdje autor razotkriva nove oblike današnjeg marktizma, gdje se oni koji su se suprotstavljali ratu u Iraku izjednačuju s pristašama Osame bin Laden, pa piše da „histerija i verbalno nasilje (mислеći na 11. rujna 2001.) podsjećaju na neke ekscese koji se spominju u knjizi“ (str. 162). Ono što je zajedničko ranim pedesetim godinama prošlog stoljeća i prvom desetljeću novog tisućljeća jest to da američki političari donose zakone i provode istrage u suprotnosti s američkim sustavom vrijednosti. Bilo da je riječ o HUAC-ovim saslušanima kasnih četrdesetih i ranih pedesetih ili o Patriot Actu s početka 21. stoljeća, američki političari neprestano koriste i upravljaju strahom koji prevladava u društvu te njime opravdavaju kršenje građanskih prava. Povijest je pokazala da su svi oni koji su se usudili suprotstaviti takvom načinu ponašanja obično proglašavani ne-Amerikancima, odnosno nedomoljubima. Humphries je uspio u svojoj knjizi dati uvjerljivu i dobru usporedbu straha od komunizma koji je prevladavao sredinom prošlog stoljeća i straha od terorizma koji je zavladao u ovom stoljeću u SAD-u. Biti liberal pedesetih godina, biti progresivan, ljevičar ili pobornik socijalne politike često je značilo biti komunist, odnosno prijetnja demokraciji. Slično je i u ovom razdoblju s početka novog tisućljeća kada pripadnici

krajnje desnice koriste sličnu taktiku, nazivajući liberale socijalistima, a ostale socijalno osviještene političare prijeljnom američkoj slobodi. Iako ova knjiga ne optužuje konzervativne političare i njihovu ideologiju, ona otkriva retoriku koja koristi strah kao instrument manipulacije.

Knjiga *Hollywood's Blacklists* djelo je o političkoj i kulturnoj povijesti koje omogućuje upoznavanje s jednim izuzetno turbulentnim razdobljem američke politike, a za koju je korišten velik broj različitih materijala prikupljenih iz brojnih izvora, od dokumenata kongresnih svjedočenja, preko časopisa do pisama protivnika crnih lista. Navodeći izvore te citirajući i naglašavajući ih u tekstu, autor omogućuje čitatelju da stekne uvid u radove drugih autora, poznatih povjesničara i drugih znanstvenika koji su opsežno istraživali politiku i kulturu SAD-a polovinom dvadesetog stoljeća.

Humphriesova knjiga pronicava je i inovativna u svom pristupu. Iščitavanje filmova i način njihova prikaza svjedoče o autorovoj izvanrednoj sposobnosti da potakne čitatelje na daljnje istraživanje povijesnog razdoblja i izvan okvira knjige. Interdisciplinarni karakter interpretacije zanimljiv je čitateljima koji se bave proučavanjem suvremenih filmskih studija, kao i američkih kulturnih studija, ali i svima onima koji žele znati više o toj temi. Knjiga je izvrstan izvor za sve zainteresirane za sažetu povijest holivudske crne liste i događanja koja su dovela do njezina nastanka. Isto tako, Humphriesov je tekst doprinos istraživanju koji daje uvid u to kako političari koriste retoriku, zamaskiranu strahom i domoljubljem, za kršenje demokratskih vrijednosti, kažnjavajući pojedince koji su imali ili imaju različito mišljenje.

Jadranka Dujić Frlan

Prikaz konferencije „enlargEDUCATION: THE EUROPEAN SUITCASE FOR ENLARGEMENT“

(International Conference in Berlin, Europäische Akademie Berlin), website: www.eab-berlin.eu

U Berlinu je od 27. do 29. studenog 2012. godine održana međunarodna konferencija o integriranju teme Europskog proširenja u obrazovanju učenika u zemljama Europske unije pod nazivom „enlargEducation: the European Suitcase for Enlargement“ u organizaciji Europske akademije iz Berlina koja redovito organizira konferencije, seminare i predavanja s europskim temama.

Ovo je bila završna konferencija međunarodnog projekta „The European Suitcase for Enlargement“ kojeg su pokrenuli Europska komisija, Ministarstvo vanjskih poslova Njemačke, Europska akademija iz Berlina i Hanns Seidel Stiftung. Nositelj projekta za Hrvatsku je Atlansko vijeće Hrvatske. Domaćin konferencije je bila Europska akademija iz Berlina. U projektu su sudjelovale sljedeće zemlje: Njemačka, Francuska, Poljska, Bugarska i Hrvatska.

U radu Konferencije su sudjelovali voditelji projekta iz svake zemlje sudionice, nastavnici iz svake zemlje sudionice projekta, učenici iz Bugarske i Njemačke koji su sudjelovali u projektu, predstavnici Europske akademije iz Berlina, predstavnici Robert Schuman zaklade, predstavnici Europske komisije. Zadatak nastavnika i učenika je bio aktivno sudjelovati u radionicama, diskusijama i komentarima nakon predavanja te na kraju konferencije prezentirati svoj rad s učenicima i napraviti evaluaciju konferencije.

Konferencija je završni dio projekta tijekom kojeg su se više puta sastali voditelji projekta svake zemlje sudionice i nastavnici na seminarima i radionicama na kojima se izradio plan rada projekta za svaku zemlju i na kojima se pratio tijek provedbe projekta. Cilj projekta je bio izraditi „Europski kovčević za proširenje“ u kojem se nalaze materijali za poučavanje o proširenju Europske unije, sedamdeset posto materijala čine zajednički materijali za svaku zemlju, a trideset posto materijala za poučavanje čine specifični materijali za poučavanje o Europskom proširenju prilagođeni obrazovnom sistemu svake zemlje sudionice. Materijali u kovčegu su didaktičke pripreme za nastavu, didaktičke igre, radionice, tekstovi za obradu na satu, prijedlozi za male školske projekte, interaktivne igre, zadaci za debatne rasprave.

Rad konferencije je organiziran oko dvije teme koje su obrađivane tijekom radionica, predavanja i javne rasprave:

1. **EU proširenje** – kako će se dalje nastaviti s Europskim proširenjem, koje zemlje bi trebale ući u Europsku uniju i kada
2. **Europski kovčežić za proširenje** – što se nalazi u kovčežiću, kako upotrijebiti materijale u nastavnom procesu i kako integrirati temu EU proširenje u obrazovnom sistemu svake zemlje sudionice

Nakon uvodnog pozdrava predstavnice Europske akademije u Berlinu Elisabeth Botsch i prezentacije projekta „Europski kovčežić za proširenje“ voditelji projekta za Francusku, Njemačku, Bugarsku, Poljsku i Hrvatsku su u svom izlaganju iznijeli značenje proširenja Europske unije za svoju zemlju. Predstavnicu Robert Schuman zaklade iz Poljske istaknula je pozitivne pomake Poljske pri ulasku u Europsku uniju, mogućnosti koje je Poljska iskoristila tijekom proširenja EU 2004. i procese prilagodbe koje je Poljska tada svladala, predstavnik Hanns Seidel zaklade iz Sofije ukazao je na prednosti i poteškoće prilikom ulaska Bugarske tijekom proširenja EU 2008. Voditelji projekta za Hrvatsku Radovan Vukadinović, predsjednik Atlanskog vijeća Hrvatske i Aleksandra Markić Boban, predsjednica Hanns Seidel zaklade u Zagrebu istaknuli su iskustvo Hrvatske u pregovorima s EU i procesu pristupanja Hrvatske Europskoj uniji te razloge pristupanja Hrvatske Europskoj uniji. Na kraju prvog dana konferencije predstavnicu Schwarzkopf zaklade prezentirala je radionice za djecu i učenike u dobi od 5 do 18 s temom Europske unije koje Zaklada provodi u Njemačkoj i prilagođava specifičnostima obrazovnog sustava svake njemačke pokrajine.

Drugog dana konferencije sudionici su sudjelovali u radionicama za nastavne djelatnike i voditelje projekta. Radionice su bazirane na materijalima koji se nalaze u Europskom kovčežiću za proširenje. Nastavnici su raspravljali o geografskim i kulturnim granicama Europe. Zadatak je bio odrediti koje države bi pripadale kontinentu Europe na osnovu svog geografskog položaja, a koje na osnovu svog kulturnog identiteta te koje države bi u budućnosti trebale ući u Europsku uniju. Radionica je otvorila raspravu među sudionicima i potaknula ih da nađu kompromise i usuglase svoju odluku s drugima. Cilj je bio razmisliti o proširenju EU, ali i pokazati kako ovaj način učenici odnosno budući punoljetni građani Europske unije uče kritičkom razmišljanju, toleranciji i vrijednostima građanskog odgoja. Nastavnici su također razmijenili svoja iskustva u radu s učenicima o temama Europske unije i specifičnostima tijekom rada s učenicima unutar ovog projekta.

Nakon kraćeg razgledavanja europskih institucija u Berlinu sudionici konferencije su u predstavištvu Europske komisije u Berlinu zajedno sa predstavnikom Europske komisije u Njemačkoj Andreasom Petschke i predstavnicom Europske akademije u Berlinu prezentirali medijima projekt „European Suitcase for Enlargement“. Nastavnici

su se u razgovoru s novinarom osvrnuli na trideset posto materijala u kovčegu koji su specifični za svaku zemlju sudionicu projekta. Nakon prezentacije projekta u medijima sudionici konferencije su prisustvovali javnoj raspravi u predstavništvu Europske komisije s temom „Budućnost proširenja Europske unije“. O proširenju su govorili generalni direktor za proširenje Europske unije iz Europske komisije, zamjenik povjerenika za francusko njemačku suradnju u ministarstvu vanjskih poslova Njemačke, bugarski ambasador u Njemačkoj, stručnjak za proširenje na Balkanu iz njemačke Zaklade Znanost i politika i predstavnica Robert Schuman zaklade u Poljskoj. Tijekom rasprave spomenuti su problemi oko ulaska Makedonije i Turske u Europsku uniju i napredovanje pregovora s Islandom. Generalni direktor za proširenje Europske unije je iznijeo mišljenje Europske komisije o Hrvatskoj, o uspješnom ispunjavanju gotovo svih uvjeta i ulasku Hrvatske u EU 2013.

Govornici javne rasprave su zaključili kako bi nakon ulaska Hrvatske u EU trebalo usporiti s procesom proširenja Europske unije ne samo zbog političkih i ekonomskih problema zemalja koje bi trebale pristupiti Europskoj uniji nego ponajviše zbog unutarnjih problema Europske unije, zbog gospodarske krize u kojoj se nalazi eurozona i gubitka povjerenja u financijsku kontrolu država članica. Zaključeno je kako bi se trebale smanjiti gospodarske razlike između država članica Europske unije prije novog proširenja Europske unije.

Evaulacija i zaključak

Zadnji dan konferencije nastavnici su prezentirali svoj rad s učenicima na ovom projektu. Predstavljani su didaktički materijali, pripreme za nastavu, ideje o kreativnim radionicama i materijali za poučavanje o europskim temama u nastavi s odraslima. Tijekom prezentacije raspravljalo se o specifičnostima obrazovnih sustava svake države sudionice i na koji način se obrađuju teme o Europskoj uniji. Uočene su već postojeće razlike između zemalja sudionica projekta u opsegu obrade gradiva o EU i u integraciji gradiva u pojedine predmete. Nastavnici su razmijenili kontakte i dogovorili se za buduću suradnju. Uslijedila je završna evaulacija projekta. Sudionici konferencije su se složili kako su konferencija i projekt ostvarili svoje ciljeve. Došlo je do razmjene iskustva i materijala za nastavu s temom proširenja EU. Tijekom konferencije su iznijeti argumenti i stavovi o proširenju Europske unije. Projekt je potaknuo na izradu više materijala o EU i pojačanoj integraciji gradiva o EU u obrazovnim sustavima država članica Europske unije. Hrvatski tim na konferenciji je zaključio kako bi se gradivo o Europskoj uniji trebalo uklopiti u Školski kurikulum s ciljem ne samo poučavanja o Europskoj uniji nego i prenošenjem građanskih vrijednosti mira, multikulturalnosti i demokracije koje promovira Europska unija.

Konferencija je završila dogovorom o daljnjem nastavku projekta odnosno promoviranju Europskog kovčežića za proširenje u obrazovnim institucijama i pred obrazovnim predstavnicima u državama sudionicama projekta „European Suitcase for Enlargement“.

Rašeljka Bučević

11. Međunarodna ljetna škola – Koločep

Već tradicionalno jedanaestu godinu za redom, u organizaciji Atlantskog vijeća Hrvatske i Centra za međunarodne studije iz Zagreba, održana je Međunarodna ljetna škola. Za razliku od dosadašnjih ljetnih škola, koje su se održavale na otoku Šipanu, 11. Međunarodna ljetna škola po prvi puta je održana u hotelu *Vile Koločep* na otoku Koločepu, Republika Hrvatska.

Osnovni cilj škole je informiranje i pripremanje mladih lidera iz regije jugoistočne Europe i svijeta za budućnost koja dolazi, a posebno za bolje razumijevanje tokova euroatlantskih integracija. Od 2002. godine, kada je po prvi puta održana, Međunarodna ljetna škola je kroz ukupno 41 znanstvenu konferenciju uspjela okupiti više od 1000 sudionika, te se može pohvaliti sa gostovanjem velikog broja visokih državnih dužnosnika, diplomata, političara, te sveučilišnih profesora iz raznih zemalja regije i svijeta. 11. Međunarodna ljetna škola na otoku Koločepu organizirana je u suradnji sa; Veleposlanstvom Kraljevine Danske, Zakladom Hanns Seidl – Hrvatska, Plivom Hrvatska d.o.o., te Odjelom za javnu diplomaciju NATO-a koji je sudjelovao u organizaciji konferencije *NATO i Mediteran: novi izazovi i perspektive*, te simpozija *Suvremeni terorizam i bioterizam*.

U okviru 11. Međunarodne ljetne škole tako su održane tri međunarodne znanstvene konferencije, te jedan simpozij:

1. *“Zajednička vanjska i sigurnosna politika Europske Unije”* koja se, u suradnji sa Veleposlanstvom Kraljevine Danske, održala u razdoblju od 02. do 07. srpnja 2012. godine
2. *“Europska Unija – proširenje”* koja je, u suradnji sa Zakladom Hanns Seidel – Hrvatska, održana u razdoblju od 20. - 25. kolovoza 2012. godine
3. *“NATO i Mediteran: novi izazovi i perspektive”* koja se, u suradnji s Odjelom za javnu diplomaciju NATO-a, održala od 27. – 31. kolovoza 2012. godine
4. Simpozij *“Suvremeni terorizam i bioterizam”*, koji se, u suradnji s Odjelom za javnu diplomaciju NATO-a i Plivom Hrvatska d.o.o., održao u razdoblju od 03. – 08. rujna 2012. godine

11. Međunarodnu ljetnu školu otvorio je prof. dr. Radovan Vukadinović, predsjednik Atlantskog vijeća Hrvatske i predsjednik Centra za međunarodne studije u Zagrebu, dok su u okviru same škole predavači bili: mr. sc. Kolinda Grabar Kitarović, pomoćnica glavnog tajnika NATO-a za javnu diplomaciju, Brisel, Belgija; gđa. Antonella Cerasino, NATO, Brisel, Belgija; H.E. Bo Eric Weber, veleposlanik Kraljevine Danske u Republici Hrvatskoj; poručnik Soren Knudsen iz Veleposlanstva Kraljevine Danske u RH; H.E. Burak Özügergin, veleposlanik Republike Turske u Republici Hrvatskoj; prof. dr. Lee Kendall Metcalf sa Sveučilišta na Floridi, SAD; prof. dr. Jim Seroka sa Sveučilišta Auburn, SAD; dr. sc. Mladen Nakić, Centar za međunarodne studije u Zagrebu; dr. sc. Đana Luša sa Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu; doc. dr. Olivera Injac sa Sveučilišta Donja Gorica, Podgorica, Crna Gora; prof. dr. Luka Brkić sa Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu; doc. dr. Berto Šalaj, Fakultet političkih znanosti u Zagrebu; prof. dr. Đordije Borozan, dekan Fakulteta za humanističke znanosti, UDG, Crna Gora; prof. dr. Gordana Đurović sa Ekonomskog fakulteta u Podgorici, Crna Gora; prof. dr. Saša Knežević sa Fakulteta političkih znanosti u Podgorici, Crna Gora; doc. dr. Miloš Šolaja, Centar za međunarodne odnose, Banja Luka, BiH; doc. dr. Stojan Slaveski, EURM, Makedonija; prof. dr. Dragan R. Simić sa Fakulteta političkih znanosti, Sveučilište u Beogradu, Srbija; prof. dr. Mladen Puškarić, Hrvatski studiji, Zagreb; prof. dr. Nevzet Veladžić, dekan Pravnog fakulteta u Bihaću, BiH; prof. dr. Nedžad Bašić, Pravni fakultet, Bihać, BiH; prof. Ivan Medved, Ministarstvo zdravlja Republike Hrvatske; gđa. Dinka Živalj, Vijeće za regionalnu suradnju, Sarajevo, Bosna i Hercegovina; g. Petar Lovrić, predsjednik Udruge malih i srednjih poduzetnika pri HUP-u, Hrvatska; dr. sc. Robert Mikac, DUZS, Hrvatska; mr. sc. Mladen Pemper, Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske; prof. dr. Miro Jakovljević, predstojnik Klinike za psihijatriju Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, KBC Zagreb; mr. sc. Dijana Gupta, Sveučilište Džemal Bijedić, Mostar, BiH; prof. dr. Stefano Pilotto sa Fakulteta političkih znanosti, Sveučilište u Trstu, Italija; g. Giuseppe Belardetti, ATA, Brisel, Belgija; pukovnik Igor Karnjuš, Ministarstvo obrane Republike Hrvatske; gđa. Almudena Muñoz Guajardo, ravnateljica *Casa Mediterraneo*, Španjolska; prof. dr. Anton Giulio de' Robertis, Atlantski odbor Italije; prof. dr. Dimitrios Triantaphyllou, Centar za međunarodne i europske studije, Sveučilište Kadir Has, Turska; g. Ekrem Deniz, *East and West Studies*, Turska; te ispred Klinike za infektivne bolesti "Dr. Fran Mihaljević" u okviru simpozija "Suvremeni terorizam i bioterorizam" – prof. dr. Alemka Markotić, dr. med., prof. dr. Adriana Vince, dr. med., doc. dr. Suzana Bukovski, dr. med., Ante Tadin, dipl. ing. mol. biol., Ivan-Christian Kurolt, dipl. ing. biol., Petra Svoboda, dipl. ing. biol., Neven Papić, dr. med., Davorka Dušek, dr. med.; i mnogi drugi.

Na 11. Međunarodnoj ljetnoj školi sudjelovali su studenti druge generacije poslije-diplomskog studija *'Vanjska politika i diplomacija'* sa Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu, studenti Visoke škole međunarodnih odnosa i diplomacije iz Zagreba, studenti i asistenti sa sveučilišta u Mostaru, Podgorici, Banjaluci, te mladi stručnjaci iz Njemačke, Poljske, Makedonije, Sjedinjenih Američkih Država, te Srbije, koji su u sklopu ljetne škole mogli čuti predavanja kvalitetnih profesora, znanstvenika i stručnjaka. Također, važno je naglasiti kako je kroz 11. Međunarodnu ljetnu školu sudionicima i polaznicima (mladim liderima), pružena prilika za izravnu komunikaciju sa visokim dužnosnicima NATO-a, visokim državnim dužnosnicima iz zemalja regije, diplomatima, što je vrlo jedinstvena prilika i predstavlja iznimno iskustvo. Polaznici 11. Međunarodne ljetne škole sudjelovali su i u simulacijama međunarodnih konferencija, koje su obuhvatile prakseološki dio ljetne škole, a čije su teme bile: u sklopu konferencije *"NATO i Mediteran: novi izazovi i perspektive"* - rješavanje aktualne situacije u Libiji, prilikom čega su polaznici pod vodstvom prof. dr. sc. Lidije Čehulić Vukadinović nasumice podijeljeni na pet delegacija; Sjedinjene Američke Države, NAF, Rusku Federaciju, Pravednu i konstruktivnu partiju Muslimanskog bratstva u Libiji i Ujedinjene narode, te u sklopu konferencije *"Europska Unija – proširenje"* na sljedeće delegacije; Sjedinjene Američke Države, Ruska Federacija, Republika Srpska, i OHR u okviru simulacije na temu da li se Ured visokog predstavnika treba zadržati u Bosni i Hercegovini ili ne, te o samoj budućnosti Bosne i Hercegovine. Nakon uspješno održanih simulacija međunarodnih konferencija, gdje su polaznici imali prilike testirati svoje vještine pregovaranja, raspravljanja, pravljenja govora, nacрта deklaracija, a sve sa ciljem boljeg razumjevanja međunarodnih odnosa, slijedile su evaluacije pojedinih znanstvenih konferencija od strane polaznika, te konačno; podjela diploma sudionicima 11. Međunarodne ljetne škole u organizaciji Atlantskog vijeća Hrvatske i Centra za međunarodne odnose, Zagreb.

Rea Poljak

UNIVERSITY COLLEGE OF
INTERNATIONAL RELATIONS
AND DIPLOMACY
DAG HAMMARSKJÖLD

VISOKA ŠKOLA
MEĐUNARODNIH ODNOSA
I DIPLOMACIJE
DAG HAMMARSKJÖLD

PREDDIPLOMSKI STRUČNI STUDIJ
MEĐUNARODNIH ODNOSA I DIPLOMACIJE

SPECIJALISTIČKI DIPLOMSKI STRUČNI STUDIJ
MEĐUNARODNIH ODNOSA I DIPLOMACIJE

WWW.DIPLOMACIJA.HR

Časopis za međunarodne odnose, vanjsku politiku i diplomaciju

God. 12, br. 2/2012

Rukopisi se ne vraćaju

Godišnje izlazi četiri broja na hrvatskom i jedan broj na engleskom jeziku

Upute suradnicima

Međunarodne studije su tromjesečnik što izlazi u proljeće, ljeto, jesen i zimu svake godine.

Jedanput godišnje izlazi posebno međunarodno izdanje časopisa na engleskom jeziku.

Časopis objavljuje recenzirane autorske priloge s područja međunarodnih odnosa, vanjske politike i diplomacije.

Niti jedan prilog ne smije biti dulji od 1,5 autorskog arka, odnosno 24 kartice teksta, tipkane dvostrukim proredom u fontu Times New Roman 12. Svakom tekstu mora biti priložen sažetak na hrvatskom i engleskom jeziku, koji ne smije imati više od stotinu riječi ili osam redaka.

Autor treba poštovati propisane oblike opreme teksta:

- citirani izvori u tekstu navode se u skraćenom oliku (primjerice, kissinger, 1990, 41)
- na kraju teksta prilaže se samo popis citirane literature
- citirani izvodi navode se na sljedeći način
raymond aron, paix et guerre, calmann-levy, paris, 1984
ili
jerzy j. wiatr, srednja europa u novom svjetskom poretku, politička misao, vol. XXXVII, BR. 2, 2000
dva ili više autora navode se na sljedeći način:
carl j. friedrich, zbigniew k. brzezinski, totalitarian dictatorship & autocracy, harvard university press, cambridge, 1965.
Svaki prilog šalje se na e-mail adresu: stanislava.jerkic@gmail.com i adresu uredništva.

Uredništvo

Narudžbe i pretplata: EURO AVANGARDE d.o.o., Zagreb, Orešje 35a

Tel/fax (01) 3700 405, e-mail: medjunarodne.studije@diplomacija.hr

Žiro-račun: 2340009-1110314520

Pretplata za 2012. godinu iznosi 240 kn. Cijena pojedinačnog primjerka je 70 kn.

Godišnja pretplata za inozemstvo: 80\$ za brojeve iz 2012.

INTERNATIONAL STUDIES

BOOK REVIEWS, INFORMATION
ISSN 1332-4756, UDK 327